

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

ÚSTAV ČESKÉHO JAZYKA A TEORIE KOMUNIKACE

Diplomová práce

Bc. Jitka Kubištová

Výzkum slovosledných tendencí v českém znakovém jazyce

Survey of Word Order Tendencies in Czech Sign Language

Praha 2013

Vedoucí práce: Mgr. Eva Lehečková, Ph.D.

PODĚKOVÁNÍ

Zde bych ráda poděkovala své vedoucí práce Mgr. Evě Lehečkové, PhD. za odborné vedení této práce. Za cenné konzultace v oblasti znakového jazyka děkuji Mgr. Radce Novákové. Dále děkuji Milanu Fritzovi, který vedl rozhovory s neslyšícími tazateli, na kterých tato práce stála. Děkuji také Mgr. Radce Faltínové, Bc. Kateřině Peškové a Bc. Lucii Břínkové za konzultace ohledně problematických jevů, na které jsem při vyhodnocování dat narazila. V neposlední řadě také děkuji všem respondentům, kteří byli ochotni spolupracovat na vzniku natočených podkladů k této práci.

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze dne.....

Podpis.....

ABSTRAKT

Tato diplomová práce se soustředí na popis tří dílčích aspektů slovosledu českého znakového jazyka, a to na pozadí českého jazyka. Práce na základě empirického výzkumu popisuje prototypický slovosled v oznamovacích větách, topikalizaci a pořadí znaků v nominální skupině v českém znakovém jazyce. Výzkum se zakládá na natočeném videomateriálu patnácti neslyšících mluvčích různých generací. Zjištěné výsledky jsou porovnány se situací ve třech cizích znakových jazycích – americkém, britském a australském. Součástí této práce je také DVD obsahující jednotlivé vyexcerpované záznamy, které neslyšící mluvčí použili ve svých projevech.

Klíčová slova: český znakový jazyk, základní slovosled, topikalizace, nominální skupina

ABSTRACT

This thesis focuses on the description of the three basic aspects of the word order in the Czech Sign Language in the contrast with the spoken Czech Language. On the basis of the empiric research the prototypical word order is described for the declarative sentences, topicalization and the order of the signs in the nominal phrase in the Czech Sign Language. The research consists of the video material recording 15 native speakers of the Czech Sign Language of various age. The results are compared with the situation in the three other sign languages – the American, British and Australian Sign Language. The part of this piece of work is a DVD containing particular excerpted examples of utterances, which the deaf signers have used in the research.

Key words: Czech Sign Language, Basic Word Order, Topicalization, Noun Phrase

SEZNAM ZKRATEK

ASL – americký znakový jazyk

AUSLAN – australský znakový jazyk

BSL – britský znakový jazyk

ČJ – český jazyk

ČZJ – český znakový jazyk

INF – infinitiv

KLF – klasifikátor

NEG – negace

NS – nominální skupina

O – objekt

PRO – pronomen

S – subjekt

T – topikalizace

V – verbum

VD – výpovědní dynamičnost

VF – verbum finitum

OBSAH

1	ÚVOD.....	9
2	SYNTAKTICKÁ TYPOLOGIE VE VZTAHU K ČJ A ČZJ	10
3	PRAVIDLA SLOVOSLEDU V ČESKÉM JAZYCE.....	13
3.1	SLOVOSLED V ČESKÉM JAZYCE	13
3.2	FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ SLOVOSLED V ČESKÉM JAZYCE.....	13
3.2.1	Sémantický faktor – aktuální členění věty	13
3.2.2	Gramatický faktor	15
3.2.3	Rytmický faktor	15
3.2.4	Projektivita	17
3.3	TOPIKALIZACE	18
3.4	SLOVOSLED NOMINÁLNÍ SKUPINY.....	18
4	SLOVOSLED CIZÍCH ZNAKOVÝCH JAZYKŮ	20
4.1	AMERICKÝ ZNAKOVÝ JAZYK	21
4.1.1	Základní slovosled	21
4.1.2	Topikalizace	23
4.1.3	Nominální skupina	28
4.2	BRITSKÝ ZNAKOVÝ JAZYK	28
4.2.1	Základní slovosled	28
4.2.2	Topikalizace	29
4.2.3	Nominální skupina	29
4.3	AUSTRALSKÝ ZNAKOVÝ JAZYK.....	30
4.3.1	Základní slovosled	30
4.3.2	Topikalizace	31
4.3.3	Nominální skupina	31
4.4	SHRNUTÍ.....	31
5	VÝZKUM SLOVOSLEDU V ČZJ	33
5.1	DOSAVADNÍ VÝZKUM SLOVOSLEDU V ČZJ.....	33
5.1.1	Základní slovosled	33
5.1.2	Typy sloves v českém znakovém jazyce.....	35
5.1.3	Topikalizace	36

5.1.4	Nominální skupina	36
5.2	METODA SBĚRU MATERIÁLU.....	37
5.3	SOCIOLOGICKÉ INFORMACE O RESPONDENTECH	39
5.4	METODA ANALÝZY	41
5.4.1	Metoda analýzy základního slovosledu	41
5.4.2	Metoda analýzy topikalizace.....	42
5.4.3	Metoda analýzy nominální skupiny	43
6	VÝSLEDKY VÝZKUMU	44
6.1	ZÁKLADNÍ SLOVOSLED.....	44
6.1.1	Rozdělení vět podle typů sloves.....	46
6.1.2	Shrnutí.....	66
6.1.3	Rozdělení vět podle konkrétních sloves.....	67
6.1.4	Shrnutí.....	81
6.2	TOPIKALIZACE	82
6.2.1	Nemanuální chování při topikalizaci	82
6.2.2	Nemanuální komponenty z hlediska tří různých generací	94
6.2.3	Nemanuální komponenty z hlediska jednotlivých mluvčích	95
6.2.4	Pravidla nemanuálního chování při topikalizaci	96
6.2.5	Topikalizace verba	97
6.2.6	Topikalizace subjektu	99
6.2.7	Topikalizace objektu	101
6.2.8	Topikalizace příslovečného určení času	102
6.2.9	Topikalizace příslovečného určení místa	104
6.2.10	Topikalizace větných celků.....	105
6.2.11	Typy topikalizace podle funkce	106
6.2.12	Shrnutí.....	109
6.3	SLOVOSLED NOMINÁLNÍ SKUPINY V ČZJ	110
6.3.1	Postavení adjektiva v nominální skupině.....	110
6.3.2	Postavení posesiva v nominální skupině.....	111
6.3.3	Postavení numerálií v nominální skupině	111
6.3.4	Postavení dvou substantiv v nominální skupině	112
6.3.5	Shrnutí.....	113

7	ZÁVĚR	115
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	118
	PŘÍLOHA Č. 1	I
	PŘÍLOHA Č. 2	II
	PŘÍLOHA Č. 3	III
	PŘÍLOHA Č. 4	XVI

1 ÚVOD

V této práci se zabývám třemi dílčími aspekty slovosledu v českém znakovém jazyce (ČZJ). Ve svém výzkumu jsem se zaměřila na prototypický základní slovosled, topikalizaci včetně popisu nemanuálního chování pojícího se s tímto jevem a pořadí znaků ve jmenné frázi. Vzhledem k tomu, že problematika slovosledu v ČZJ dosud nebyla kromě jedné kolektivní studie (Nováková a kol., 2004/2005) zkoumána, snaží se tato práce přispět k poznání slovosledných tendencí v ČZJ a znakových jazycích obecně, a to s oporou o relativně rozsáhlý jazykový materiál.

Vzhledem k tomu, že znakové jazyky se některými svými vlastnostmi odlišují od mluvených jazyků, v druhé kapitole práce shrnu, v čem jsou oba jazyky jiné a jak může jejich struktura ovlivnit slovosled.

Poté se ve třetí kapitole budu zabývat slovosledem v češtině, ukážu různé faktory, které základní slovosled češtiny ovlivňují. Příklady popisovaných jevů doložím na materiálu z Českého národního korpusu.

Ve čtvrté kapitole se zabývám cizími znakovými jazyky, konkrétně americkým znakovým jazykem (ASL), britským znakovým jazykem (BSL) a australským znakovým jazykem (Auslanem) a s oporou o dosavadní zahraniční výzkum ukazují, jaký je v nich základní slovosled, jaké rysy má topikalizace a jaké je obvyklé pořadí znaků ve jmenné skupině.

Na úvod páté kapitoly podávám přehled o dosavadním výzkumu v ČZJ zaměřeném na slovosled, topikalizaci a pořadí znaků ve jmenné skupině. Detailně představím postup svého výzkumu.

Jádrem práce je výzkum slovosledných tendencí v ČZJ napříč třemi generacemi neslyšících, které popisují v šesté kapitole. Výzkum probíhal na základě natočených polospontánních rozhovorů s 15 neslyšícími respondenty, převážně neslyšících dětí neslyšících rodičů. Analýza natočeného materiálu odhaluje, jak vypadá prototypický slovosledný vzorec subjektu, verba a objektu v ČZJ (nezávisle na generaci mluvčích) u jednotlivých typů sloves. V části věnované topikalizaci podávám přehled o nemanuálním chování neslyšících mluvčích různých generací a vyděluji dva podtypy topikalizace pro ČZJ. V závěru šesté kapitoly předkládám zjištěné poznatky o slovosledu nominální skupiny v ČZJ.

Kapitola 7 je závěrem, v němž shrnuji výsledky svého výzkumu a nastiňuji možnosti výzkumu budoucího.

2 SYNTAKTICKÁ TYPOLOGIE VE VZTAHU K ČJ A ČZJ

V této práci se budu zabývat dvěma jazyky, které jsou svou povahou úplně odlišné. Z jiného modu vyplývá řada odlišných vlastností znakových a mluvených jazyků. Zde uvedu pouze relevantní odlišnosti v kontextu mého výzkumu.

Mluvené jazyky jsou audio-orální, oproti tomu znakové jazyky jsou vizuálně-motorické a využívají trojrozměrný prostor: „*Znakovací prostor slouží především jako pole pro textovou (ko)referenci, pro vyjadřování syntaktických (hlavně subjekt-objektových) vztahů a některých gramatických kategorií, osoby, čísla, času.*“ (Macurová, 2001b, s. 97).

Dalším rozdílem mezi oběma jazyky je to, že slovosled českého jazyka se soustavně zkoumá mnoho desetiletí v mnoha odborných pracích, zatímco slovosled českého znakového jazyka byl zatím v českém prostředí zkoumán pouze v jedné lingvistické seminární práci studentů oboru Čeština v komunikaci neslyšících.¹

Jinou odlišností ze syntaktického hlediska je to, že v českém jazyce se věta skládá ze slov, ale ve znakovém jazyce jsou jednotkami vět znaky. V mluvených jazycích tedy mluvíme o slovosledu věty, zatímco v souvislosti se znakovými jazyky mluví někteří lingvisté o znakovém sledu. Pro přehlednost práce jsem se však rozhodla užívat pouze termínu „slovosled“ ve vztahu k českému jazyku i českému znakovému jazyku. Oba pojmy (slovosled x znakový sled) tedy chápu jako synonymní.

Charakteristickou vlastností všech mluvených jazyků je jejich lineární charakter, čímž rozumíme řazení jazykových znaků za sebou na časové ose (srov. Černý, 1998; Uhlířová, 1987). V jeden moment může totiž autor produkovat pouze jediný element daného jazyka, stejně tak jako adresát může pouze jeden element v daný okamžik přijímat (Daneš a kol., 1987). Mnohorozměrný jazykový obsah se tak linearizuje. Jazykové prvky se přitom za sebou řadí dle určitých pravidel (Daneš a kol., 1987). Pravidla a schémata lineárního uspořádání se týkají těch prvků, které jsou v rámci věty přemístitelné, tedy slov a jednotek vyšších – syntagmat a frází (Daneš a kol., 1987).² Těmto pravidlům říkáme pravidla slovosledná (Uhlířová, 1987).

V ČZJ existuje také linearita řazení jednotlivých znaků ve větě, ale existuje zde i simultánnost, jak popisuje Macurová (2001a, s. 71):

¹ NOVÁKOVÁ, R. a kol. *Slovosled v českém znakovém jazyce. Sloveso a jeho argumenty*. Seminární práce. Praha : FFUK, 2004/2005.

² Větosled (tedy přesun vět v rámci souvětí) nechávám v této práci stranou.

„Ve znakových jazycích je situace komplikovanější. Některé výrazy sice klademe (a vnímáme) stejně jako v mluvených jazycích „za sebou“ (třeba znaky ve výpovědi), výrazy jiné ale můžeme produkovat a vnímat současně, v jednom okamžiku, jakoby „nad sebou“.

Ve znakových jazycích totiž existují dva nosiče významu – **manuální** (pohyby, tvary a pozice rukou) a **nemanuální** (mimika, pohyby a pozice hlavy a horní části trupu) (Macurová, 2001a). Oba typy nosičů významu lze produkovat i vnímat simultánně (Macurová, 2001b). Tímto způsobem se může vyjadřovat například příslovečné určení způsobu (Macurová, 2001a), kdy manuálně artikulujeme znak PRACOVAT a nemanuálně k tomu přidáme příslovečný význam ZNUDĚNĚ. Simultánně tak můžeme předávat informaci „znuděně pracuje“, která je v českém jazyce vyjádřena dvěma lexikálními jednotkami. Také můžeme využít simultánnost například při inkorporaci číslovky do podstatného jména (např. se nepoužívají dva znaky TŘI + MĚSÍCE, ale jeden znak TŘI MĚSÍCE, ve kterém dochází právě k inkorporaci číslovky).

V ČZJ existuje mnoho typů simultánnosti, což však není předmětem této práce. Bližší popis viz diplomová práce Jitky Motežčíkové Simultánnost v českém znakovém jazyce (2007).

Pro účely této práce je však důležité si uvědomit, že simultánnost je jazykový prostředek, který značně komplikuje výzkum slovosledu v ČZJ, protože neumožňuje zachytit pořadí jednotlivých znaků. Ve své práci jsem věty, ve kterých se objevila simultánnost na syntaktické rovině, pouze označila a dále jsem je nezkoumala.

V souvislosti se zkoumáním slovosledu češtiny a ČZJ je důležité se blíže podívat na obecnou syntaktickou typologii jazyků. Greenberg (1966, podle Čermáka, 1997), který se zabýval syntaktickou typologií, stanovil, že konstitutivními prvky věty jsou subjekt (S), verbum (V) a objekt (O), a vyčlenil šest možných slovosledných kombinací těchto základních větných členů, podle kterých se daný jazyk charakterizuje a zařazuje do jedné ze skupin s typickou slovoslednou tendencí. Nejčastější je slovosled SOV (např. v baskičtině, japonštině) a SVO (např. ve finštině, norštině, angličtině, vietnamštině). Oba tyto vzorce se používají celkem zhruba v 75 % a více jazycích. Třetím nejčastějším slovosledem je VSO (např. v hebrejštině, velštině), který užívá 10–15 % jazyků. Dalšími třemi typy jsou VOS (např. v jazyce maltasy), OVS (např. v hixkaryaně, karibské oblasti), OSV (např. v apurině). V žádném jazyce se nevyskytuje tento typ v čisté podobě, ale vždy se jazyk více podobá jednomu typu jazyka (Čermák, 1997).

Toto pořadí slov ve větě souvisí s tím, ke kterému jazykovému typu daný jazyk patří. Skalička (1951) definuje pět různých typů jazyků: flexivní, izolační, introflexivní, aglutinační a polysyntetické. **Český jazyk patří k jazykům flexivním**, což znamená, že jeho **slovosled je volný, nikoliv však libovolný** (Uhlířová, 1987). (Blíže se slovosledu češtiny a faktorům ovlivňující slovosled v ČJ věnuji ve 3. kapitole). Jazyky, které mají volný slovosled, mají bezpříznakovou, neutrální podobu slovosledu, ale mohou mít i mnoho dalších podob příznakových (Čermák, 1997), které závisejí na dané komunikační situaci. Oproti tomu jazyky s pevným slovosledem preferují pouze jediný možný bezpříznakový slovosled (Čermák, 1997).

V souvislosti se zkoumáním typologie znakových jazyků lingvisté uvádějí (např. Li – Thompson, 1976, podle Kyle – Woll, 1985), že lze vydělit dva typy jazyků; jazyky, které topikalizují – ty ve své práci nazývají *topic-prominent* neboli *topic-comment*, a ostatní jazyky, v nichž subjekt plní ústřední roli v syntaktické struktuře, nazývané *subject-prominent* (jakákoliv kombinace S, V, O). Pro jazyky, které jsou založeny na topikalizaci (např. BSL) je z hlediska organizace syntaktické struktury výpovědi důležité dělení na téma a réma. Pro jazyky s prominentní rolí subjektu je naopak důležité dělení na syntaktické funkce (ASL). Slovosledné vzorce tří cizích znakových jazyků uvádím ve 4. kapitole a dosavadní výzkum v ČZJ popisují v 5. kapitole.

3 PRAVIDLA SLOVOSLEDU V ČESKÉM JAZYCE

3.1 Slovosled v českém jazyce

Při zkoumání českého jazyka došli čeští lingvisté v průběhu minulých desetiletí k závěru, že jeho prototypickým slovosledným vzorcem je **SVO** (Čermák, 1997). Základním schématem pro český jazyk je tak **podmět/agens/téma – VF – doplnění/patiens/réma** například ve větě: *Eva píše dopis* (ESČ, 2002, s. 427). Základní slovosled je tak slovosledem objektivním a zároveň slovosledem nejfrekventovanějším. Ve větách existenciálních je pořadí slov VF – S (*Přišlo jaro.*) nebo Adv – VF – S (*Pod mostem proplouvá loď.*) (ESČ, 2002, s. 427).

Typickou pozicí určitého slovesa je v češtině druhé místo ve větě, a to i v těch případech, kdy je ve větě vyjádřeno i adverbium: ADV – VF – S – O (*Na silnici zvedá vítr kotouče prachu.*) (tamtéž).

Odchylný slovosled se nachází například v sémanticky prázdné specifikaci vyjádřené neurčitým zájmenem (*Eva něco povídala.*) a také ve větách uvozovacích stojících za přímou řečí (*„Půjdeme do kina?“ navrhla Eva.*) (tamtéž).

Blíže se faktorům, které ovlivňují slovosled v českém jazyce, věnuji v další podkapitole.

3.2 Faktory ovlivňující slovosled v českém jazyce

Tradičně se uvádí následující faktory, které ovlivňují slovosled v českém jazyce: sémantický, gramatický a rytmičtý (např. PMČ, 1995). K těmto základním faktorům se přidávají další dílčí činitele, například stylistický zřetel, objektivní a subjektivní slovosled, projektivita apod. (ESČ, 2002).

3.2.1 Sémantický faktor – aktuální členění věty

Sémantický princip řazení výrazu ve výpovědi závisí na aktuálním větném členění neboli funkční perspektivě větné (srov. Mathesius, 1939; Firbas, 1980). „*Základem aktuálního členění věty jsou dvě komplementární složky, téma a réma. Za téma věty považujeme tu její část, která vyjadřuje, o čem se ve větě mluví nebo píše. Druhá část věty, vyjadřující, co se o tématu tvrdí, je její réma.*“ (Uhlířová, 1987, s. 10). **Téma** bývá také označováno jako topic, východisko nebo základ a **réma** také jako jádro, comment, ohnisko,

presupozice, focus (srov. Čermák, 1997; Buráňová, Hajičová, Sgall, 1980; PMČ, 1995).³ Aktuální členění věty je ovlivněno jazykovým kontextem, mimojazykovou komunikační situací a předpokládaným společným obsahem vědomostí účastníků komunikace (Uhlířová, 1987).

V českém jazyce stojí na začátku věty **kontextově zapojené členy**, tj. takové členy, které vyjadřují informaci vyvoditelnou z předchozího kontextu – téma; na konci věty stojí **členy kontextově nezapojené**, tj. ty, o kterých se ještě nemluvílo a nejdou vyvodit ze situace – réma (srov. Firbas, 1980; PMČ, 1995; ESC, 2002).

Jako neutrální, bezpříznakové – **objektivní pořadí** slovosledu bývá označován sled téma – réma (PMČ, 1995). Toto pořadí se užívá při vyprávění, klidném konstatování a ve výkladu (Daneš a kol., 1987). Pokud rematická část výpovědi předchází tematické části, jedná se o **subjektivní pořadí** slovosledu, které se často vyskytuje v emocionálních výpovědích (Daneš a kol., 1987). Níže uvádím příklady vět s objektivním pořadím (příklad 1) a se subjektivním pořadím (příklad 2):

- 1) *Pozorovali jsme upřeně psa a čekali, co se stane.* (SYN 2010; A. C. Doyle)
- 2) *Kočku měl na klíně.* (SYN 2010, V. Vondruška)

Výpovědní dynamičnost

Někteří autoři (srov. Firbas, 1980; Buráňová, Hajičová, Sgall, 1980; Uhlířová, 1987) uvažují o tom, že věta nemá pouze dva stupně členění (téma a réma), ale má celou řadu takových stupňů, které souvisí s **výpovědní dynamičností** (VD) jejích složek. „VD je vlastnost sdělení (včetně jednotlivých promluv a výpovědí), která vyplývá ze skutečnosti, že sdělení není jev statický, ale dynamický, a kterou lze charakterizovat jako impuls rozvíjející sdělení v soulase s aktuálním (bezprostředním) komunikativním záměrem mluvčího a s cílem tento komunikativní záměr splnit. Skutečnost, že jednotlivé složky mohou obohacovat sdělení v různé míře, svědčí o různých stupních VD.“ (Firbas, 1980, s. 19)

Jednotlivé větné členy tedy přispívají k rozvoji sdělení (z hlediska své informativnosti) rozdílnou měrou – stupeň výpovědní dynamičnosti narůstá zleva doprava, tj. složka kontextově zapojená (téma) nese nižší stupeň VD než složka kontextově nezapojená (réma) (srov. Firbas, 1980; PMČ, 1995).

³ Některé lingvisté (např. Buráňová, Hajičová, Sgall, 1980) nevnímají tato slova jako synonyma, ale jejich rozlišení závisí podle nich na kontextové zapojenosti konkrétní výpovědi.

Tranzit

Jedním ze stupňů VD, které lingvisté vyčleňují, je **tranzit (přechod)**. Je obvykle umístován na pomezí tematické a rematické části. Nejčastěji se k němu řadí slovesné výrazy ve funkci predikátu (srov. Firbas, 1962; PMČ, 1995). Příklad se slovesem v tranzitu: *Ten král měl tři dcery.* (PMČ, 1995, s. 635).

Rematizátor

Na předělu tematické a rematické části věty lingvisté rozpoznávají také **rematizátor**, který značí počátek rématu. Tímto prostředkem může být vytýkácí nebo modifikační částice (např. pouze, právě, ještě). V ESC (2002, s. 374) je uveden příklad: *O tom plánu jsme přece už jednou mluvili.*

3.2.2 Gramatický faktor

Slovosled v českém jazyce ovlivňuje i gramatická stavba výpovědi (Daneš a kol., 1987). Výrazy, které tvoří jeden větný člen, nelze rozpojovat; musí vždy zůstat pohromadě (PMČ, 1995). Nejčastěji se jedná o členy jmenných frází (Daneš a kol., 1987). „*Působení gramatické stavby na slovosled nelze shrnout do jediného slootovorného pravidla; jde spíše o soubor různých pravidel, v nichž se odrážejí různé činitele gramatické povahy. Přitom tyto činitele mohou působit na slovosled výpovědi buď souhlasně s aktuálním členěním, nebo proti němu.*“ (Daneš a kol., 1987, s. 603).

V českém jazyce je například postavení členů v rámci nominální skupiny řízeno gramatickým faktorem. (Více popsáno v podkapitole 3.4.)

3.2.3 Rytmičský faktor

Dalším faktorem ovlivňujícím slovosled je rytmus. „*Přízvukovým rytmem je ovlivněn především slovosled stálých a nestálých příklonek, tedy slovosled poměrně omezené třídy slov, která je definována na základě vlastností fonetických, a to přízvukově rytmičských.*“ (Daneš a kol., 1987, s. 604). Mezi stálé příklonky se řadí výrazy: *mě, mi, tě, ti, se, si, ho, mu, jí, ji, je, jsem, jsi, je, bych, bys, by, -li* a jiné (PMČ, 1995).

Obecně platí, že příklonka se klade za první přízvučný výraz (slovo, frázi, popř. celou větu) ve výpovědi (Daneš a kol., 1987). Její umístění nesmí rozdělit takové výrazy, které tvoří jeden celek (větný člen, infinitivní konstrukci nebo větu). Ve vedlejších větách se příklonka klade většinou za spojovací výraz (Daneš a kol., 1987):

- 3) ***Moje matka** se tu narodila.* (SYN 2010; R. A. Heinlein)
- 4) ***Dnes** jsem se poprvé pokusil vstát.* (SYN 2010; R., Cook)
- 5) *Vším tím, co se stalo, **jsem** byl rozrušen a hlavou se mi honily nejpodivnější nápady a domněnky.* (SYN 2010; A. C. Doyle)

Pokud je příklonek víc, je jejich pořadí jasně určené; o jejich postavení rozhoduje rytmus, slovnědruhová příslušnost, morfologický tvar i aktuální členění apod. (PMČ, 1995). **Pořadí stálých příklonek** je tak následující: příklonka *-li*, tvary neplnovýznamového *být*, zvrtné *se*, *si*, jednoduché tvary osobních zájmen a kondicionálové *byl*:

- 6) *Chcete-**li** si poslechnout můj příběh, nevím, proč bych jej měl před vámi tajit.* (SYN 2010; A. C. Doyle)
- 7) *Rád **bych se ti** svěřil, kdybys byl s to mi porozumět.* (SYN 2010; V. Budínský)
- 8) *Já bych to **byl** dokázal za čtyřadvacet hodin.* (SYN 2010; A. C. Doyle)

Pořadí nestálých příklonek⁴ je následující: zájmeno, adverbiální výrazy, osobní zájmena s předložkou (tvary kondicionálu minulého) a modifikační částice (PMČ, 1995):

- 9) *Bude mít ještě spoustu práce, aby **to tam pro ni** všechno připravil, vysvětloval mi.* (SYN 2010; J. Le Carré)
- 10) *Ani na okamžik mě nenapadlo, že by s **ním snad** nechtěla už nic mít.* (SYN 2010; D. Steelová)

Pravidel o postavení příklonek existuje velké množství. Pro účely této práce jsem se rozhodla uvést pouze základní pořadí příklonek. Bližší popis lze najít v mnoha odborných pracích (Toman, 2001; Trávníček, 1956 a další).

⁴ Nestálé příklonky jsou charakteristické tím, že se v některých kontextech mohou stát samostatnými výrazy nesoucí vlastní přízvuk.

3.2.4 Projektivita

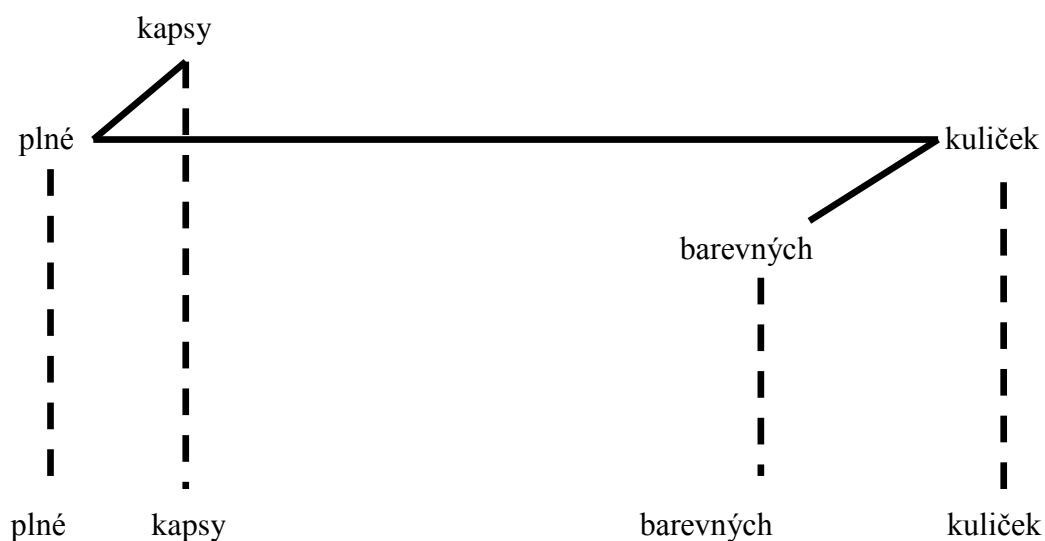
Dalším faktorem ovlivňujícím slovosled v českém jazyce je podle některých badatelů projektivita. V ESČ (2002, s. 346) je projektivita definována takto:

*„Znázorníme-li syntaktickou strukturu věty v podobě závislostního stromu, v kterém jsou respektovány jak stupně složitosti větné struktury, tak lineární uspořádání větných složek, pak strom, větící se směrem od složek řídících k složkám závislým (jednotlivé složky se nazývají uzly stromu), je **projektivní** tehdy, jestliže se neprotínají ani žádné dvě větve ani žádná svislá („projektivní“ – odtud název) čára vedená z každého uzlu stromu s žádnou z větví stromu.“*

Pokud dojde k protnutí mezi větvemi, nazývají se konstrukce **neprojektivní**. Ta se objevuje v publicistických a poetických textech nebo v textech s prvky hovorovosti až konverzačnosti (ESČ, 2002). Daneš a kol. (1987, s. 610) uvádí příklad neprojektivní věty:

Honzík měl plné kapsy barevných kuliček. Graficky ji znázorňuje takto:

Graf č. 1: Znázornění neprojektivní věty

K porušení projektivity dochází u spojnice členů syntagmatu *plné – kuliček*, která protíná svislou čáru vedenou od slova *kapsy*.

Český jazyk tíhne – až na výjimky uvedené výše – k projektivnímu slovosledu, tj. slovosledu respektujícímu syntaktické celky.

3.3 Topikalizace

Při topikalizaci *dochází k fúzi tématu a rématu, což je z pragmatického hlediska neobvyklé a vzniká tak typ příznakového slovosledu* (Asher – Simpson, 1994, s. 4637).⁵ Téma při topikalizaci tak nese odlišné vlastnosti než při klasickém slovosledu. Angličtina je izolační jazyk s výhradním slovosledem SVO, ale při topikalizaci se tento základní slovosled obměňuje (Givon, 2001):

11) She left the house early, Mary. (PRO-V-O,S)

Opustila dům brzy, Marie.

12) As for John, the guys never saw him. (O, S-V-PRO)

Co se týče Jana, ti chlapci ho nikdy neviděli.

Vzhledem k tomu, že topikalizace není typickým rysem českého jazyka, do určité míry ji můžeme nahradit jinými jazykovými prostředky, například příslovečným určením zřetele⁶ v podobě větného členu (např. *Na auta je Petr odborník.*) nebo vedlejší věty (PMČ, 1995, s. 692–3). Konstrukci takových vět tvoří ustálené výrazy: *co se týče* / *co se týká* / *pokud se týká* anebo *pokud jde o* / *pokud běží o* ... (tamtéž). Podobně existuje v českém jazyce i typ konstrukce: „*Pozdravit, to on pozdraví.*“ v překladu znamenající „*Pokud jde o pozdravení, tak to on pozdraví.*“ (srov. PMČ, 1995; Pěnčíková, 2009). Podle Pěnčíkové (2009) existují čtyři způsoby příslovečného určení zřetele vyjádřené infinitivem stejným jako verbum finitum: *Zapnout se zapne.* (INF – VF) / *Zapnout se nezapne.* (INF – negVF) / *Zapnout se to zapne.* (INF – to – VF) / *Zapnout se to nezapne.* (INF – to – neg VF). Podobné konstrukce se nacházejí i v polštině, maďarštině, ruštině a slovenštině.

3.4 Slovosled nominální skupiny

Základním bezpříznakovým slovosledem holého adjektivního přívlastku je v českém jazyce prepozice: *dřevěný stůl, zajímavý názor*. Postpozice se vyskytuje v těchto případech (citováno z ESČ, 2002, s. 425–426):

⁵ V originále: „... the topic function coincides with the focus function, a peculiar property from the pragmatic point of view, related to marked word order.“

⁶ Příslovečné určení zřetele vyjadřuje, vzhledem k čemu platí nějaký děj, stav či vlastnost a omezuje absolutní platnost toho, co je označeno přísudkovým výrazem (srov. PMČ, 1995; Pěnčíková, 2009).

- a) (...) Postpozice je charakteristická zvláště tehdy, jsou-li postaveny do protikladu dvě NS s lexikálně totožnými dominujícím subst. (*Lesy kolem Křivokláta jsou lesy hluboké a mlčenlivé.*) n. je-li dominující subst. významově velmi široké, např. *věc, charakter, otázka, problém, záležitost, místo, doba, člověk*. Postponovaný atribut je vytčen i intonačně.
- b) Má-li funkci diferenční n. enumerační, např. ve vlastních jménech historických osobností (*Karel Čtvrtý*), ve výčtech n. seznámech (*dodáváme dřevo smrkové, modřínové a jasanové*), v terminologických soustavách některých oborů, zejména přírodovědných (*kyselina solná*) a v názvech některých institucí (*Ústav pro jazyk český*).
- c) Má-li význam emotivní, až expresivní, zejména v osloveních, zvoláních, nadávkách; pravidlem je postpozice tam kde subst. i adj. jsou odvozeny od téhož slovního základu a/nebo kde není morfologická shoda adj. se subs.: *zloděj zlodějská*.
- d) Může být stylově příznaková, např. v poezii, v tradicionalismech náboženských (*Hod boží*) a zejména v mluvené varietě č., kde souvisí s tendencí nejprve pojmenovat důležitou substanci a teprve potom ji specifikovat, individualizovat, konkretizovat příznakem (*Čeká nás překvapení veliké.*) (...).

Přičemž z daného výčtu se postpozice v českém jazyce nejčastěji používá v odborné terminologii a ve vlastních jménech historických osobností.

4 SLOVOSLED CIZÍCH ZNAKOVÝCH JAZYKŮ

Jednou z dalších věcí (kromě simultánnosti), která komplikuje určení základního slovosledu ve znakových jazycích, je, že v rámci projevu ve znakovém jazyce je těžké určit přesnou hranici vět. Již Deucharová (1984) upozornila na fakt, že mluvené jazyky mají psanou formu, díky níž je věta jasně ohraničená. V mluvené řeči je situace komplikovanější a lingvisté musí hledat vhodné metody k určení základního slovosledu. Podobná situace je také ve znakových jazycích, zčásti z toho důvodu, že nemají psanou formu.

Deucharová (1983) uvádí, že lingvisté, kteří zkoumali spontánní nahrávky projevů neslyšících respondentů, řadí znakový jazyk k jazykům, které topikalizují (viz kapitola 2). Ale ti lingvisté, kteří ve svých analýzách použili elicitaci, došli k závěru, že znakový jazyk patří k jazykům s prominentní rolí subjektu (např. SVO). Ovšem výsledky tohoto výzkumu mohly být podle Deucharové (1983) ovlivněny i faktem, že se lidé zapojení do výzkumu snaží přizpůsobit svůj projev struktuře angličtiny; nebo se jejich projev změní vlivem dané komunikační situace či faktem, že jsou jejich promluvy natáčeny. Podle Deucharové (1983) je tedy právě metoda, kterou výzkumníci použijí, rozhodující pro určení základních pravidel pro užití slovosledu v daném znakovém jazyce.

Dalším problémem, se kterým se při výzkumu základního slovosledu ve znakových jazycích můžeme setkat, je výskyt takových znaků, které se do mluveného jazyka dají přeložit jako různé slovní druhy. Deucharová (1984) uvádí příklad znaku MARRY, který v BSL funguje víceúčelově a do angličtiny se tak podle daného kontextu dá přeložit jako podstatné jméno *wedding*, jako sloveso *marry* a také jako přídavné jméno *married*. Na stejný problém narážíme i v ČZJ. Hranice slovních druhů⁷ v něm nejsou jasně vymezené. Například znak PRÁCE/PRACOVAT může vyjadřovat podstatné jméno i sloveso. Nebo znak ŽENICH/ŽENATÝ může vyjadřovat podstatné či přídavné jméno. Při výzkumu slovosledu je proto těžké vystihnout, co je v konkrétní větě použito za slovní druh, pokud jej chceme určovat na základě kritérií tradiční lingvistiky. Klasifikace slovních druhů v ČZJ funguje totiž na jiném principu než v češtině. Bohužel ale zatím neexistuje žádná odborná práce, která by se touto problematikou uceleně zabývala.

Zahraniční autoři se s tímto problémem vyrovnávají různě. Někteří lingvisté (Lidell, Johnson, 2005) například soudí, že artikulace podstatného jména a slovesa se může lišit

⁷ Více o slovních druzích v bakalářské práci Jitky Záhumenské – Adjektiva v českém znakovém jazyce? (2009).

v opakovaném pohybu znaku. Takovým příkladem v ČZJ může být dvojice slov ŽIDLE a SEDĚT: u znaku SEDĚT je pouze jednorázový pohyb dolů, ale u znaku ŽIDLE probíhá pohyb dvakrát opakovaný (Richterová – Nováková, 2012). Podle zkušeností různých neslyšících mluvčích a i podle mé zkušenosti, se však oba znaky ukazují stejným způsobem. Opakovaný pohyb je tedy podle mého soudu pouze fakultativní záležitostí.

V následujících podkapitolách popisují, jak vypadá základní slovosledný vzorec i jeho další obměny ve třech cizích znakových jazycích.

4.1 Americký znakový jazyk

4.1.1 Základní slovosled

První lingvistkou, která se začala systematicky zabývat slovosledem v ASL byla **Susan Fischerová**. Za základní slovosled v ASL považuje **SVO**⁸ v těch větách, ve kterých je subjekt a objekt **zaměnitelný**⁹ (Fischer, 1975). Jiné pořadí slov je dle ní v tomto případě nemožné. Uvádí příklad:

- 1) MUŽ + VŠIMNOUT SI + DÍTĚ (**SVO**)¹⁰

Muž si všiml dítěte.

Na výzkumy Fischerové navázali další lingvisté. **Friedmanová** (1976, podle Wilbur, 1987) oproti Fischerové tvrdí, že slovosled v ASL je **relativně volný**, s tendencí řadit sloveso na poslední místo ve větě, tedy pořadí **SOV**. **Lidell** (1980) ve svých analýzách došel ke stejnému výsledku jako Fischerová, za základní slovosled v ASL považuje **SVO**. Předpoklad základního slovosledu v ASL jako **SVO** se objevuje i v novějších pracích (srov. Lillo-Martin – Quadros, 2010; Lillo-Martin – Sandler, 2006; Valli, Lucas, Mulrooney, 2005; Neidle a kol., 2000). Ovšem jiný typ slovosledu je podle odborníků v některých případech možný

⁸ Zajímavé je, že původní základní slovosled ASL (před více než 100 lety) byl **SOV**. Dokazují to různé prameny o ASL (např. přepsané příběhy z ASL do glos v angličtině, zaznamenané v časopise *American Annals of the Deaf* z roku 1871) a francouzském znakovém jazyce (např. v knize *The Key to the Language of the Body and Gesture – Extract of the Short, Easy, and Practical Method of Teaching Illiterate Deaf-Mutes*, ve které jsou do francouzských glos přepsány texty o katechismu). Také to dokládají různá idiomatická vyjádření, která jsou v ASL již archaická, ale používá se v nich slovosled **SOV** (Fischer, 1975).

⁹ Tj. v takových větách, kde subjekt a objekt lze zaměnit – např. Žena učila muže. x Muž učil ženu.

¹⁰ Samozřejmě lze větu i významově obrátit: „*Dítě si všimlo muže.*“ Pořadí znaků by bylo opět **SVO** (DÍTĚ + VŠIMNOUT SI + MUŽ).

(například při topikalizaci, zdvojování zájmen (*pronoun copy*), přesunutí objektu (*object shift*) či při zdůraznění jádra výpovědi (*focus*)).

Fischerová (1975) uvádí, že slovosled **SOV** je možný pouze v těch případech, kdy subjekt a objekt **není zaměnitelný**. V tomto typu vět se může objevit i pořadí výrazů **OVS**, ale jen tehdy, pokud lze gramatické vztahy ve větě vyložit pouze jedním způsobem. Z uvedeného vyplývá, že následující větu (s nezaměnitelným subjektem a objektem): *chlapec má rád zmrzlinu* lze v ASL ukázat třemi základními způsoby (tamtéž):

- 2) CHLAPEC + RÁD + ZMRLINA (**SVO**)
- 3) CHLAPEC + ZMRZLINA + RÁD (**SOV**)
- 4) ZMRLINA + RÁD + CHLAPEC (**OVS**)

Podle Friedmanové (1976, podle Wilbur, 1987) se základní slovosled SOV může měnit na **OV**, protože často dochází k vypouštění subjektu. Zajímavostí je, že v některých frázích je slovosled **OV** jediný možný – např. (Fischer, 1975):

- 5) BOTY + OPRAVIT¹¹ (**OV**)
opravit podrážku u boty
- 6) VODA + OTOČIT¹² (**OV**)
otočit kohoutkem s vodou

Dále se v ASL může podle Fischerové (1975) základní slovosled měnit v těch případech, kdy se využívá **gramatického prostoru**. Do něj si mluvčí umístí referenty a následně pomocí shodového slovesa vyjádří děj, na němž se daní aktéři podílejí. Například větu *dívka udeřila chlapce* (kde sloveso udeřit je shodové) tak lze ukázat v ASL třemi různými způsoby: **SVO**, **OSV**, **SOV** (Fischer, 1975):

- 7) DÍVKA + UDEŘIT + CHLAPEC (**SVO**)
(vše – pravá ruka)
- 8) CHLAPEC + DÍVKA + ONA-UDEŘIT-JEHO (**OSV**)
(pravá ruka) (levá ruka) (zleva udeřit doprava)

¹¹ Myšleno opravit podrážku na botě, v originále: SHOES + RESOLE (= *resole shoes*).

¹² Myšleno otočit vodovodním kohoutkem, v originále: WATER + TURN-FAUCET (= *turn on water*).

9) DÍVKA + CHLAPEC + ONA-UDEŘIT-JEHO (SOV)

(levá ruka) (pravá ruka) (zleva udeřit doprava)¹³

První příklad se podle autorky používá pouze v izolovaných větách. Pokud by byla věta součástí vyprávění, používají mluvčí nejčastěji druhý způsob. Třetí způsob je možný, ale nepreferovaný (Fischer, 1975).

4.1.2 Topikalizace

Slovosled v ASL se může měnit také při využití **topikalizace**. Topikalizován může být podle Fischerové (1975) **objekt (OSV)** nebo **verbum (VOS)**. Autorka uvádí následující příklady:¹⁴

10) ^tDÍTĚ¹⁵ + MUŽ + VŠIMNOUT SI (OSV)

Pokud jde o dítě, muž si ho všiml.

11) VŠIMNOUT SI + ^tDÍTĚ + MUŽ (VOS)

Všimnout si dítěte, muž si ho všiml.

Lidell (1980) popisuje, že může být topikalizován i **subjekt**:

12) ^tPES + HONIT + KOČKA (SVO)

Pokud jde o psa, honí kočku.

Lingvisté se shodují na tom, že mezi topikalizovaným členem a zbytkem věty je **intonační pauza**; ale názorově se liší v popisu nemanuálního chování při topikalizaci. Fischerová (1975) uvádí, že topikalizovaný člen doprovází **zakloněná hlava a zvednuté obočí**.¹⁶ Lidell (1980) definuje nemanuální chování u topikalizace jako **mírně zakloněnou**

¹³ Zajímavé je, že subjekt je ve druhé i třetí větě ukázán vždy levou rukou. Autorka se ale popisu příkladu dále nevěnuje, tudíž není zřejmé, je-li to pravidlo v ASL.

¹⁴ Překlad vět obsahujících topikalizaci jsem se snažila v českém znění přizpůsobit anglickému znění, anebo využít příslovečné určení zřetele.

¹⁵ V této práci používám standardní značení pro topikalizaci: čáru nad topikalizovaným znakem / topikalizovanými znaky a zkratku „t“.

¹⁶ Fischerová (1975) dále uvádí, že signálů topikalizace může být mnohem více, ale poukazuje na fakt, že jako nerodilá uživatelka znakového jazyka je nedovede přesně určit.

hlavu a mírně zvednuté obočí a také je podle něj doba artikulace topikalizovaného členu delší než u ostatních znaků ve větě. Bakerová (1980) popisuje nemanuální chování stejně jako Fischerová a ještě k uvedeným příznakům přidává **přímý oční pohled na adresáta** (pouze v těch případech, kdy oční pohled neslouží k jiným účelům). Někteří lingvisté v pozdějších letech (Valli, Lucas, Mulrooney, 2005) popisují nemanuální chování topikalizace jako **zvednuté obočí a hlavu mírně nakloněnou dopředu**. Vysvětlením je pravděpodobně to, že v ASL existuje více typů topikalizace. Aaronsová (1994) ve své disertační práci popisuje, že v ASL existují tři druhy tématu: jedno označuje jako *přesunuté (moved topic)* a druhé a třetí jako *téma v základní pozici (base-generated topic)*. Všechny typy témat včetně fotografií jsou uvedeny v následující tabulce:

Tabulka č. 1 – typy nemanuálního chování při topikalizaci podle Aaronsové (1994, s. 156)¹⁷

Typ tématu	Nemanuální chování	Funkce
<p><i>Přesunuté téma</i></p> 	<p>obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná dozadu a do strany, oči široce otevřené, pohyb hlavy dolů a vpřed</p>	<p>použití při kontrastivním rématu; téma je součástí uzavřené množiny entit</p>
<p><i>Téma v základní pozici 1</i></p> <div style="display: flex; justify-content: space-around; align-items: center;"> </div> <div style="display: flex; justify-content: space-around; margin-top: 5px;"> začátek znaku konec znaku </div>	<p>obočí zvednuté, hlava výrazně zakloněná a nakloněná do strany, oči široce otevřené, pohyb hlavy dolů a vpřed</p>	<p>použití při změně tématu v promluvě, uvádění nové informace</p>

¹⁷ Upravila a doplnila z originálu autorka této práce.

<i>Téma v základní pozici 2</i>		obočí zvednuté, hlava nakloněná dopředu, s mírně trhaným pohybem nahoru a dolů, mírně rychlé kývání hlavy, ústa otevřená, horní ret zvednutý, oči široce otevřené, upřený pohled na adresáta	Použití jen u známých referentů („ty víš...“), uvádí hlavní nové téma další promluvy
			
začátek znaku	konec znaku		

Přesunuté téma je v jejím pojetí takové téma, které běžně stojí na konci větné struktury SVO, ale pomocí topikalizace dochází k přemístění tohoto tématu na začátek věty a vzniká tak struktura OSV. Autorka uvádí příklad:

_____pt
13) MARIE + JAN + MILOVAT

Marii Jan miluje.

Přesunuté téma se používá v těch případech, kdy je součástí určité množiny entit v dané promluvě, jako například v této větě:

_____pt
14) ČTYŘI + ŽENY + BYDLET + V + DŮM. MARIE + JAN + MILOVAT

V tomto domě bydlí čtyři ženy Marie je ta, kterou Jan miluje.

Dále se používá při důrazu nebo kontrastivním základu¹⁸:

_____pt
15) JAN + NEMÍT RÁD + JANA. MARIE + PRO3 + MILOVAT

Jan nemá rád Janu. Marii, tu miluje.

¹⁸ „Specifickým způsobem kontextové zapojenosti je navazování pomocí kontrastu. Určitá část základu nové věty je stavěna do kontrastu s nějakou skutečností známou z předchozího kontextu. Kontrastivně zapojené části základu říkáme zkráceně kontrastivní základ.“ (Mikulíková, 2005, s. 1101)

Oproti tomu je *téma v základní pozici 1* použito v těch situacích, kdy je toto téma v sémantickém vztahu k argumentu ve větě: buď je tematický prvek hyperonymem daného valenčního doplnění (příklad 16) nebo je tematický prvek totožný s valenčním doplněním, které ale musí být blíže specifikováno (příklad 17). Tento typ tématu uvozuje nové informace, ale ty musí být známe pro posluchače (Aarons, 1994).

_____tz1
16) ZELENINA + JAN + RÁD + KUKUŘICE

Co se týče zeleniny, Jan má rád kukuřici.

_____tz1
17) ČERSTVÁ + ZELENINA + JAN + RÁD + PRO3

Co se týče čerstvé zeleniny, Jan ji má rád.

Zajímavé je, že pokud by se v příkladu 4 místo konkrétního substantiva objevilo pouze zájmeno (odkaz), věta by nebyla gramatická:

_____tz1
18) *ZELENINA + JAN + RÁD + PRO3

(Co se týče zeleniny, Jan ji má rád.)

Téma v základní pozici 2 má také sémantický vztah k argumentu ve větě: buď je tematický prvek totožný s objektem (příčemž objekt je vyjádřen pomocí zájmena/odkazu; příklad 19), nebo je tematický prvek totožný se subjektem, který je také vyjádřen pomocí zájmena/odkazu (příklad 20). *Téma v základní pozici 2* se používá při uvádění hlavního nového tématu, o kterém ale mluvčí tuší, že ho posluchači budou znát.

_____tz2
19) MARIE + JAN + MILOVAT + PRO3

Ty víš, že Marii, tu Jan miluje.

_____tz2
20) JAN + PRO3 + MILOVAT + MARIE

Ty víš, že co se týče Jana, ten miluje Marii.

Autorka (tamtéž) píše, že ve větě se mohou objevovat maximálně dvě topikalizovaná témata. Mohou v ní stát dvě témata v základní pozici prvního typu (příklad 21 a 22) nebo dvě témata v základní pozici druhého typu (příklad 23). Nikdy však ve stejné větě nemohou stát dvě přesunutá témata, věta by nebyla gramaticky správná.

21) $\overline{\text{ČÍNA}}^{\text{tz1}} + \text{ODKAZ} + \overline{\text{ZELENINA}}^{\text{tz1}} + \text{LIDÉ} + \text{PREFEROVAT} + \text{BROKOLICE}$

V Číně, co se týče zeleniny, preferují brokolici.

22) $\overline{\text{ZELENINA}}^{\text{tz1}} + \overline{\text{ČÍNA}}^{\text{tz1}} + \text{ODKAZ} + \text{LIDÉ} + \text{PREFEROVAT} + \text{BROKOLICE}$

Co se týče zeleniny, v Číně lidé preferují brokolici.

23) $\overline{\text{JAN}}^{\text{tz2}} + \overline{\text{MARIE}}^{\text{tz2}} + \text{PRO3 (Jan)} + \text{MILOVAT} + \text{PRO3 (Marie)}$

Znáš Jana a znáš Marii, tak on ji miluje.

Pokud se kombinuje téma v základní pozici 1 s přemístitelným tématem, musí stát na prvním místě téma odvozené od základu 1 (příklad 24). Taktéž pokud se kombinuje přesunutelné téma s tématem v základní pozici 2, musí tz2 stát před přesunutým tématem (příklad 25):

24) $\overline{\text{JAN}}^{\text{tz1}} + \overline{\text{MARIE}}^{\text{tp}} + \text{PRO3} + \text{MILOVAT}$

Pokud jde o Jana, Marii, tu miluje.

25) $\overline{\text{JAN}}^{\text{tz2}} + \overline{\text{MARIE}}^{\text{tp}} + \text{PRO3} + \text{MILOVAT}$

Znáš Jana, Marii, tu miluje.

Pokud se kombinuje téma v základní pozici 1 a téma v základní pozici 2, musí téma v základní pozici 2 předcházet tématu v základní pozici 1:

26) $\overline{\text{JAN}}^{\text{tz2}} + \overline{\text{MARIE}}^{\text{tz1}} + \text{PRO3} + \text{MILOVAT} + \text{PRO3}$

Znáš Jana a Marii, tak tu Jan miluje.

Autorka (tamtéž) dále uvádí, že topikalizovaná mohou být i příslovečná určení (například ZÍTRA, V BOSTONU atd.); neuvádí ale, o jaký typ topikalizace se jedná. Topikalizované příslovečné určení času stojí v ASL na první pozici ve větě:

27) $\overline{\text{ZÍTRA}}^{\text{t}} + \text{JAN} + \text{LETADLO} + \text{ODLÉTAT} + \text{ČAS} + \text{ŠEST}$

Co se týče zítřejšího dne, Janovi odlétá letadlo v 6 hodin.

4.1.3 Nominální skupina

Popis u umístění adjektiv v nominální skupině se v dostupné literatuře velmi liší (srov. Fischer, 1975; Lidell, 1980; Baker – Cokely, 1980; Valli, Lucas, Mulrooney, 2005 a další). Fischerová (1975) uvádí, že více než před 100 lety bylo původní umístění adjektiv vždy **za substantivem**, stejně tak i adverbia byla umístěna za adjektivy (např. HLADOVÝ + VELMI). Pravděpodobně vlivem angličtiny na ASL se pravidla pro pozici adjektiv změnila. Dnes tedy v ASL můžeme najít adjektivum za substantivem i před ním. Pokud se adjektivum umístí za substantivum, může mít i predikativní funkci (Valli, Lucas, Mulrooney, 2005).

4.2 Britský znakový jazyk

4.2.1 Základní slovosled

I v novějších odborných pracích (Sutton-Spence – Woll, 2010) se dočteme, že slovosled BSL není úplně popsán. Susan Deucharová (1983) se díky svým analýzám znakového jazyka přiklání k tomu, že BSL se řadí k jazykům, které topikalizují. Téma se ve větě objevuje v těch případech, kdy dochází k jeho změně; v ostatních případech se téma uvádět nemusí. Tématem nemusí být jen podstatné jméno, ale například i adverbium.

Slovosled v BSL může být do jisté míry flexibilní, a to v těch případech, kdy je sémantický obsah z věty jasný, např. ve větě (Sutton-Spence – Woll, 2010):

- 1) DÍVKA + JÍST + KOLÁČ (SVO)¹⁹

Dívka jí koláč.

- 2) KOLÁČ + DÍVKA + JÍST (OSV)

Ten koláč jí dívka.

Nejčastěji se ale v BSL objekt umísťuje před sloveso. Lingvisté to zdůvodňují tím, že sloveso může měnit své tvary, může do sebe objekt inkorporovat, a proto je pro posluchače přehlednější, pokud je objekt předem upřesněn (Sutton-Spence – Woll, 2010):

- 3) PIZZA + JÍST-PIZZA (SV)

Jím pizzu.

¹⁹ Pro lepší přehlednost čísluji příklady u jednotlivých ZJ vždy od 1).

Pořadí slov ve větě také ovlivňuje typ použitého slovesa. Pokud věta obsahuje **efektivní sloveso**, tedy takové, pomocí něhož vzniká něco nového (např. PÉČT KOLÁČ, ZAPÁLIT OHĚŇ, MALOVAT OBRAZ), je pořádek slov ve větě **(S)VO** (Sutton-Spence – Woll, 2010). Pokud je užito **afektivní sloveso**, které vyjadřuje změnu již existující věci (například JÍDLO ZABALIT, SKLENIČKA ROZBÍT, ZEĎ NATŘÍT), je pořádek slov ve větě **(S)OV** (tamtéž).

V BSL se vždy na začátek věty dává časový údaj (VČERA, ZÍTRA), ale pokud je čas známý z předchozího kontextu, může se příslovecné určení času umístit až na konec věty. Nikdy se však neumísťuje na jiné pozice ve větě (Sutton-Spence – Woll, 2010).

4.2.2 Topikalizace

Pokud dochází k topikalizaci, za tématem následuje **pauza** a používá se speciální nemanuální chování: **oči široce otevřené**, a někdy také **pokývnutí hlavy** (Sutton-Spence – Woll, 2010). Pokud použijeme topikalizaci, jsou následující varianty vět všechny možné:²⁰

- 4) $\overline{\text{DÍVKA}} + \text{KOLÁČ} + \text{JÍST}$
Co se týče dívky, jedla koláč.
- 5) $\overline{\text{KOLÁČ}} + \text{DÍVKA} + \text{JÍST}$
Pokud jde o koláč, dívka ho jedla.
- 6) $\overline{\text{JÍST} + \text{KOLÁČ}} + \text{DÍVKA}$
Pokud jde o jedení koláče, dívka ho jedla.

4.2.3 Nominální skupina

V BSL se adjektivum objevuje **před substantivem** (MALÝ CHLAPEC), **za substantivem** (CHLAPEC MALÝ; tento způsob se uvádí jako nejčastěji využívaný), **před i za substantivem** (BÍLÉ TRIKO BÍLÉ) – tento způsob bývá označován jako „bracketing“ (srov. Kyle – Woll, 1985; Sutton-Spence – Woll, 2010). Adjektivum se také v BSL vyjadřuje **pomocí simultánní modifikace**,²¹ kdy se jednou rukou artikuluje znak a druhou rukou se tento znak modifikuje. V pozdějších pracích se udává, že nejčastější pozicí adjektiva je umístění **za substantivem** (Sutton-Spence – Woll, 2010).

²⁰ Autoři v práci topikalizaci graficky neznačí; podle anglických překladů ji doplnila autorka této práce.

²¹ Konkrétní příklad autorky neuvádí.

Adjektivum v BSL může být také **inkorporováno** přímo do znaku (např. ve znaku MALÁ KRABÍČKA velikost (a tvar) krabíčky přímo zakomponujeme do artikulace znaku (Sutton-Spence – Woll, 2010). Postavení slovosledu se tímto jevem značně komplikuje.

4.3 Australský znakový jazyk

4.3.1 Základní slovosled

Za základní slovosled v australském znakovém jazyce (dále jen Auslan) ve větách s **intransitivním prostým slovesem** je považován slovosled **SV**. Jak ale autoři sami popisují, situace není tak jednoduchá, slovosled může být variabilnější. Při zdvojení zájmen se může první zájmeno vypustit, a tím dochází k pořadí znaků **VS**. U vět s **tranzitivním slovesem** či u vět se shodovým slovesem je považován za základní slovosled **SVO**²² (Johnston – Schembri, 2007):

- 1) DÍVKA + MÍT RÁD + MATEMATIKA

Dívka má ráda matematiku.

- 2) ŽENA + ZNÁT + MUŽ

Žena zná toho muže.

U **tranzitivních vět s prostým slovesem** se na první pozici ve větě může objevit sloveso v těch případech, kdy subjekt a objekt není ze sémantického hlediska zaměnitelný:

- 3) KOUPIT + AUTO + PRO3

Koupila auto.

Pokud ve větě se shodovým slovesem mluvčí potřebuje doplnit či upřesnit subjekt/objekt,²³ může být v některých případech slovosled i **SOV**; velmi vzácně se objevuje

²² Johnston a Schembri používají terminologii založenou na sémantických rolích predikátových doplnění: actor – verb – undergoer.

²³ Vyjádření lexikálního subjektu a objektu je u shodových sloves fakultativní, protože shodová slovesa svou povahou již subjekt i objekt díky změně směru (event. orientace dlaně a prstů) v gramatikalizovaném prostoru vyjadřují. Mluvčí ho tak může doplnit lexikálně, pokud chce zdůraznit, o koho se jedná, nebo chce upřesnit sdělení.

i pořadí znaků **OSV**. Verbum se může objevit i na posledním místě ve větě v těch případech, kdy subjekt a objekt není z významových důvodů zaměnitelný (Johnston – Schembri, 2007).

4.3.2 Topikalizace

Topikalizovaný člen bývá v Auslanu signalizován buď krátkou pauzou, ihned po vyřčení tématu, nebo změnou nemanuálního chování, nebo kombinací obojího. Za nemanuální chování při topikalizaci je považováno **zvednuté obočí a hlava zakloněná dozadu**, podle autorů (Schembri – Johnston, 2007) ale není dokázáno, že by bylo obligatorní. Topikalizován může být subjekt (příklad 4) nebo objekt (příklad 5), pouze ve výjimečných případech může v Auslanu být topikalizováno i verbum (Johnston – Schembri, 2007):

- 4) $\overline{\text{MŮJ} + \text{PES} + \text{NESNÁŠET} + \text{TVOJE} + \text{KOČKA}}$ ^t

Můj pes nesnáší tvoji kočku.

- 5) $\overline{\text{TVOJE} + \text{KOČKA} + \text{MŮJ} + \text{PES} + \text{NESNÁŠET}}$ ^t

Co se týče mé kočky, tvůj pes ji nesnáší.

4.3.3 Nominální skupina

V Auslanu se objevují adjektiva ve větě **před i za substantivem** (MODRÉ + AUTO / AUTO + MODRÉ) (Johnston – Schembri, 2007).

4.4 Shrnutí

Z přehledu věnovanému třem znakovým jazykům je patrné, že v každém znakovém jazyce jsou určité slovosledné tendence, které mají vyšší či nižší míru variability. V ASL je základním slovosledem SVO, anebo některými lingvisty uznávaný slovosled SOV. V Auslanu je za základní slovosled považován SVO. V BSL se objevují slovosledné preference, ale jinak bývá označován za jazyk, ve kterém se primárně topikalizuje. Základní slovosled, resp. základní slovosledné tendence se do jisté míry mohou ve všech třech znakových jazycích měnit, a to hlavně při využití topikalizace.

V ASL, BSL i Auslanu může být za určitých okolností topikalizovaným členem subjekt, verbum nebo objekt. V ASL však existují oproti ostatním dvěma popsaným jazykům tři typy odlišné topikalizace. Ve všech třech jazycích následuje za topikalizovaným členem pauza. Co se týče nemanuálního chování, je v ASL i Auslanu shodné: hlava zakloněná dozadu

a zvednuté obočí, i když v ASL uvádí někteří lingvisté hlavu nakloněnou dopředu. V BSL se jako nemanuální chování uvádí široce otevřené oči a pokývnutí hlavy.

Co se týče slovosledu v nominální skupině, je situace napříč třemi výše popsányi znakovými jazyky podobná. Adjektivum se umísťuje před nebo za substantivum, v některých případech se může adjektivum přímo inkorporovat do substantiva.

5 VÝZKUM SLOVOSLEDU V ČZJ

V souvislosti se zkoumáním slovosledu vyvstává mnoho otázek, na které v rámci svého výzkumu budu muset najít odpovědi. Už jen samotné zkoumání slovosledu z kontextového zapojení je značně složité. Jak správně vydělovat hranici vět ve znakovém jazyce? Jak výzkumníci poznali, o jaký slovní druh, resp. druh znaku se jedná? To vše jsou podle mého názoru velmi subjektivní rozhodnutí, která ale vždy ovlivní výsledky výzkumu daného znakového jazyka.

Při zkoumání ČZJ jsem proto vždy podala otevřený popis použité metody. U každého jevu nabízím čtenáři návrhy interpretací daných jevů. Připouštím však, že můj pohled na problematiku, i moje metody zkoumání mohly ovlivnit závěry vyplývající z této práce. Předpokládám proto, že při dalším výzkumu se mnou stanovené výsledky mohou proměňovat.

5.1 Dosavadní výzkum slovosledu v ČZJ

5.1.1 Základní slovosled

V ČZJ byl zatím proveden pouze jeden pilotní výzkum slovosledu, který prováděli studenti oboru Čeština v komunikaci neslyšících na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze (Nováková a kol., 2004/2005). V rámci tohoto výzkumu byly zkoumány tři typy vět: **věty s převratitelnou strukturou** (kde objekt buď vykonával nějakou činnost/aktivitu, nebo byl nečinný), tj. takové věty, kde je agens a patient zaměnitelný, **věty s nepřevratitelnou strukturou**, tj. věty, kde je agens a patient nezaměnitelný, agens může být pouze subjektem, a věty s **existenciální strukturou**, tj. takové věty, kde se vztah mezi subjektem a objektem vyjadřuje v prostoru.

Výzkumný tým postupoval tak, že neslyšícím respondentům ukázal obrázek vyjadřující jednoduchý děj a ti měli za úkol popsat dění na obrázku ve znakovém jazyce. Slovosled tak zkoumali na základě izolovaných nahrávek, nezkoumali věty v kontextovém zapojení.

Tímto výzkumem došli k závěru, že u vět s **převratitelnou strukturou**, u typu **objektově aktivních struktur**, je nejčastějším vzorcem²⁴ $OV_{1(KLF)}^{25}SV_{2(KLF)}^{26}$, přičemž první

²⁴ Přesné počty vět neuvádím, píše pouze obecné shrnutí z této práce.

²⁵ „Klasifikátory (KLF) jsou prostředky, které se pojí se jménem a které slouží k zařazení předmětu do určité skupiny předmětů, s nějakými *společnými* anebo *podobnými vlastnostmi*, jako je např. tvar, materiál,

verbum vyjadřovalo činnost objektu a druhé verbum popisovalo činnost nebo pohyb subjektu. Dalšími nejvíce užívaným vzorcem u tohoto typu vět bylo: $SV_{1KLF}OV_{2(KLF)}$ a $SV_{KLF}O$. Pro přehlednost rozepisují, jak podle výsledků výzkumu vypadal nejčastěji užitý typ slovosledné konstrukce:

1) CHLAPEC + BĚŽET (KLF) + PES + KOUSNOUT (do nohy)

O V_{1KLF} S $V_{2(KLF)}$

Pes kousl běžícího chlapce.

U této struktury jsou zajímavé dvě věci: jednak výzkumníci nezaznamenali, byl-li užit index, který by vyjadřoval, že pes kousl tohoto chlapce. Předpokládám ale, že když ho studenti neuvedli, užit pravděpodobně nebyl. Dále mi přišlo velmi zajímavé, že tento projev ve znakovém jazyce byl vyhodnocen výše popsáním způsobem, tedy jako jednu větu. Podle mého názoru by se stejný projev dal určit i jako dvě samostatné věty, například takto:

2) CHLAPEC + BĚŽET

S $V_{(KLF)}$

Chlapec běžel.

PES + KOUSNOUT (do nohy)

S $V_{(KLF)}$

Pes kousl (někoho) do nohy.

Určení objektu, tedy koho pes kousl do nohy, by bylo jasné díky umístění předchozího subjektu v prostoru a směřování slovesa k tomuto místu jako k nevyjádřenému objektu ve druhé větě. Není tedy podle mého názoru zcela jednoduché určit, kdy se jedná o subjekt a kdy o objekt. U tohoto výzkumu, kde byly zkoumány izolované nahrávky, je však vyhodnocování snazší než u vět, které se objevují v kontextu.

U **převratitelných vět objektově neaktivních** se ukázal jako nejčastější slovosled SOV_{KLF} (s použitím **indexu**²⁷ u většiny vět, nejčastěji umístěného za subjektem) a $SV_1O_1O_2V_{2KLF}$ a $SV_{(KLF)}O$.

Příkladem nejčastěji užitého vzorce u tohoto typu byla následující věta:

velikost, tloušťka, uspořádání, obvod či objem.“ (Tikovská-Kuchařová, 2005, s. 69) Klasifikátory využívají pro svou realizaci klasifikátorových tvarů rukou – stejně tak jako klasifikátorová slovesa, která vyjadřují směr pohybu předmětu, umístění předmětu v prostoru nebo prostředek konání děje.

²⁶ Závorka u některých klasifikátorů značí, že jen v některých případech bylo verbum v klasifikátorové konstrukci.

²⁷ Indexem se odkazuje na osobu, ke které se vztahuje děj.

3) ŽENA + (INDEX ji) + DÍVKA + ČESAT

S O V

Žena česala dívku.

U vět s **nepřevratitelnou strukturou** byly nejčastějšími slovoslednými vzorci **SV_{1(KLF)}OV_{2(KLF)}; SOV_{KLF}; SV_(KLF)O.**

Příkladem dokládajícím tento typ je věta:

4) CHLAPEC + JÍST + POLÉVKA + JÍST (KLF: držení lžíce)

S V₁ O V_{2 (KLF)}

Chlapec jedl polévku.

U **existenciálních struktur** se jako nejčastější slovosled vyskytl **ADV_{LOCi} – S (KLF umístěn v prostoru) – (V_{KLF}).**

5) POSTEL + ŽENA + SEDĚT

ADV_{loci} S V (klf)

Žena seděla na posteli.

Při zkoumání slovosledných tendencí v mé práci budu postupovat jinak, než postupovali studenti této práce. Hlavní odlišností bude, že nebudu natáčet izolované věty, ale celý příběh ve znakovém jazyce – tj. věty v kontextu jiných vět. Teprve poté z příběhu jednotlivé věty vydělím a budu u nich určovat slovosled. Tuto formu jsem zvolila z toho důvodu, že je přirozenější a nedochází u ní k transferům z češtiny. Zároveň budu zkoumat slovosled z hlediska typů sloves (které jsou popsány v podkapitole 5.1.2), takže vzájemné porovnání tohoto výzkumu a mého výzkumu, nebude možné.

5.1.2 Typy sloves v českém znakovém jazyce

Pro účely mého výzkumu je také důležité blíže se podívat na typy sloves. V ČZJ existují tři základní typy sloves: **prostá**, která se neproměňují, jsou v citátové formě, nevyjadřují tedy osobu ani číslo (např. sloveso PRACOVAT); **shodová (směrová)**, která vyjadřují osobu a číslo subjektu i objektu pomocí změny svého tvaru v gramatikalizovaném prostoru (např. shodové sloveso DÁT neexistuje v citátové formě JÁ-DÁT-TOBĚ x TY-DÁT-MĚ); **prostorová (klasifikátorová)**, která se ve větě proměňují, nenesou sice informaci

o osobě, ale ve svém tvaru mají inkorporovaný prostředek (HOLIT SE-ŽILETKOU) – ta jsem pro účely této práce nazvala prostorová slovesa objektová – nebo v sobě nemají inkorporovaný žádný objekt, ale vyjadřují pomocí klasifikátorového tvaru ruky pohyb dané substance (ČLOVĚK-JDE) nebo umístění děje (AUTO- ZAPARKOVANÉ-VLEVO). Taková slovesa jsem ve své práci nazvala prostorová slovesa neobjektová (srov. Macurová, 2001c).

Řidčeji se také vyskytují slovesa **poloshodová**, která se svými vlastnostmi podobají slovesům shodovým; vyjadřují osobu i číslo díky změně směru artikulovaného znaku, fungují tak ale pouze od mluvčího k ostatním adresátům (JÁ-OPLATIT-TOBĚ), směrem k mluvčímu takto nefungují, pro vyjádření objektu v první osobě je třeba do kontextu přidat znak INDEX mě (TY + OPLATIT + INDEX mě). Další kategorií jsou **reciproční slovesa**, jejichž charakteristickým rysem je, že se artikulují dvěma rukama s recipročně orientovaným pohybem (např. HÁDAT SE – *hádali se spolu*) (viz Macurová, 2001c).

V mém sebraném vzorku se však objevila i taková slovesa, která nezapadala do těchto typů sloves, ale vykazovala vlastnosti jak shodových, tak prostorových sloves. Ani po konzultaci s rodilou mluvčí nebylo jasné, kam tato slovesa zařadit. Pro účel své práce jsem taková slovesa vydělila jako samostatnou skupinu, již jsem nazvala **prostorovo-shodová**. Názorným příkladem může být sloveso BODNOUT (někoho někam), kdy je ze směru artikulace znaku v prostoru jasná osoba i číslo a zároveň je ve tvaru znaku inkorporovaný prostředek (tenký nůž) a umístění objektu (v tomto případě umístění rány nožem na tělo adresáta).

5.1.3 Topikalizace

V ČZJ se výzkumu topikalizace systematicky zatím nikdo nevěnoval. Nemanuální chování u topikalizovaného členu bylo dosud popsáno jako hlava předkloněná, oči široce otevřené a zvednuté obočí (Macurová – Nováková, 2007).

5.1.4 Nominální skupina

V ČZJ popsala adjektiva v ČZJ Jitka Záhumenská (2009) ve své diplomové práci. Podle jejího výzkumu stojí adjektivum ve jmenné skupině za substantivem (BOTY + STARÉ). Před substantivem může stát pouze adjektivum označující barvy (BÍLÉ + PONOŽKY).

Pokud jde o postavení přivlastňovacích zájmen, jejich slovosled je v ČZJ různý. Záhumenská (2009, s. 110) definuje postavení jmenné skupiny obsahující přivlastňovací zájmeno následovně:

„*Posesivní konstrukce vypadala nejčastěji takto: substantivum pro přivlastňovanou substanci – pronomen²⁸ – substantivum pro subjekt, kterému je něco přisuzováno, nebo takto: substantivum pro subjekt, kterému je něco přisuzováno – pronomen – substantivum pro přivlastňovanou substanci.*“

Nejčastějšímu pořadí těchto znaků ve jmenné skupině tak odpovídá tento příklad BUNDA + JEHO + TÁTA (*tátova bunda*), druhé nejčastější pořadí se vyskytuje v příkladu PES + JEHO + VODÍTKO (*vodítka psa*) (Záhumenská, 2009).

5.2 Metoda sběru materiálů

Pro svůj výzkum slovosledu v ČZJ jsem se rozhodla natočit celkem 15 neslyšících respondentů, kteří po dobu přibližně 15–25 minut vedli dialog s neslyšícím tazatelem.²⁹ Tím byl neslyšící muž druhé generace³⁰ Milan Fritz, vysokoškolsky vzdělaný (v době natáčení byl studentem 3. ročníku Karlovy univerzity, oboru Čeština v komunikaci neslyšících), který je plně zapojen do komunity Neslyšících. Vybrala jsem si ho z toho důvodu, že má blízko ke všem věkovým kategoriím a v komunitě Neslyšících je významnou a respektovanou osobností.

Neslyšící respondenty jsem vybírala ze tří věkových skupin. Mezi respondenty bylo 5 neslyšících z mladší generace, tj. studentů střední a vysoké školy anebo lidí, kteří jsou ve věku do 28 let. Dalších 5 neslyšících respondentů bylo ze střední generace, jejíž věkové rozmezí jsem stanovila na 29–55 let. Posledních 5 respondentů bylo starších 55 let.

Snažila jsem se vybrat neslyšící, kteří mají neslyšící rodiče a mají tak znakový jazyk jako svůj mateřský jazyk, nebo takové neslyšící, kteří sice mají slyšící rodiče, ale znakový jazyk ovládají na výborné úrovni. Výběr respondentů jsem zároveň konzultovala i s neslyšícím tazatelem, který mi poradil, které osoby jsou pro natáčení nejvhodnější.

Neslyšícího tazatele jsem instruovala, co je cílem natáčení a co požaduji; on sám dle mých instrukcí vše respondentům vysvětlil. Jeho úkolem bylo sdělit respondentům, že je studentem oboru Čeština v komunikaci neslyšících na FF UK a že se mnou spolupracuje na výzkumu ZJ (konkrétní cíl výzkumu jim nebyl sdělen). Dále jim sdělil, že doba natáčení bude

²⁸ Opravila autorka této práce.

²⁹ Rozhovor jsem nemohla vést já jako slyšící, protože bych mohla ovlivnit neslyšící respondenty a ti by mohli změnit svůj projev ve znakovém jazyce. Například by mohli začít používat znakovanou češtinu, protože by měli pocit, že je více prestižní a že se v dané situaci více hodí. Proto jsem raději zvolila neslyšícího tazatele.

³⁰ Tento fakt je pro výzkum znakového jazyka obzvláště důležitý z toho důvodu, že tazatel má znakový jazyk odmalička osvojený od svých neslyšících rodičů.

přibližně 25 minut a že se bude skládat ze dvou částí: převyprávění grotesky a volné diskuze na různá témata (zážitky, koníčky, rodina apod.). Informoval respondenty o tom, že budou celou dobu nahrávání, a nakonec s nimi vyplnil dotazník obsahující základní sociologické informace (viz příloha č. 1), včetně souhlasu k použití záznamu z jejich natáčení. Přesné znění sdělení, kterým Milan Fritz uváděl natáčení, je uvedeno v příloze č. 2.

Samotné natáčení probíhalo tak, že neslyšící tazatel seděl vždy naproti jednomu neslyšícímu respondentovi a oba dva byli natáčeni na dvě videokamery. Při prvním natáčení, během nějž jsem zaznamenala sedm respondentů, jedna videokamera snímala detail neslyšícího respondenta, jedna byla namířena na detail tazatele. Bohužel umístění druhé kamery se ukázalo jako nevhodné, protože jsem tak promluvy obou mluvčích neměla zaznamenané najednou, a pokud jsem potřebovala dohledat například otázku tazatele směrem k respondentovi, musela jsem se orientovat podle času záznamu a dohledávat tak „ručně“ přesný úsek. Při dalších natáčeních, při kterých jsem natáčela zbytek respondentů (tj. osm), byli na jednu kameru snímáni oba dva mluvčí, aby byl zachycen celý dialog na jednom záznamu, a druhou kameru jsem nastavila pouze na detail respondenta. Toto řešení se ukázalo jako vhodnější. Vzhledem k tomu, že bylo zapotřebí, aby kamery někdo neustále obsluhoval, byl v místnosti při natáčení přítomen slyšící kameraman. Nikdo jiný v místnosti nebyl.

V úvodu zhlédl každý respondent video **„Zapomenutý svět – Jdeme na zálety“** s Laurelem a Hardym.³¹ Video má i zvukovou stopu, která neslyšícím nebyla nijak zprostředkována. Úkolem neslyšících respondentů bylo video dvakrát zhlédnout a následně bez přípravy převyprávět, o čem daný příběh je. Pokud toho někdo nebyl schopen, dohodla jsem se předem s neslyšícím tazatelem, aby se svými otázkami pokusil neslyšící respondenty navést k ději. Buď jim měl napovědět, co se stalo dál, nebo se měl svými otázkami doptat na základní děj. Nakonec se tazatel doptával pouze u jednoho respondenta, který téměř nebyl schopen děj převyprávět. Ostatní respondenti zvládli děj převyprávět sami. Většina z nich to pojala velmi detailně, někteří podali pouze stručnou obsahovou kostru, do které ale nebylo třeba dále zasahovat.

Po převyprávění příběhu následoval dialog s tazatelem, který mohl být na libovolné téma. Tazatel měl připraveny tematické okruhy – rodina, škola, práce, Vánoce, Velikonoce, cestování, kultura, filmy, politika. Dialog mohl, ale nemusel být složen z těchto témat.

³¹Zapomenutý svět – Jdeme na zálety. [online]. [cit. 1. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.youtube.com/watch?v=EmdweDzqkus>>

Témata byla zvolena zcela náhodně a tazatel je měl připravena pouze jako záchytná, kdyby se neslyšící člověk sám nerozpovídal.

Jednotlivé nahrávky jsou v rozmezí 15–25 minut. Převyprávění grotesky trvalo neslyšícím respondentům mezi 1–3 minutami. Zbytek času byl věnován dialogu s tazatelem. Celkem jsem tedy zkoumala přibližně 300 minut materiálu v ČZJ.

Vzhledem k velkému rozsahu natočeného materiálu jsem již k výzkumu ani k ověření výsledků nepoužila Weblík – dětskou internetovou televizi (<http://weblík.cktj.com/>), protože jsem již další materiál nepotřebovala.

5.3 Sociologické informace o respondentech

V tabulce níže uvádím přehled všech sociologických informací o respondentech. Přestože jsem v práci nezohlednila jiné kritérium než věk, pro komplexnost uvádím vše, co jsem o respondentech zjistila. Preferovaným jazykem u všech respondentů byl znakový jazyk a všichni z nich navštěvovali školu pro neslyšící. Vzhledem k tomu, že to bylo u všech respondentů stejné, do tabulky jsem tyto údaje nezahrnula. Stejně věkové skupiny jsou v tabulce respondentů vyznačeny stejnou barvou.

Tabulka č. 2: Sociologické informace o respondentech

číslo respondenta	Věk	pohlaví	stav sluchu rodičů	nejvyšší vzdělání	Původ
1	nad 55 let	žena	Slyšící	SŠ, bez maturity	Čechy
2	do 28 let	žena	Neslyšící	VŠ	Čechy
3	do 28 let	žena	Neslyšící	SŠ, s maturitou	Čechy
4	nad 55 let	žena	Neslyšící	SŠ, bez maturity	Čechy
5	nad 55 let	muž	Slyšící	SŠ, s maturitou	Morava
6	nad 55 let	muž	Slyšící	SŠ, bez maturity	Čechy
7	nad 55 let	žena	Slyšící	SŠ, bez maturity	Čechy
8	28 – 55 let	žena	neslyšící	SŠ, s maturitou	Čechy
9	28 – 55 let	muž	neslyšící	VŠ	Čechy
10	28 – 55 let	žena	neslyšící	SŠ, bez maturity	Čechy
11	do 28 let	žena	neslyšící	SŠ, bez maturity	Morava
12	28 – 55 let	žena	neslyšící	SŠ, s maturitou	Čechy
13	28 – 55 let	muž	Slyšící	VŠ	Čechy
14	do 28 let	muž	neslyšící	SŠ, bez maturity	Čechy
15	do 28 let	žena	neslyšící	SŠ, bez maturity	Čechy

5.4 Metoda analýzy

5.4.1 Metoda analýzy základního slovosledu

Ve svém výzkumu základního slovosledu v ČZJ jsem zkoumala slovosled pouze u grotesky, protože zde neslyšící použili stejná slovesa, která jsem tak mezi sebou mohla porovnávat. Postupovala jsem tak, že jsem nejprve všechna převyprávění grotesky přepsala znaky do slov českého jazyka (glosami).³² Samozřejmě nebylo vždy jednoduché určit přesný jednoslovný význam znaku, který jsem v přepisu zastoupila glosou, a nebylo ani jednoduché určit, jakým slovním druhem daný znak je. Slovní druhy jsem určovala podle logické struktury věty. Pokud se například ve videích objevil znak „ZÁCHRANA/ZACHRÁNIT“, rozhodla jsem, o jaký slovní druh se bude jednat, na základě dalších znaků ve větě. Vše jsem tedy vypsala na základě své vlastní jazykové znalosti a intuice, jen některé znaky, kde jsem si nebyla jistá, jsem konzultovala s lingvisticky poučenými neslyšícími uživateli ZJ.

Pro ilustraci uvádím krátkou ukázkou, kterou vysvětluji níže:

TEN + FILM + VYPRÁVĚT + CO? ● KLF DVOU POSTAV + DVA + MUŽI + TLUSTÝ + HUBENÝ + SLAVNÝ + VTIP/ KOMIK + OBA ● ODKAZ/TO + SOUVISET + VĚC + ŽENY ● TAM + NAVŠTÍVIT + JEJICH + VLASTNÍ + ŽENY + JAKO + VYPADAT + MANŽELÉ ● NEVÍM ● KLF DVA (levou rukou), KLF DVA (pravou rukou) + HOTOVO + NÁVŠTĚVA ● ROZLOUČIT SE ● ODEJÍT

Do přepsaného znakového řetězce jsem se rozhodla umístit interpunkci. Vzhledem k tomu, že znakový jazyk nemá psanou podobu, bylo velmi těžké určit hranici vět. Pro odlišení vět jsem zvolila dva symboly:

- – znázorňuje tečku, resp. konec výpovědi
- – znázorňuje čárku, resp. sémanticky koherentní informační celek³³

³² V cizině se někdy používají na výzkum slovosledu nejrozličnější korpusy. Jedním z nich je například ELAN, kde se zaznamenávají nejen přepsané znaky /glosami/ do daného jazyka, ale i nemanuální chování a rychlost znakování jednotlivých znaků. Kvůli velké technické náročnosti jsem se rozhodla tento program nevyužít.

³³ S tímto označením *sémanticky koherentní (informační) celek* nadále zacházím jako s termínem. V pojetí se znamená větný úsek, za kterým nenásleduje jasně signalizovaný konec věty, ale mohl by tam být.

Tečku jsem doplnila pouze do těch míst, kde byla opravdu jasně ohraničená věta, a to buď **pauzou, změnou očního pohledu nebo pomocí střídání rolí**. Druhý symbol vyjadřující čárku jsem umístila tam, kde jsem určila, že končí jeden sémanticky koherentní celek a začíná druhý. Pokud by ale dané materiály zkoumal někdo jiný, je možné, že by se hranice těchto informačních celků odlišovaly.

Následně jsem pod jednotlivé znaky vypsala, zda se jedná o subjekty (S), verba (V) nebo objekty (O), a to ve všech oznamovacích, rozkazovacích a záporných větách. Otázky jsem nezkoumala. Mým hlavním cílem bylo především stanovení základního slovosledu v oznamovacích větách, tedy v bezpříznakové formě věty.

Jak už bylo napsáno v kapitole 2, simultánní konstrukce jsem nezkoumala. Nezkoumala jsem ani věty, ve kterých se objevily specifické znaky, resp. jsem nezkoumala ty věty, ve kterých jsem si nebyla jistá, jakým větným členem specifický znak je.

Příklad rozepisování větných členů:

TEN + FILM + VYPRÁVĚT + CO? ● KLF DVOU POSTAV + DVA + MUŽI + TLUSTÝ
otázka ● **S**
+ HUBENÝ + SLAVNÝ + VTIP/ KOMIK + OBA ● ODKAZ/TO + SOUVISET + VĚC +
S ● **S** **V**
ŽENY ● TAM + NAVŠTÍVIT + JEJICH + VLASTNÍ + ŽENY + JAKO +
O ● **V** **O**
VYPADAT/ ASI + MANŽELKY ● NEVÍM ● KLF dvou lidí (levou rukou), KLF dvou lidí
● **V** ● **S**
(pravou rukou) + HOTOVO/UKONČIT + NÁVŠTĚVA ● ROZLOUČIT SE ● ODEJÍT ●
V **O** ● **V** ● **V** ●

Následně jsem dané věty rozdělila do několika skupin na základě užitého typu slovesa. Dané věty jsem přepsala glosami do ČJ a přeložila do češtiny. Poté jsem věty se shodnými slovesy roztřídila do konkrétních slovosledných vzorců (SVO, OVS atd.) a vytvořila jsem graf znázorňující počet výskytů jednotlivých větných vzorců.

Výsledky, k nimž jsem dospěla na základě získaného materiálu, konkrétně představím v podkapitole 6.1.

5.4.2 Metoda analýzy topikalizace

V natočeném materiálu jsem z grotesky i z volného dialogu s tazatelem vyhledala všechny věty, ve kterých byla podle mého názoru obsažena topikalizace. Výsledné sestříhané věty jsem následně konzultovala s rodilou uživatelkou znakového jazyka pracující na FF UK.

Schválené věty obsahující topikalizaci jsem přepsala i s širším kontextem – který sloužil k přesnému pochopení významu – do glos v českém jazyce a graficky jsem vyznačila topikalizovaný člen tradičním symbolem (t) a vyznačenou čarou nad daným topikalizovaným znakem, resp. znaky. Pod glosami je opět uveden český překlad. Za každým uvedeným překladem věty jsem označila, který respondent ji vyřkl.

U každého respondenta jsem zaznamenala také nemanuální chování, které při topikalizaci v jednotlivých větách mluvčí používá. Tyto fotografie jsem vyexcerpovala přímo z natočených videí.³⁴ Následně jsem ho zpracovala graficky do tabulky a porovnála jsem, jak jednotlivé generace i jednotliví mluvčí pracují s nemanuálním chováním. Také jsem zkoumala, které větné členy mohou být topikalizovány. Následně jsem své výsledky porovnála se situací v cizích znakových jazycích.

Konkrétním výsledkům se věnuji v podkapitole 6.2.

5.4.3 Metoda analýzy nominální skupiny

V natočeném materiálu (v grotesce i ve volném dialogu s tazatelem) jsem vyhledala všechny výskyty nominální skupiny v ČZJ. Ty jsem se rozdělila do několika typů. Pokusila jsem se zohlednit také věk respondentů a porovnat rozdíly v užívání jmenných skupin třemi různými generacemi neslyšících. Z mého pozorování ale vyplynulo, že jmenné skupiny, které se objevily u respondentů všech kategorií, si byly velmi podobné. Proto nebudu nalezené příklady popisovat zvlášť, ale v celkovém shrnutí.

Ve svém materiálu jsem zkoumala dva typy projevů (převyprávění grotesky a dialog na volné téma s neslyšícím tazatelem). Protože se však v obou typech textů objevovaly podobné jmenné skupiny, nebudu jmenné skupiny podle typů projevů dále vydělovat, ale pojmu je rovněž celkově.

Konkrétní přepsané příklady (včetně videomateriálu) přikládám na DVD, které je součástí této práce.

³⁴ Proto je kvalita fotografií u některých respondentů velmi nízká, odráží to rychlost znaku a kvalitu obrazu.

6 VÝSLEDKY VÝZKUMU

6.1 Základní slovosled

Cílem tohoto výzkumu bylo zjištění, jestli v ČZJ existují určité slovosledné preference pojící se s konkrétním typem sloves, a pokud ano, vymezit je. Nevětné výpovědi jsem v rámci práce nezkoumala.

Jak jsem uvedla v kapitole 2, nebylo vždy jednoduché vydělit hranici vět či souvětí, ale pokud přijmeme můj způsob vyčleňování větných celků, získala jsem celkem téměř 700 vět.

Na samém počátku, kdy jsem se začala zabývat slovosledem a typem slovosledných vzorců v ČZJ, jsem přemýšlela o tom, jaký systematický způsob výzkumu a popisu zvolit. Největším úskalím pro mne bylo vytvoření funkčního postupu vzhledem k existenci různých typů sloves v ČZJ. Shodová slovesa totiž již sama o sobě vyjadřují subjekt i objekt a jejich typický slovosledný vzorec je SVO. Tato slovosledná danost v podstatě znemožňuje porovnávání chování tohoto typu sloves s jinými typy, které takto obligatorní slovosledný vzorec nemají. Objektová prostorová slovesa jsou z hlediska vydělení základních slovosledných typů také problematická, neboť je u nich možné inkorporovat objekt do samotné artikulace slovesa. Proto jsem se v této práci rozhodla hodnotit získané věty ze dvou hledisek: z hlediska jednotlivých typů sloves a z hlediska konkrétních sloves. V této práci tak nedojdu k jednomu jasnému stanovisku ohledně základního slovosledu, ale učiním několik dílčích pozorování.

Další problematickou věcí pro mě při vyhodnocování výzkumu byla neexistence slovníku typologie sloves v ČZJ. Při kategorizování sloves jsem narážela na problém při určování jejich typu. Slovesa, u kterých jsem si nebyla jistá jejich typem, jsem samozřejmě konzultovala s rodilými mluvčími znakového jazyka, kteří jsou lingvisticky vzděláni, ale ani ti mi nedokázali s určitostí odpovědět. Pochybnosti o typech konkrétních sloves uvádím až přímo u jednotlivých příkladů.

Následující tabulka shrnuje všechna slovesa obsažená v mém výzkumu, je tedy vytvořena pouze na základě mého uvážení a konzultací s rodilými uživateli ČZJ.

Tabulka č. 3: Seznam všech sloves vyskytujících se v jazykovém materiálu³⁵

Prostá slovesa	běžet, blokovat, být, čekat, děkovat, divit se, domyslet si, doplatit (na něco), držet, flirtovat, foukat, hrát si, chlubit se, chodit, chtít, jít (Pojd'! Jdeme!), kroutit (pákou), křičet, kutálet se, lákat, leknout se, líbit se, litovat, mluvit, muset, myslet si, najít, nastartovat, nebavit, nefungovat, nechat (pověřit někoho), nelíbit se, nemít, nemoct, nepamatovat si, nepovést se, nesnášet, nést, nevadit, nevědět, obejít, objednat, oblékat se, obléknout se, odejít, odfouknout, odpočívat, odvolat, ochránit, omlouvat se, otevřít, ovívat se, padat, plavat (na vodě), plynout (čas), pochopit, pomstít se, popohánět, postavit se, potit se, potkat, povést se, pověsit (prádlo na šňůru), povídat si, pozdravit, procházet se, pronásledovat, proplétat se, prosit, přestat, převléknout se, přetahovat se, přijít, přinést, připravovat, pustit, rozčílit se, rozhlédnout se, rozloučit se, rozrazit se, říkat (to se říká), schovávat se, sedět, slyšet, smát se, snažit se, souhlasit, souviset, spadnout, spěchat, stát, stoupat, střílet, sušit, svléknout, točit se, ukázat se (předvést se), uklidnit se, uklidňovat, uklouznout, ukradnout, uletět, umět, upadnout, usmívat se, utéct, utíkat, vadit, vědět, vejít, vidět, vrátit se, vstát, vstoupit, všimnout si, vybírat si vyděsit se, vydržet, vyhánět, vyhodit, vyjít, vyndat, vypadnout, vypláznou (jazyk), vyprávět, vystřelit, vzdát, vzpomenout si, zachránit, zapnout, zavřít, zbavit se, zhoršovat se (stupňovat se), zkoušet, zlobit se, zmizet, znamenat, znát, zvednout, zvládnout, ztratit se, žárlit
Shodová Slovesa	dát, dívat se, dostat (něčím někam), mít, navštívit, podívat se, pomoci, pozvat, provokovat
Prostorová slovesa (neobjektová)	běžet, (vy)čistit (boty), honit se, chodit (dokola), jít, ležet, nasadit, plynout (voda), popojet, posbírat, přibližovat se, přicházet, přijít, přijíždět, rozstříknout se, stříkat (vodu), tryskat, utíkat, valit se, vyleštit, vyskakovat, vyskočit, vystříknout, vzít, zapadnout,

³⁵ Některá slovesa se mohou objevit 2x, jednou v základní formě (např. jako prosté sloveso) a jednou ve formě klasifikátorové (jako prostorové sloveso).

Prostorová slovesa (objektová)	míchat, zatlačit (tlačit)
Prostorovo-shodová slovesa	bodnout, bouchnout, dotknout se, hodit, pošimrat, sáhnout (někomu někam), sebrat, vytáhnout
Reciproční slovesa	hádat se, honit se, obejmout se, oponovat si, prát se, podívat se (na sebe), pít se, setkat se
Poloshodová slovesa	doprovodit, hladit, odhodit, oplatit, podržet (někoho), podvádět (někoho), poskytnout, seznámit se (seznamovat se), strčit, zvednout (obočí)

6.1.1 Rozdělení vět podle typů sloves

a) Věty s prostými slovesy

V nasbíraném materiálu se ve větách vyskytla objektová i neobjektová slovesa. V grafu níže jsem vyznačila poměr jednotlivých slovosledných typů vět s prostými slovesy. Ze syntaktického hlediska jsou pro nás zajímavá zejména věty obsahující slovesa objektová.

Graf č. 2: Typy vzorců vyskytující se s prostými slovesy

Celkem se v materiálu objevilo **325 prostých sloves**, z toho **262 neobjektových** a **63 objektových**. Nejvíce prostých sloves bylo neobjektových s pořadím znaků (S)V. Tento

slovosledný vzorec se vyskytl celkem v 251 větě. Opačné pořadí vět obsahující neobjektová prostá slovesa, tedy pořadí VS, se objevilo celkem v 11 větách.

Nejčastějším pořadím znaků ve větách obsahujících objektová prostá slovesa bylo (S)VO, které se objevilo celkem v 37 větách. Slovosledný vzorec (S)OV byl použit celkem v 17 větách. V 5 větách respondenti opakovali sloveso s pořadím (S)V₁OV₁. Ve 2 větách se objevil větný vzorec (S)V₁V₂O. Poslední dva uvedené vzorce: OSV, SV₁O₁V₁O₁V₁ se objevily každý pouze jednou.

Nyní uvedu příklady k jednotlivým typům vzorců excerpované z vyprávění neslyšících mluvčích:

(S)V

Do tohoto vzorce jsem zařadila i takové věty, ve kterých nebyl lexikálně vyjádřený subjekt, ale přesto byl z vyprávění zřejmý (proto označení (S)V). Z 251 vět bylo celkem 127 vět s nevyjádřeným subjektem a jedna věta s tímto slovosledem obsahovala sloveso pouze z důvodu lexikálního vyjádření času. Kdybychom tedy chtěli znát **výskyt prostého slovesa ve větě s vyjádřeným subjektem (s pořadím SV), byl by celkový počet výskytů 123**. Pro ilustraci uvádím příklad:

1) VĚTRÁK + FOUKAT

Větrák foukal.

2) MUŽI + JÍT

Muži šli.

VS

Opačné pořadí VS se vyskytlo pouze v 11 větách, z toho v 6 větách bylo užito sloveso pouze k lexikálnímu vyjádření minulého času. Mohli bychom říct, že pouze v 5 případech se objevil tento slovosledný vzorec, na který mohl mít vliv daný kontext. Pro ilustraci uvádím příklad:

3) VRÁTIT SE + MANŽEL³⁶

Manžel se vrátil.

³⁶ Sloveso vrátit se leží podle mého názoru na pomezí prostého a prostorového slovesa. V mé práci jsem se rozhodla toto sloveso zařadit do prostých sloves.

4) PLYNOUT + ČAS

Plynul čas.

(S)VO

Tento vzorec byl u objektových prostých sloves užít nejčastěji, konkrétně v 59 % případů všech objektových prostých sloves. Tento větný vzorec se objevil s těmito konkrétními prostými slovesy: ČEKAT, DĚKOVAT, MÍT, MYSLET SI, NÉST/PŘINÉST³⁷, OBJEDNAT, OBLÉKNOUT SI, POTKAT, POVĚSIT (něco), POVÍDAT SI, PROSIT, PŘEVLEKNOUT SI, PŘIPRAVOVAT, ŘÍKAT, SNAŽIT SE, SOUUISET, STŘELIT/STŘÍLET³⁸, ULETĚT, USUŠIT, VIDĚT, VYPRÁVĚT, ZAPNOUT, ZNAMENAT, ZNÁT.

Pro ilustraci uvádím několik příkladů:

5) MUŽ + ZAPNOUT + VĚTRÁK

Muž zapnul větrák.

6) PANÍ + NÉST/PŘINÉST + DORT

Paní přinesla dort.

7) LIDI + MYSLET SI + LOUPEŽ

Lidé si mysleli, že probíhá loupež.

8) PANÍ + MÍT + PISTOLE

Paní měla pistoli.

9) TLUSTÝ (HARDY) + PROSIT + KLID

Hardy prosil o klid.

10) LIDÉ + POVÍDAT SI + NOVINKY

Lidé si povídali novinky.

³⁷ Sloveso NÉST/PŘINÉST je jedno ze sloves, které dle mého názoru leží na pomezí sloves prostých a prostorových. Rozhodla jsem se zde pro zařazení tohoto slovesa mezi prosté, protože toto sloveso má jasný základní tvar, který se také v mém výzkumu objevil. Zároveň se ale podle způsobu držení daného předmětu může tento základní znak modifikovat a přizpůsobit se tak danému kontextu. Z modifikovaného znaku díky tomu poznáme tvar (event. velikost) předmětu, který je nesen.

³⁸ Sloveso STŘELIT/STŘÍLET také podle mě leží na pomezí sloves prostých a prostorových. Vzhledem k tomu, že neslyšící respondenti užili základní tvar slovesa, považují toto sloveso za prosté.

V příkladech se také objevila jedna velmi zajímavá věta, kterou vyřkla respondentka z třetí generace neslyšících:

11) (ŽENY)³⁹ + STŘÍLET + DO + PÁN + LAUREL, HARDY

Ženy střílely do Laurela a Hardyho.

V této větě mě velmi zaujala předložka DO, která se běžně v tomto významu v ČZJ nepoužívá. Přes tuto zvláštnost, nebo spíše rozhraní mezi znakovým jazykem a znakovanou češtinou, jsem ale větu započítala do statistiky a přidala také k větným vzorcům SVO.

(S)OV

Druhým nejčastějším pořadím znaků ve větě obsahující prosté sloveso, bylo SOV, které se vyskytlo celkem v 17 větách, tj. ve 27 % vět s prostými objektovými slovesy. Toto pořadí se vyskytovalo u těchto prostých sloves: LÍBIT SE, NESNÁŠET, NÉST/PŘINÉST, OBLÉKNOUT SI, ODFOUKNOUT, OCHRÁNIT, OTEVŘÍT, POVĚSIT, POVÍDAT SI, PŘEVLEKNOUT SI, SPADNOUT, USUŠIT, VĚDĚT, ZAVŘÍT.

Pro ilustraci uvádím několik příkladů pořadí SOV:

12) ŽENA + MILENEC + POVÍDAT SI

Žena si povídala s milencem.

13) OSOBA + KOLÁČ + NÉST

Osoba nesla koláč.

14) (ONA) + PRÁDLO + POVĚSIT

Pověsila prádlo.

15) MUŽ + HOLKA + LÍBIT SE

Muž se holce líbil.

16) VÍTR + KLF (klobouku) + ODFOUKNOUT

Vítr odfoukl klobouk.

17) TLUSTÝ + KALHOTY + SPADNOUT

Hardymu spadly kalhoty.

³⁹ Subjekt v závorce znázorňuje takový subjekt, který nebyl lexikálně vyjádřený, ale přesto je z kontextu či z gramatického prostoru jasné, o koho se jedná.

U jedné věty byl vyjádřen objekt pouze díky INDEXu směřujícímu k nějaké osobě, která již byla v kontextu dříve zmíněná. Proto jsem celou tuto větu také zařadila do tohoto typu vzorce (S)OV:

18) HARDY + INDEX ji + OCHRÁNIT

Hardy ji ochránil.

(S)V₁OV₁

Tento vzorec se objevil celkem 5x, tj. pouze v 8 % případů zkoumaných vět, a to s následujícími slovesy: NÉST/PŘINÉST, UKRADNOUT, PŘEVLEKNOUT SI. Pro ilustraci uvádím příklady:

19) PANÍ + NÉST + JÍDLO, ČAJ, PITÍ + NÉST

Paní nesla jídlo a pití.

20) ON + UKRADNOUT + PANÍ + UKRADNOUT

Ukradl (jeho) paní.

(S)V₁V₂O

Tento vzorec byl užit pouze ve dvou větách s těmito slovesy: VIDĚT, SPADNOUT. U toho vzorce jsem dále neuvažovala, jakým typem slovesa je V₂. Příklad:

21) OBA + VIDĚT + SPADNOUT + KLOBOUK

Oba viděli spadnout klobouk.

OSV

Tento vzorec se vyskytl pouze v jedné následující větě:

22) VYPRÁVĚNÍ + TY + ZNÁT

Ty to vyprávění znáš.

SV₁O₁V₁O₁V₁

Tento vzorec se také objevil pouze v jedné větě:

23) PANÍ + VYHODIT + OBLEČENÍ + VYHODIT + OBLEČENÍ + VYHODIT

Paní vyhodila oblečení.

Dílčí závěr

(S)V x VS

Tento typ slovosledného vzorce (VS x SV) není pro nás v kontextu tohoto výzkumu příliš zajímavý, ale důležitý **závěr je, že ve sledovaném vzorku se téměř vždy objevil subjekt na prvním místě ve větě.** To považuji za dílčí závěr tohoto výzkumu, na který se v budoucnu bude moci navázat, např. detailním výzkumem pozice subjektu ve větách v ČZJ.

Jako převažující slovosled ve větách s objektovými prostými slovesy můžeme považovat slovosled (S)VO a dále (S)OV. Ostatní typy slovosledných vzorců se objevily méně často.

b) Věty s modálními slovesy

Modální slovesa jsem v grafu označila jako V_m , u ostatních sloves jsem neuváděla, jakého jsou typu, ale označila jsem je pouze V. Nezkoumala jsem, jestli ostatní slovesa v infinitivu v sobě mají inkorporovaný objekt/subjekt, či nikoliv, ale zaměřila jsem se jen na postavení modálních sloves ve větě ve vztahu ke všem jiným slovesům, které se objevily ve větě.

Graf č. 3: Typy vzorců vyskytující se s modálními slovesy

V převyprávěných příbězích jsem zaznamenala **celkem 22 použití modálních sloves** (konkrétně 18x použití slovesa CHTÍT 2x slovesa MUSET, 1x slovesa UMĚT a 1x slovesa NEMOCI). Nejčastějším **větným vzorcem**, který se objevil v 8 větách, **byl (S)V_{1m}V₂**, tj. že

modální sloveso předcházelo dalšímu slovesu v infinitivu ve větě. V 5 větách se objevil podobný vzorec (S)V_{1m}V₂O, který se od předchozího lišil pouze v použití vyjádřeného objektu. Ve 3 větách se objevil vzorec (S)V_{1m}OV₂ a SV_{1m}V₂V₃. Každý z dalších vzorců se objevil jen jednou: (S)V_{1m}OV₂V₃; (S)OV_{1m}V₂ a SV_mPU.

Níže uvádím příklady jednotlivých vzorců:

(S)V_{1m}V₂

24) LAUREL + HARDY + CHTÍT + ODEJÍT

Laurel a Hardy chtěli odejít.

25) MUŽ + CHTÍT + POMSTA/POMSTIT SE

Muž chtěl pomstu / pomstít se.

26) (ONI) + MUSET + VYSKOČIT (z okna) + VYSKOČIT

Museli vyskočit z okna.

(S)V_{1m}V₂O

27) ONA + CHTÍT + PUSTIT + VĚTRÁK

Chtěla pustit větrák.

28) LAUREL A HARDY + UMĚT + HRÁT + PANTOMIMA

Laurel a Hardy umí hrát pantomimu.

29) PANÍ + CHTÍT + VYNDAT + KLOBOUK

Paní chtěly vyndat klobouk.

(S)V_{1m}OV₂

30) ON + CHTÍT + JEHO + BODNOUT

Chtěl ho bodnout.

31) PANÍ + CHTÍT + BOTY + VYČISTIT

Paní chtěla vyčistit boty.

(S) V_{1m}V₂V₃

32) ON + CHTÍT + ZBAVIT + NEBAVIT.

Chtěl se toho zbavit, nebavilo ho to.

33) (ONI) + MUSET + UTÉCT + (z okna) VYSKOČIT

Museli utéct, z okna vyskočit.

(S)V_{1m}OV₂V₃

34) PANÍ + CHTÍT + AUTO + POMOCT + ZATLAČIT

Paní chtěla pomoct zatlačit auto.

(S)OV_{1m}V₂

35) (ON) + AUTO + NEMOCI + NASTARTOVAT

Auto nemohl nastartovat.

SV_mPU

36) MANŽEL + CHTÍT + VEN

Manžel chtěl ven.

Dílčí závěr

Rodilí uživatelé znakového jazyka jsou přesvědčeni, že se modální sloveso umísťuje na konec věty, anebo je zdvojené (a umísťuje se na první a poslední pozici ve větě).⁴⁰ Při analýze natočeného materiálu se mi jejich domněnka vůbec nepotvrdila. Modální sloveso bylo **vždy** umístěno **před** plnovýznamovým slovesem **a v každé větě bylo užito pouze jednou**.

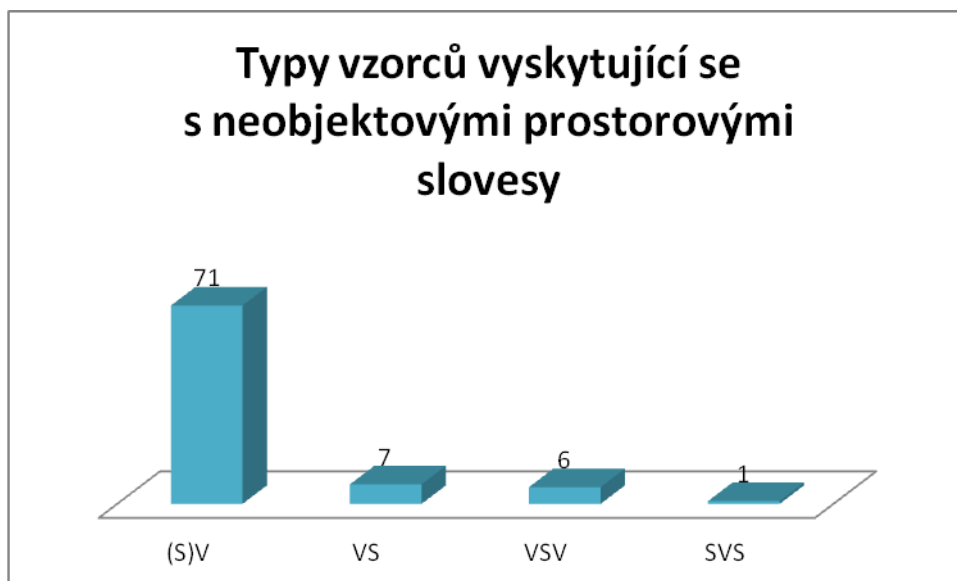
c) Věty s prostorovými slovesy

Prostorová slovesa jsem pro účely tohoto výzkumu rozdělila do dvou různých skupin: **objektová a neobjektová** (viz podkapitola 5.1.2.). U neobjektových sloves jsem zkoumala postavení subjektu a verba. U objektových sloves jsem zkoumala, zda je objekt vyjádřený, v jakém procentu a na jakém místě ve větě se vyskytuje.

⁴⁰ Tento poznatek učí neslyšící lektori v kurzech ČZJ.

Prostorová slovesa neobjektová

Graf č. 4: Typy vzorců vyskytující se s neobjektovými prostorovými slovesy

Ve zkoumaném vzorku jsem zaznamenala **celkem 85 neobjektových prostorových sloves**. Nejtypičtějším vzorcem byl (S)V, který se objevil celkem 71x, z toho byl subjekt vyjádřený pouze ve 24 případech. Přesto bylo ale vždy z kontextu zřejmé, o jaký subjekt se jedná. Pořadí VS se vyskytlo pouze v 7 větách. Vzorec VSV, kde obsahuje jedno opakující se sloveso, se objevil celkem 6x. V jedné větě se objevil vzorec SVS.

Níže uvádím příklady konkrétních výskytů:

(S)V

37) VODA + PLYNOUT (V klř)

Voda plynula.

38) PANÍ + PŘIJÍT (V klř)

Paní přišla.

39) AUTO + PŘIJÍŽDĚT (V klř)

Auto přijíždělo.

VS

Jak jsem psala výše, v 7 příkladech se subjekt objevil až za slovesem. Zajímavé je, že 4 příklady z toho vzorku mluvčí užili v převyprávěné grotesce na stejném místě. Konkrétně se jednalo o situaci, kdy žena podváděla svého manžela, který se nečekaně vrátil domů. Při nečekaném příchodu manžela, byla užita tato slovosledná posloupnost. To připisuji tematicko-rematické posloupnosti. Mluvčí podle mého názoru chtěli zdůraznit tuto

nečekanou událost. Další 2 příklady se taktéž ve vyprávění objevily na stejném místě. Příklady:

40) PŘIJÍT (V klf) + MANŽEL

Přišel manžel.

41) VYSKOČIT (z okna, V klf) + MANŽEL

Manžel vyskočil z okna.

VSV

42) SEDĚT (klf) + OBĚ + SEDĚT (klf)

Obě seděly.

43) PADAT (V klf) + OBLEČENÍ + PADAT (V klf)

Oblečení padalo.

SVS

44) VŠICHNI + VYSKOČIT (z oken) + VŠICHNI lidi

Lidi vyskočili z oken.

Dílčí závěr

Nejčastější pořadí u prostorových neobjektových sloves je (S)V, které se objevilo mnohonásobně častěji než ostatní typy slovosledu. Vzhledem k tomu, že se pořadí VS objevilo v několika stejných větách, bude pravděpodobně tento typ slovosledu užit při důrazu či při změně tematicko-rematické posloupnosti.

Prostorová slovesa objektová

Ráda bych zde jen upřesnila systém svého zapisování jednotlivých vzorců v grafu, protože se může zdát trochu zkreslující. Je zřejmé, že prostorová slovesa objektová v sobě mají automaticky inkorporovaný objekt, i když není lexikálně vyjádřený. Proto jsem všechna taková slovesa v práci dále označila jako V_i. (V případě prostorových sloves je inkorporován pouze objekt. V případě shodových sloves je inkorporován subjekt i objekt.) Dílčím cílem výzkumu u tohoto typu sloves pro mě bylo postavení lexikálně vyjádřeného objektu ve větě.

Graf. č. 5: Typy vzorců vyskytující se s prostorovými slovesy objektovými

Objektových prostorových sloves se v natočeném vzorku **vyskytlo celkem 43**. Nejčastěji (celkem v 23 větách) se vyskytl právě vzorec **(S)V_i**, který symbolizuje, že daný objekt nebyl lexikálně vyjádřen, byl pouze inkorporovaný v daném tvaru slovesa. I přesto byl z kontextu jasný. V 11 větách se objevil slovosled **(S)OV_i**, tj. takový slovosled, kde byl objekt lexikálně vyjádřený před slovesem. Ve 4 větách se objevil slovosled (S)V_iO, tedy objekt následoval sloveso. Ve 4 větách se objevilo stejné sloveso vždy dvakrát, konkrétně se vzorcem (S)V_iOV_i, kde byl objekt umístěný právě mezi tato dvě slovesa. Poslední vzorec OSOV_i, kde oba objekty jsou shodné, se objevil pouze v jedné větě.

Lexikální doplnění objektu se vyskytlo v různých kontextech. Žádné pravidlo z toho tedy vyvodit nelze.

(S)V_i

Tento vzorec se vyskytl konkrétně s těmito prostorovými slovesy: DRŽET, MÍCHAT, NASADIT, ODHODIT, VZÍT, STRÍKAT, ZATLAČIT, ZVEDNOUT.

Pro ilustraci uvádím několik příkladů tohoto větného vzorce:

45) MUŽ + ODHODIT (klobouk)

Muž odhodil klobouk.

46) OBA (KLF dvou osob) + ZATLAČIT (do auta).

Oba zatlačili do auta.

(S)OV_i

Takto se to vyskytlo celkem v 11 větách, s těmito slovesy: ČISTIT (VYLEŠTIT), STRÍKAT, VZÍT, ZATLAČIT. Všechny objekty byly neživé.

Níže uvádím několik ukázek příkladů:

47) MUŽ + BOTY + ČISTIT

Muž čistil boty.

48) AUTO + VODA + STRÍKAT

Auto stříkalo vodu.

49) (MUŽ) + AUTO + ZATLAČIT

(Muž) zatlačil auto.

(S)V_iO

Umístění objektu za prostorové sloveso se objevilo v tomto výzkumu celkem 4x, a to konkrétně s těmito slovesy: VZÍT, STRÍKAT. Níže uvádím konkrétní příklady:

50) PANÍ + VZÍT + ZBRAŇ

Paní vzaly zbraň.

51) AUTO + STRÍKAT + VODA

Auto stříkalo vodu.

52) (MUŽI) + VZÍT (ze šňůry) + OBLEČENÍ.

(Muži) si vzali (ze šňůry) oblečení.

(S)V_iOV_i

V tomto případě je neživý objekt umístěn mezi dvě stejná prostorová slovesa. Tento typ slovosledu se objevil s těmito slovesy: ČISTIT, POSBÍRAT, STRÍKAT, VZÍT.

Výskyty uvádím níže:

53) OBA + POSBÍRAT + OBLEČENÍ + POSBÍRAT

Oba posbírali oblečení.

54) AUTO + STRÍKAT + VODA + STRÍKAT

Auto stříkalo vodu.

OSOVi

55) AUTO + DVA + AUTO + TLAČIT / ZATLAČIT (do něj)

Oba tlačili auto.

Dílčí závěr

Pokud je ve větě užito objektové prostorové sloveso, nejčastěji se objekt ve větě vůbec lexikálně nevyjadřuje, protože je již inkorporovaný do tvaru daného slovesa. Pokud mluvčí přece jen objekt lexikálně vyjádří, je častější umístění **před slovesem**.

Další zajímavostí u všech vět obsahujících objektové prostorové sloveso je to, že pokud byl subjekt vyjádřen, byl **vždy** umístěn před slovesem.

d) Věty s prostorovo-shodovými slovesy

Specifické výsledky v dalším grafu ovlivňuje opět to, že obsahuje slovesa typu Vi. Pod tuto zkratku jsem zahrnula všechna doplnění, která v sobě nesou slovesa jak shodová, tak prostorová. Ve tvaru slovesa tak nalezneme subjekt a dále i živé a neživé objekty.

Nejvíce mě v této části zajímalo, v jakém poměru jsou objekty ve větě lexikálně vyjádřeny a kde jsou ve větě umístěny.

Graf č. 6: Typy vzorců vyskytující se s prostorovo-shodovými slovesy

Prostorovo-shodová slovesa se ve zkoumaném vzorku **vyskytla celkem 38x**. Nejčastěji, celkem ve 27 větách, se ve větě vyskytlo **prostorovo-shodové sloveso bez lexikálního doplnění subjektu či objektů, které jsem označila vzorcem (S)Vi**. V 5 větách

se objevil lexikálně vyjádřený objekt před slovesem (vzorec (S)OV_i), konkrétně se jednalo 3x o neživý objekt a 2x o živý objekt. Ve 4 větách se vyskytlo sloveso ve větě 2x se vzorcem (S)V_i(index)OV_i, kdy byl ve 3 případech živý objekt a jednou neživý objekt lexikálně vyjádřen a umístěn mezi dvě slovesa. Ostatní vzorce: (S)V_iO; (S)OV_i(index)V_i se vyskytly každý pouze jednou.

(S)V_i

56)(ONA) + SÁHNOUT (jemu na nos)

Sáhla mu na nos.

57)HUBENÝ + HODIT (dortem jemu do obličeje)

Laurel mu hodil dort do obličeje.

58)(ONA) + POŠIMRAT (někoho na krku)

Pošimrala někoho na krku.

(S)OV_i

Z pěti výskytů se tento vzorec objevil 3x ve stejné větě se slovesem VYTÁHNOUT a dále s jinými slovesy, jak demonstrují příklady:

59)MUŽ + NŮŽ + VYTÁHNOUT

Muž vytáhl nůž.

60)LAUREL + DORT + VZÍT (A HODIT JEMU DO OBLIČEJE)

Laurel vzal dort a hodil mu ho do obličeje.

Do tohoto vzorce jsem zařadila i tuto větu, kde není explicitně vyjádřený objekt, ale je zde k němu odkaz pomocí indexu:

61)(ONA) + HUBENÝ + INDEX jemu + SÁHNOUT (na nos)

Sáhla Laurelovi na nos.

(S)V_i(index)OV_i

62)MUŽ + HODIT (dortem do obličeje) + INDEX (jemu) + HODIT

Muž mu hodil dort do obličeje.

63) HUBENÝ + HODIT (dortem) + INDEX jemu + MUŽ + HODIT (dortem)

Laurel hodil dortem po muži.

64) (ON) + VYTÁHNOUT + NŮŽ + VYTÁHNOUT

Vytáhl nůž.

(S)V_iO

65) (ON) + VYNDAT/VYTÁHNOUT + NŮŽ

Vyndal nůž.

(S)OV_iindexV_i

66) (ON) + NŮŽ + BODNOUT + INDEX (jeho) + BODNOUT

Bodl ho nožem.

Dílčí závěr

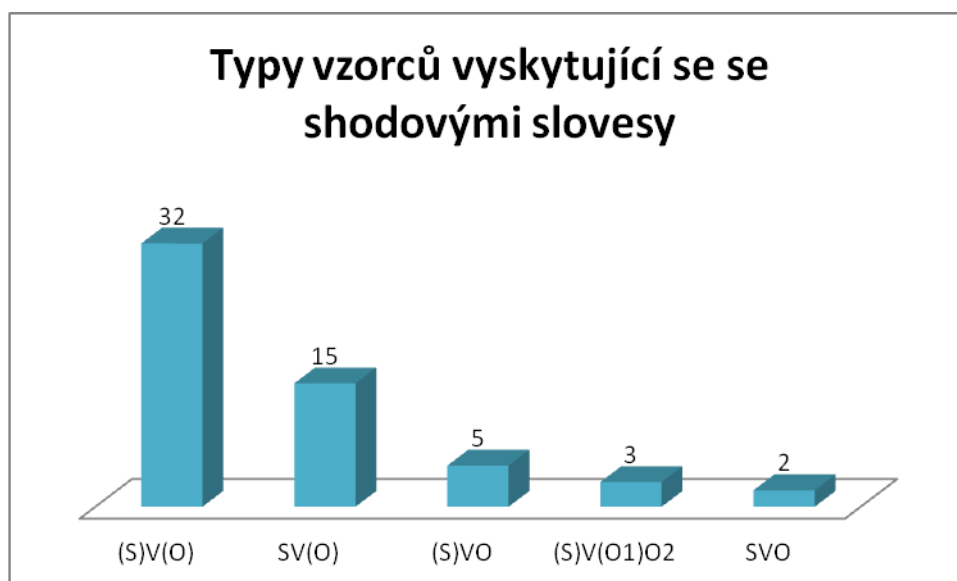
Závěrem z této podkapitoly je, že u prostorovo-shodových sloves objekt či objekty nejsou většinou lexikálně vyjádřeny. Pokud se mluvčí rozhodne objekt či objekty lexikálně vyjádřit, umísťuje je **před sloveso, nebo mezi dvě slovesa**. Za slovesem se lexikálně vyjádřený objekt objevil pouze v jednom případě.

e) Věty se shodovými slovesy

Shodová slovesa, jak už bylo popsáno výše, v podstatě nejsou slovosledně zajímavá, protože subjekt ani objekt nemusí být lexikálně vyjádřen. Například ve vyprávění grotesky si neslyšící mluvčí umístili osoby do gramatického prostoru, a následně pomocí shodových sloves vyjádřili děj mezi těmito argumenty.

Níže jsem pro zajímavost vytvořila graf, v kolika větách se vyskytlo fakultativní lexikální vyjádření subjektu či objektu.

Graf č. 7: Typy vzorců vyskytující se se shodovými slovesy

Shodové sloveso se ve zkoumaném vzorku objevilo celkem 57x. Nejčastějším vzorcem, který se vyskytl celkem 32x, byl (S)V(O), tedy takový vzorec, ve kterém nebyl lexikálně vyjádřen subjekt ani objekt. Druhým nejčastějším vzorcem byl SV(O), tedy takový vzorec, kde byl lexikálně vyjádřen pouze subjekt. Ten se vyskytl v 15 větách. V 5 větách byl lexikálně vyjádřen objekt. Tyto věty jsem označila vzorcem (S)VO. Pod vzorcem (S)V(O₁)O₂ se skrývají takové věty, ve kterých se objevil i druhý objekt umístěný za slovesem. Pouze ve 2 větách byl lexikálně vyjádřen subjekt i objekt. Tento typ vět jsem označila jako SVO.

(S)V(O)

67) (ON) + NAVŠTÍVIT (je)

Navštívili je.

68) (ON) + PROVOKOVAT (ji)

Provokoval ji.

69) (ON) + POMOCT (ji)

Pomohl jí.

SV(O)

70) HUBENÝ + POMOCT (jim)

Laurel jim pomohl.

71) ŽENA + POZVAT (je k sobě)

Žena je pozvala k sobě.

(S)VO

72)(ON) + PROVOKOVAT + PANÍ

(On) provokuje paní.

73)(ONI) + NAVŠTÍVIT + ŽENY

(Oni) navštívili ženy.

(S)V(O₁)O₂

74)(ON) + DÁT (ji) + KLOBOUK

Dal ji klobouk.

SVO

75)PANÍ + PROVOKOVAT + INDEX (jeho) + HUBENÝ

Paní provokovala Laurela.

Dílčí závěr

Věty obsahující shodová slovesa nejsou z hlediska slovosledu tak zajímavá jako slovesa prostá či prostorová. Vyjádření subjektu a objektu ve větě je pouze fakultativní záležitostí, proto jsou zde příklady uvedeny pouze pro úplnost. Z mého výzkumu však vyplývá, že **mluvčí lexikální vyjádření subjektu či objektu u tohoto typu sloves spíše nepoužívají.**

f) Věty s poloshodovými slovesy

Tento typ sloves pro náš výzkum také není příliš zajímavý, protože podobně jako u shodových sloves nemusí být ve větě lexikálně vyjádřen jejich subjekt a směrem od mluvčího k adresátovi nemusí být lexikálně vyjádřen ani objekt. Objekt, resp. užití indexu, se objevuje pouze směrem od adresáta k mluvčímu. Některá slovesa však podle mého vzorku leží na pomezí shodových a poloshodových sloves. Blíže se jim věnuji níže.

Pro ilustraci přidávám graf, který vyjadřuje, v kolika případech byl doplněn fakultativní subjekt či objekt. (U tohoto grafu jsem se nakonec rozhodla pro slovní popis, protože je přesnější.)

Graf č. 8: Typy vzorců vyskytující se s poloshodovými slovesy

Celkem se poloshodové sloveso vyskytlo v 31 větách. Ve 12 větách nebyl subjekt ani objekt lexikálně vyjádřen. V 10 větách byl lexikálně vyjádřen pouze subjekt. Věty s lexikálně vyjádřeným subjektem a objektem byly celkem 4. Ve 3 větách se objevil lexikálně vyjádřený druhý objekt. Objekt byl lexikálně vyjádřen celkem ve 2 větách.

Nejvíce problematické se v této části jeví sloveso **PODVÁDĚT**, které někteří uživatelé používají jako klasické poloshodové sloveso, tj. ve větě přidali směrem od adresáta k mluvčímu **INDEX** (mě). U některých respondentů se ale toto sloveso chovalo jako shodové, protože se zde **INDEX** neobjevil ani směrem k první osobě. Přesto jsem po konzultaci s rodilými uživateli znakového jazyka zařadila toto sloveso do poloshodových, protože podle jejich jazykového citu by doplnění **INDEXu** mělo být obligatorní.

Věty s nevyjádřeným subjektem a objektem

76)(ON) + OBEJMOUT (paní)

Objal paní.

77)(ONA) + STRČIT (jeho)

Strčila ho.

78)(ONA) + PODVÁDĚT (mě)

Podváděl mě.

Věty s vyjádřeným subjektem

79) MUŽ + OPLATIT (ženě)

Muž to oplatil ženě.

80) MUŽ + OBEJMOUT (ženu)

Muž objal ženu.

81) MUŽI + PODVÁDĚT (ženy)

Muži podváděli ženy.

Věty s vyjádřeným objektem

82) (ŽENA) + INDEX (jeho) + (HUBENÝ) MUŽ + STRČIT

Žena strčila Laurela.

83) (MUŽ) + INDEX ji + PANÍ + HLADIT (po tváři) + UKLIDŇOVAT

Hladil paní po tváři a uklidňoval ji.

Věty s vyjádřeným subjektem a objektem

84) MUŽ + STRČIT + ŽENA

Muž strčil ženu.

85) MUŽI + PODVÁDĚT + ŽENY

Muži podváděli ženy.

86) TY + PODVÁDÍŠ (mě) + INDEX mě

Ty mě podvádíš.

Věty s vyjádřeným druhým objektem

87) MUŽ + PODVÁDĚT (mě) + DÍVKA

Muž mě podváděl s dívkou.

88) (PANÍ) + ČAJ + POSKYTNOUT (JIM)

Paní jim poskytla čaj.

Dílčí závěr

Věty obsahující tato slovesa nejsou příliš syntakticky zajímavé – podobně jako tomu je ve větách se shodovými slovesy, protože v určitých případech dokážou subjekt a objekt inkorporovat přímo do slovesa. **Ve většině příkladů mluvčí ve větách nepotřebovali subjekt či fakultativní objekt lexikálně doplnit.**

g) Věty s recipročními slovesy

Jako reciproční slovesa jsem označila taková, kde je děj vzájemně vyjadřován subjektem i objektem.

Graf č. 9: Výskyt vzorců s recipročními slovesy

Z grafu je patrné, že subjekt ani objekt nebyl vyjádřen celkem v 7 větách. Pouze v jedné větě byl explicitně vyjádřen subjekt i objekt.

(S)V(O)

89) HÁDAT SE

Hádali se.

90) PŘÍT SE

Přeli se.

SVO

91) FRAJER + SEZNÁMIT SE + DÍVKA

Frajer se seznámil s dívkou.

Dílčí závěr

Na tomto typu sloves ze slovosledného hlediska věty není žádná zajímavost. **Slovesa vyjadřují vzájemnost subjektu a objektu, proto je již není třeba lexikálně doplňovat**, což se také potvrdilo výzkumem.

h) dodatek

Jak jsem předešle na začátku této kapitoly, nevětnými konstrukcemi se nebudu dále věnovat. Přesto jsem jich v mém vzorku našla celkem 62. Došlo v nich k elizi sloves MÍT, BÝT či jiných sloves. Pro úplnost této práce je příkládám do souhrnu všech vět, které jsou součástí DVD.

Dále jsem také ve vzorku našla několik vět, které jsem do výzkumu nezařadila, protože se zdály být negramatické v ČZJ. Mohlo to být způsobeno nervozitou respondentů před kamerou, nebo například přeroknutím. Pro ilustraci uvádím příklady:

92)*ZATLAČIT (do auta) + PUSTIT + PRO + MOTOR

Zatlačili do auta, aby se zapnul motor.(?)

93)*VODA + STŘÍKAT + PRO + ČISTIT

Voda stříkala, aby vyčistila silnici (?).

6.1.2 Shrnutí

Z toho výzkumu vyplynulo několik dílčích závěrů. Pokud mluvčí ve větě použije **neobjektové prosté sloveso**, či **neobjektové prostorové sloveso**, **buď subjekt vůbec nevyjádří**, protože je již známý z předchozího kontextu, **nebo ho lexikálně vyjádří a ve větě ho umístí před sloveso**.

Nejčastějším pořadím ve větách obsahujících prosté objektové sloveso je (S)VO, popřípadě (S)OV. Ostatní syntaktické vzorce se objevily minimálně.

Co se týče **umístění modálního slovesa**, je nejčastěji **umístěno před slovesem v infinitivu, které nese vlastní význam predikátu**. Zajímavé je, že se v **každé větě užívá vždy maximálně jednou**.

Pokud dojde ve větě s prostorovým slovesem objektovým k lexikálnímu vyjádření objektu, je jeho nejčastější umístění **před slovesem**. U vět s tímto typem sloves byl subjekt **vždy umístěn před slovesem**.

U vět obsahujících prostorovo-shodová slovesa, je lexikální doplnění subjektu či objektů fakultativní. Pokud se přesto mluvčí rozhodne objekt (objekty) lexikálně vyjádřit, umísťuje ho **před sloveso nebo mezi dvě slovesa**.

Vyjádření subjektu a objektu ve větě se shodovým slovesem je pouze fakultativní záležitostí. Z mého výzkumu vyplývá, že **mluvčí lexikální vyjádření subjektu či objektu spíše nepoužívají**. Podobná situace nastala i u vět obsahujících poloshodové sloveso.

Věty, které obsahují reciproční sloveso, **lexikálně nevyjadřují subjekt ani objekt**, protože z povahy těchto slov to není nutné.

Z těchto dílčích závěrů nemohu s přesností stanovit základní pořádek znaků ve větě tak, jak to učinili v zahraničí. Přesto ale v ČZJ existují jisté slovosledné preference, které je možné potvrdit či vyvrátit dalším výzkumem. Domnívám se, že v každém výzkumu je důležité zkoumat jednotlivé typy sloves odděleně, protože vykazují různé vlastnosti. To vlastně, jak se domnívám, znemožňuje i v budoucnu tvrdit, že ČZJ má nějaký pevný syntaktický vzorec.

6.1.3 Rozdělení vět podle konkrétních sloves

Cílem tohoto dělení sloves je zjistit, jestli se konkrétní slovesa chovají stejně, nebo se v různých kontextech proměňují.

Jednotlivé konkrétní výskyty sloves jsem zapsala pouze u těch sloves, která se v mé práci objevila více než třikrát a zároveň byla po slovosledné stránce nějak zajímavá. Vyhledala jsem taková slovesa, která se vázala s nějakým objektem. Slovesa jsem seřadila podle abecedy a do závorky jsem vždy vepsala, o jaký typ slovesa se jedná. Do vytvořené tabulky s konkrétními výskyty sloves jsem také zanesla slovosledný vzorec, se kterým se ve větě dané sloveso pojilo. V tabulce je také uvedeno, v kolika větách se daný slovosledný vzorec vyskytl. Dále přidávám danou větu z ČZJ přepsanou glosami do ČJ a také český překlad. Pod tabulky uvádím pouze shrnutí, které z nich vyplývá. Vzhledem k jasnosti příkladů v tabulkách a přehlednosti slovosledných vzorců jsem se rozhodla slovní popis již nevyužít.

Níže příkládám také tabulku četnosti výskytů všech sloves, která se objevila v mé práci.

Tabulka č. 3: Tabulka počtu výskytů konkrétních sloves v mém vzorku⁴¹

Počet výskytů	Konkrétní sloveso
1x	BĚŽET, BLOKOVAT, BOUCHNOUT (rukama do stolu), DIVIT SE, DOMYSLET SI, DOPROVODIT, DRŽET (někoho), FLIRTOVAT, HÁDAT SE, DOSTAT (něčím někam), CHLUBIT SE, KROUTIT (pákou), KŘÍČET, KUTÁLET SE, LÁKAT,

⁴¹ U této tabulky jsem počítala celkové počty výskytů daných sloves ve vyprávění. Pokud se například v jedné větě objevilo sloveso třikrát, započítala jsem ho třikrát.

	MÍCHAT (lžičkou), MLUVIT, NAJÍT, NASTARTOVAT, NEBAVIT, NEFUNGOVAT, NEMÍT, NEMOCT, NEPAMATOVAT, OBEJÍT, ODVOLAT, OCHRÁNIT, OMLOUVAT, OPONOVAT SI, OTEVŘÍT, OVÍVAT SE, PLAVAT (na vodě), PLYNOUT (čas), PODÍVAT SE (na sebe), PODRŽET, POMSTÍT SE, POPOHÁNĚT, POPOJET, POSTAVIT SE, POŠIMRAT, POTIT SE, POZDRAVIT, PROPLÉTAT SE, PŘETAHOVAT SE, PŘIPRAVOVAT, PŘÍT SE, PUSTIT, ROZHLÉDNOUT SE, ROZLOUČIT SE, ROZRAZIT SE, SETKAT SE, SLYŠET, SOUUISET, SPADNOUT (z hlavy), STÁT, STOUPAT, SVLÉKNOUT, TOČIT SE, UKÁZAT SE / PŘEDVÉST SE, UKLIDNIT SE, UMĚT, VRÁTIT SE, VSTÁT, VYBÍRAT SI, VYDĚSIT SE, VYDRŽET, VYHÁNĚT, VYJÍT, VYLEŠTIT, VYPADNOUT, VZDÁT, VZPOMENOUT SI, ZACHRÁNIT, ZAPADNOUT (pod), ZAPNOUT, ZBAVIT SE, ZKOUŠET, ZLOBIT SE, ZTRATIT SE, ŽÁRLIT
2x	BODNOUT, ČEKAT, DĚKOVAT, LEŽET, LITOVAT, MÍT, MUSET, NECHAT, (NE)POVĚST, NESNÁŠET, (NE)VADIT, NEVĚDĚT, OBJEDNAT, ODHODIT, OPLATIT, PADAT, PLYNOUT (voda), POSBÍRAT, POSKYTNOUT, POVĚST, PRÁT SE, PŘESTAT, ROZSTRÍKNOUT SE, ŘÍKAT, SCHOVÁVAT SE, SEZNÁMIT SE (SEZNAMOVAT SE), SPADNOUT (kalhoty), UKRADNOUT, USMÍVAT SE, VĚDĚT, VSTOUPIT, VŠIMNOUT SI, ZVLÁDNOUT, VYPRÁVĚT, ZAVŘÍT, ZNAMENAT
3x	DOPLATIT (na něco), CHODIT, LEKNOUT SE, MYSLET SI, ODPOČÍVAT, POCHOPIT, POTKAT, PRONÁSLEDOVAT, PŘIJÍZDĚT, ROZČÍLIT SE, SNAŽIT SE, UKLOUZNOUT, VEJÍT, VYSTŘÍKNOUT, ZNÁT, ZVEDNOUT (něco)
4x	(NE)LÍBIT SE, NASADIT (= sebrat, na hlavu), PODÍVAT SE, POJĎ + JDEME, PŘEVLEKNOUT SE, UKLIDŇOVAT, (U)SUŠIT, VYHODIT
5x	FOUKAT, (PO)HLADIT, PROCHÁZET SE, PROSIT, PŘIJÍT (V klif), VALIT SE
6-10x	BÝT, (VY)ČISTIT (boty), DÁT, HONIT SE, HRÁT SI, OBEJMOUT, POVĚSIT (prádlo), POVÍDAT SI, PŘICHÁZET, SMÁT SE, SOUHLASIT, STRČIT, STRÍKAT, TRYSKAT, VYNDAT/VZÍT, VYPLÁZNOUT JAZYK, VYTÁHNOUT, ZHORŠOVAT SE (STUPŇOVAT SE)
10x a víc	DÍVAT SE, DOTKNOUT SE (SÁHNOUT), HODIT, CHTÍT, JÍT, NAVŠTÍVIT / NAVŠTĚVOVAT, NĚST-PŘINĚST, OBLÉKAT SE, OBLÉKNOUT, ODFOUKNOUT, ODEJÍT, ODLETĚT, PODVÁDĚT, POMOCT, POZVAT, PROVOKOVAT, PŘICHÁZET, SEDĚT, SPADNOUT, SPĚCHAT, STRÍLET, (VY)STŘELIT, ULETĚT, UPADNOUT, UTÉCT, UTÍKAT, VIDĚT, VYSKOČIT/SESKOČIT/ SKOČIT/VYSKAKOVAT, ZATLAČIT, ZVEDNOUT (obočí)

Jednotlivé konkrétní výskyty sloves:

(VY)ČISTIT (prostorové sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)OV _i	3x	(ON) + BOTY + ČISTIT MUŽ + BOTY + ČISTIT	Čistil boty. Muž čistil boty.
(S)V _i OV _i	1x	(NĚKDO) + ČISTIT + BOTY + ČISTIT	Někdo čistil boty.
SV ₁ mOV _{2i}	1x	PANÍ + CHTÍT + BOTY + VYČISTIT	Paní chtěla vyčistit boty.

Z uvedené tabulky lze učinit jasný závěr: u slovesa (VY)ČISTIT (něco) byl **vždy objekt umístěn před slovesem, nebo mezi dvěma slovesy**. Celkově se sloveso nejčastěji ve větě pojí se slovosledným vzorcem (S)OV_i.

HODIT (prostorovo-shodové sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V _i	8x	MUŽ + DOSTAT (dortem)/HODIT (dort sobě do obličeje) (ON) + HODIT (dortem jemu do obličeje) – 4x HUBENÝ + HODIT (dortem jemu do obličeje) TLUSTÝ + HUBENÝ + HODIT (dortem jemu do obličeje) (ON) + VZÍT (dort) + HODIT (ho jemu do obličeje) + HODIT (dort sobě do obličeje)	Muž dostal dortem do obličeje. Hodil mu dortem do obličeje. Laurel mu hodil dort do obličeje. Hardy a Laurel mu hodili dort do obličeje. Vzal dort a hodil mu ho do obličeje.
SO _n Vi	1x	LAUREL + DORT + VZÍT A HODIT (jemu do obličeje)	Laurel vzal dort a hodil mu ho do obličeje.
SV _i (index)O _z V _i	3x	HUBENÝ + HODIT (dortem po muži) + INDEX jemu + MUŽ + HODIT (dortem po muži)	Laurel hodil dortem po muži.

		(HUBENÝ) + HODIT (miskou po něm) + MUŽ + HODIT (miskou po něm) MUŽ + HODIT (dortem do obličeje) + INDEX (jemu) + HODIT	Laurel hodil miskou po muži. Muž mu hodil dortem do obličeje.
--	--	---	--

U tohoto slovesa nebyl v drtivé většině vět lexikálně vyjádřen ani neživý objekt (O_n) ani živý objekt (O_z). Nejčastějším slovosledným vzorcem pojícím se se slovesem HODIT je tedy (S)V_i.

CHTÍT (modální sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V _{1m} V _{2i}	8x	MUŽI + CHTÍT + ODEJÍT + ODEJÍT (jiný znak) (PANÍ) + CHTÍT SE + PRÁT LAUREL + HARDY + CHTÍT + ODEJÍT MUŽ + CHTÍT + POMSTA/POMSTIT SE (ONA) + CHTÍT + PROVOKOVAT (jeho) OBA + CHTÍT + UKÁZAT/PŘEDVÉST SE OBA + CHTÍT + POMOCT (nám) (ON) + CHTÍT + ZVEDNOUT (klobouk)	Muži chtěli odejít. Chtěla se prát. Laurel a Hardy chtěli odejít. Muž chtěl pomstu / pomstít se. Chtěla ho provokovat. Oba se chtěli ukázat / předvést se. Chtěli nám pomoci. Chtěl zvednout klobouk.
(S)V _{1m} V _{2(i)} O	3x	PANÍ + CHTÍT + VYNDAT + KLOBOUK ONA + CHTÍT + PUSTIT +	Paní chtěly vyndat klobouk. Chtěla pustit větrák.

		VĚTRÁK (ON) + CHTÍT + PROVOKOVAT + INDEX ji.	Chtěl ji provokovat.
(S)V _{1m} V _{2(i)} V _{3(i)}	2x	ON + CHTÍT + ZBAVIT + NEBAVIT. OBA + CHTÍT + UKÁZAT SE/PŘEDVÉST SE + POMOCT	Chtěl se toho zbavit, nebavilo ho to. Oba se chtěli ukázat / předvést se a pomoci jim.
(S)V _{1m} (index) OV _{2i}	3x	(MUŽI) + CHTÍT + INDEX (nám) + POMOCT ON + CHTÍT + INDEX (jeho) + BODNOUT PANÍ + CHTÍT + BOTY + VYČISTIT	Muži nám chtěli pomoci. Chtěl ho bodnout. Paní chtěla vyčistit boty.
SV _{1m} OV _{2i} V _{3i}	1x	PANÍ + CHTÍT + AUTO + POMOCT + ZATLAČIT	Paní chtěla pomoci zatlačit auto.
SV _m PU	1x	MANŽEL + CHTÍT + VEN	Manžel chtěl (jít) ven.

Nejčastěji se sloveso CHTÍT pojí ve větě s dalším slovesem bez doplnění objektů. Nejčastějším slovosledným vzorcem ve větě s tímto slovesem je (S)V_{1m}V_{2i}. **Zajímavým postřehem je, že sloveso CHTÍT se objevilo vždy na druhé pozici ve větě, resp. první pozici, pokud nebyl vyjádřen subjekt.**

LÍBIT SE (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V	3x	(ONI) + NELÍBIT SE (ON) + NELÍBIT SE ŽENA + SPĚCHAT + NELÍBIT SE (jí to)	Nelíbilo se jim to. Nelíbilo se mu to. Žena spěchala. Nelíbilo se jí to.
OSV	1x	MUŽ + HOLKA + LÍBIT SE	Muž se holce líbil.

Sloveso LÍBIT SE se ve většině příkladů objevilo s nevyjádřeným objektem. Nejčastějším slovosledným vzorcem byl (S)V.

OBLÉKNOUT SE, OBLÉKAT SE (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V	8x	(ONI) + OBLÉKAT SE. – 3x MUŽ + OBLÉKAT SE (ONI) + OBLÉKNOUT SE + NATÁHNOUT (kalhoty) (ON) + OBLÉKAT SI (kalhoty) + OBLÉKAT SI (vršek) (ONI) + OBLÉKNOUT SE + JÍT (ONI) + VYSKOČIT + OBLÉKAT SE + UTÍKAT	Oblékali se. Muž se oblékal. Oblékli si kalhoty. Oblékl si kalhoty a vršek. Oblékli se a šli. Vyskočili, oblékli se a utíkali.
(S)VO	2x	ONI + OBLÉKLI SI + OBLEČENÍ (PANÍ + VIDĚT + (ONI)) + OBLÉKAT SE + OBLEČENÍ	Oni si oblékali oblečení. Paní viděly, jak si oblékají oblečení.
(S)OV	2x	(ONI) + OBLEČENÍ + OBLÉKNOUT SI (ONI) + OBLEČENÍ + OBLÉKNOUT SI	Oblékli se. Oblékli se.

Sloveso OBLÉKAT SE, OBLÉKNOUT SE se **v nejvíce větách objevilo bez doplnění objektu s větným vzorcem (S)V**. Doplnění objektu bylo pouze fakultativní. Pokud byl objekt lexikálně vyjádřen, umisťoval se před či za sloveso.

PODVÁDĚT (poloshodové sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
--------	---------------	-----	----

(S)V(O)	2x	(ONA) + PODVÁDĚT (mě) (ON) + PODVÁDĚT (je)	Podváděla mě. Podváděl je.
SV(O)	4x	LIDÉ + PODVÁDĚT (nás) MUŽI + PODVÁDĚT (ženy). – 2x HOLKY + (ONI) + PODVÁDĚT (nás) VŠICHNI + PODVÁDĚT (ženy)	Lidé nás podváděli. Muži podváděli ženy. Jsou tam holky; podvádí nás! Všichni podváděli ženy.
SVO	2x	MUŽI + PODVÁDĚT + ŽENY TY + PODVÁDÍŠ (mě) + INDEX mě	Muži podváděli ženy. Ty mě podvádíš.
SV(O ₁)O ₂	1x	MUŽ + PODVÁDĚT (mě) + DÍVKA	Muž mě podváděl s dívkou.
(S)V ₁ V ₂ (i)	2x	(ONY) + MYSLET SI + PODVÁDĚT (je) ŽENA + VADIT + PODVÁDĚT (je)	Myslely si, že je podvádí. Ženě to podvádění vadí.

Sloveso PODVÁDĚT (jak už bylo uvedené v kapitole 6.1.1.) stojí na pomezí shodového a poloshodového slovesa. Někteří mluvčí tak lexikálně vyjádřili objekt, někteří nikoliv. Z uvedených příkladů však nelze učinit žádný závěr.

POVĚSIT (prádlo) (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V	3x	(ONA) + POVĚSIT (prádlo na šňůru) (ON) + POVĚSIT (prádlo na šňůru) (ONA) + POVĚSIT (na šňůru)	Pověsila prádlo na šňůru. Pověsil prádlo na šňůru. Pověsila oblečení.

(S)VO	2x	(ONI) POVĚSIT (na šňůru) + OBLEČENÍ (ONI) POVĚSIT (na šňůru) + OBLEČENÍ	Pověsili (na šňůru) oblečení. Pověsili (na šňůru) oblečení.
(S)OV	1x	(ONA) + PRÁDLO + POVĚSIT	Pověsila prádlo.

Sloveso **POVĚSIT (prádlo)** se nejčastěji vyskytlo **bez lexikálního doplnění objektu**, přesto byl význam zcela jasný. Doplnění objektu je tak pouze fakultativní záležitost. Lexikálně vyjádřený objekt se může umisťovat za verbum či před něj.

POVÍDAT SI (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V	6x	(ONI) + POVÍDAT SI (5x) DÍVKA + POVÍDAT SI	Povídali si. Dívka si povídala.
SVO	1x	LIDÉ+ POVÍDAT SI + NOVINKY	Lidé si povídali o nových událostech.
SOV	1x	ŽENA + MILENEC + POVÍDAT SI	Žena si povídala s milencem.

Nejčastěji se sloveso POVÍDAT SI objevilo bez doplněného objektu. Za typický slovosledný vzorec tak můžeme považovat **(S)V**. Lexikální vyjádření objektu se ve větě objevuje před či za slovesem.

PROSIT (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V	1x	(ONA) + PROSIT	Prosila. (O něco, co bylo zřejmé z předchozího kontextu.)
SVO	1x	TLUSTÝ + PROSIT + KLID	Hardy prosil o klid.
SV ₁ V ₂ V ₃	1x	TLUSTÝ + PROSIT + ODEJÍT	Hardy prosil: „Odejdi a pojď“

		+ POJĎ (SEM)!	(sem)!“
V ₁ OV ₁ V _{2i}	1x	PROSIT + PANÍ + PROSIT + POMOCT (ji)	Paní prosila (někoho) o pomoc.

Sloveso PROSIT se objevilo se čtyřmi různými větnými vzorci, proto z toho nemohu učinit žádný závěr.

(PŘI)NĚST (prosté sloveso)

Vzorec	počet	ČZJ	ČJ
(S)VO	3x	PANÍ + NĚST + DORT (ONA) + (PŘI)NĚST + DORT PANÍ + NĚST + TÁC	Paní přinesla dort. Přinesla dort. Paní přinesla táč.
SVOV	3x	PANÍ + NĚST + DORT + NĚST PANÍ + NĚST + DORT, JÍDLO + NĚST PANÍ + NĚST + JÍDLO, ČAJ, PITÍ + NĚST	Paní nesla dort. Paní nesla dort (jídlo). Paní nesla jídlo a pití.
(S)OV	3x	(PANÍ) + DORT + NĚST ŽENA + DORT + NĚST OSOBA + KOLÁČ + NĚST	(Paní) nesla dort. Žena nesla dort. Osoba nesla koláč

U slovesa (PŘI)NĚST se objevily ve stejném poměru tři různé slovosledné vzorce.
Bud' byl objekt umístěn před sloveso, za sloveso nebo mezi dvě slovesa.

(VY)STŘELIT, STŘÍLET (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V	18x	PANÍ + STŘÍLET + STŘÍLET (ONA) + VYSTŘELIT (3x) (ONY) + VYSTŘELIT (5x)	Paní střílely. Vystřelila. (Ony) vystřelily.

		ŽENA + VYSTŘELIT (3x) PANÍ + VYSTŘELIT (2x) DÍVKA + VYSTŘELIT PISTOLE + VYSTŘELIT SAMOPAL + (ZAMÍŘIT) + VYSTŘELIT	Žena vystřelila. Paní vystřelila. Dívka vystřelila. Pistole vystřelila. Samopal (zamířil) vystřelil.
(S)VO	2x	(ŽENY) + STŘELIT + MUŽE (ŽENY) + STŘÍLET + DO + PÁN + LAUREL, HARDY	(Ženy) střelily muže. (Ženy) střílely do Laurela a Hardyho.

Nejčastěji se sloveso STŘELIT / VYSTŘELIT objevilo bez doplnění objektu se slovosledným vzorcem (S)V. Pokud byl lexikálně doplněn **objekt, byl umístěn za slovesem.**

STŘÍKAT (prostorové sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
SV _i	2x	AUTO + STŘÍKAT (vodu) AUTO + PŘIJÍŽDĚT + STŘÍKAT (vodu)	Auto stříkalo vodu. Auto přijíždělo a stříkalo (vodu).
SVO	1x	AUTO + STŘÍKAT + VODA	Auto stříkalo vodu.
SOV	2x	AUTO + VODA + STŘÍKAT (2x)	Auto stříkalo vodu.
SV ₁ OV ₁	1x	AUTO + STŘÍKAT + VODA + STŘÍKAT	Auto stříkalo vodu.

U slovesa STŘÍKAT se objevily v podobném poměru čtyři možnosti slovosledných vzorců v podobném poměru. **Bud' objekt nebyl lexikálně vyjádřen vůbec,** anebo pokud ho neslyšící respondenti lexikálně doplnili, **objevil ve třech různých pozicích: před slovesem, za slovesem či mezi dvěma slovesy.**

VYTÁHNOUT (prostorovo-shodové sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)OV	3x	(ON) + NŮŽ + VYTÁHNOUT ON + NŮŽ + VYTÁHNOUT MUŽ + NŮŽ + VYTÁHNOUT	Vytáhl nůž. Vytáhl nůž. Muž vytáhl nůž.
(S)VO	1x	(ON) + VYNDAT / VYTÁHNOUT + NŮŽ	Vytáhl nůž.
(S)VOV	1x	(ON) + VYTÁHNOUT + NŮŽ + VYTÁHNOUT	Vytáhl nůž.

Sloveso VYTÁHNOUT (něco) se objevilo **nejčastěji se slovosledným vzorcem (S)OV**, tedy objekt předcházел sloveso.

VZÍT (prostorové sloveso objektové)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V _i	1x	(ON) + VZÍT (klobouk a zvedl ho).	Vzal klobouk a zvedl ho.
(S)V _i O	3x	PANÍ + VZÍT + ZBRAŇ (ONI) + VZÍT SI + OBLEČENÍ (MUŽI) + VZÍT (ze šňůry) + OBLEČENÍ.	Paní vzaly zbraň. Vzali si oblečení. (Muži) si vzali (ze šňůry) oblečení.
(S)OV _i	1x	(MUŽI) + PRÁDLO, OBLEČENÍ + VZÍT	(Muži) vzali prádlo (oblečení).
(S)V _i OV _i	1x	(ONI) + VZÍT + PRÁDLO + VZÍT	Vzali prádlo.

Sloveso VZÍT se nejčastěji pojí se slovosledným vzorcem **(S)V_iO**, tedy **takové pořadí, kdy se objekt umísťuje za sloveso**.

ZAPNOUT (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
SVO	3x	MUŽ + ZAPNOUT + VĚTRÁK	Muž zapnul větrák.

Sloveso ZAPNOUT se vyskytlo vždy se stejným pořadím znaků ve větě. Z mého zkoumaného vzorku tak vyplývá, že **objekt se umísťuje vždy za sloveso (SVO)**.

ZATLAČIT (prostorové sloveso objektové)

Vzorec	Počet	ČZJ	ČJ
(S)V	11x	(ON) + ZATLAČIT (do auta) – 3x OBA (KLF dvou osob) + ZATLAČIT (do auta). MUŽI + TLAČIT / ZATLAČIT (do auta) (ONI) + TLAČIT / ZATLAČIT – (do auta) – 5x TLUSTÝ A HUBENÝ + ZATLAČIT (do auta)	Zatlačil do auta. Oba zatlačili do auta. Muži tlačili do auta. Tlačili do auta. Hardy a Laurel zatlačili do auta.
(S)OV	3x	(MUŽ) + AUTO + ZATLAČIT (ONI) + AUTO + ZATLAČIT (DVA) + AUTO + ZATLAČIT	(Muž) zatlačil auto. Zatlačili auto. Zatlačili auto.
O ₁ SO ₁ V	1x	AUTO + DVA + AUTO + TLAČIT / ZATLAČIT (do něj)	Oba tlačili auto.
SV _m OV ₂ V ₃	1x	PANÍ + CHTÍT + AUTO + POMOCT + ZATLAČIT	Paní chtěla pomoci zatlačit auto.

Ve větách se slovesem (ZA)TLAČIT nejčastěji objekt lexikálně vyjádřen vůbec nebyl. **Pokud byl objekt vyjádřený, objevil se vždy před slovesem.**

ZVEDNOUT (něco) (prostorové sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
SV _i	1x	HOLKA + ZVEDNOUT (klobouk)	Holka zvedla klobouk.
(S)V _{1m} V _{2i}	1x	(ON) + CHTÍT + ZVEDNOUT (klobouk)	Chtěl zvednout klobouk.
SV _{1i} V _{2i} O	1x	MUŽI + POMOCT (jim) + ZVEDNOUT + KLOBOUK	Muži jim pomohli zvednout klobouk.

Sloveso ZVEDNOUT se vyskytlo v práci pouze 3x, pokaždé ve větě s jiným slovosledným vzorcem, proto z toho nelze učinit žádný závěr.

ZNÁT (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
SVO	1x	HUBENÝ + PIHA + ZNÁT + FILM	Laurela a Hardyho znám z filmu.
OSV	1x	VYPRÁVĚNÍ + TY + ZNÁT	Vyprávění znáš.
SVV _i	1x	TY + ZNÁT + KROUTIT (pákou)	Znáš, jak se kroutilo pákou.

Sloveso ZNÁT se vyskytlo ve větách se třemi různými slovoslednými vzorci. Žádný závěr z toho učinit nelze.

VIDĚT (prosté sloveso)

Vzorec	počet výskytů	ČZJ	ČJ
(S)V(O)	10x	(HUBENÝ) + VIDĚT + MISKA KLF (dvou osob) + VIDĚT +	Laurel viděl misku.

		MILENCE (ONY) + VIDĚT + ŽENA TLUSTÝ + VIDĚT (to) (ONI) + VIDĚT (to) PANÍ + VIDĚT (to) OBĚ + VIDĚT (to) VIDĚT + POMOCT + VYNDAT (to) ŽENA + VIDĚT (to) + DVĚ, TŘI MINUTY + VIDĚT (JÁ) + VIDĚT (to) + VZPOMENOUT	Dvě osoby viděly milence. (Ony) viděly ženu. Hardy to viděl. Viděli to. Paní to viděly. Obě to viděly. Viděli to, pomohli a vyndali to. Žena to dvě tři minuty viděla. Viděla jsem to a vzpomněla jsem si na to.
Jiné vzorce	6x	ONY + VIDĚT + MUŽE + SESKOČIT + TLUSTÝ, HUBENÝ + SESKOČIT (z okna) OBA + VIDĚT + SPADNOUT + KLOBOUK (ONI) + VIDĚT + SPADNOUT + KLOBOUK JÁ+ VIDĚT + TLUSTÝ + SPADNOUT (ON) + ROZHLÉDNOUT SE + VIDĚT + KLOBOUK + PLAVAT (na vodě) TLUSTÝ + VIDĚT + HONIT SE	Hardy viděl, jak se honí. Oba viděli spadnout klobouk. Viděli spadnout klobouk. Viděla jsem, že Hardy na začátku spadl. Rozhlédl se a viděl plavat klobouk na vodě. Hardy viděl, jak se honí.

Určení a rozřazení slovesa VIDĚT pro mě bylo nejvíce náročné. Nakonec jsem se rozhodla ho rozřadit pouze do dvou kategorií. V jedné kategorii se sloveso VIDĚT pojilo pouze s objektem (vyjádřeným či nevyjádřeným) a do druhé kategorie jsem zařadila ostatní

věty. Jediný závěr, který z těchto vět mohu učinit je, že pokud je objekt lexikálně vyjádřený, umisťuje se ve větě za sloveso.

6.1.4 Shrnutí

V této části práce jsem došla k těmto následujícím výsledkům: u slovesa (VY)ČISTIT (něco) byl vždy objekt umístěn před slovesem nebo mezi dvěma slovesy. Sloveso se nejčastěji pojilo se slovosledem (S)OV_i. U slovesa HODIT nebyl ve většině vět lexikálně vyjádřen ani živý ani neživý objekt. Nejčastějším slovosledným vzorcem pojícím se s tímto slovesem bylo (S)V_i. Sloveso CHTÍT se nejčastěji pojí se slovosledným vzorcem (S)V_{1m}V_{2i}. Zajímavým postřehem je, že sloveso CHTÍT se objevilo vždy na druhé pozici ve větě, resp. první pozici, pokud nebyl vyjádřen subjekt. Sloveso LÍBIT SE se ve většině příkladů objevilo s nevyjádřeným objektem, jeho nejčastějším slovosledným vzorcem byl (S)V. Sloveso OBLÉKAT SE / OBLÉKNOUT SE se v nejvíce větách objevilo bez lexikálního doplnění objektu s větným vzorcem (S)V. Pokud byl objekt lexikálně vyjádřen, umisťoval se před či za sloveso. U slovesa PODVÁDĚT nelze učinit žádný závěr, protože se objevilo ve větách s různými slovoslednými vzorci. Sloveso PROSIT se objevilo v každé větě s jiným slovosledným vzorcem, proto z něj nelze učinit žádný závěr. U slovesa (PŘI)NÉST se objevily ve stejném poměru tři různé slovosledné vzorce. Buď byl objekt umístěn před sloveso, za sloveso nebo mezi dvě slovesa. Sloveso POVĚSIT (prádlo) se nejčastěji vyskytlo bez lexikálního doplnění objektu. Pokud byl objekt lexikálně vyjádřený, umisťoval se za substantivum či před něj. Nejčastěji se sloveso POVÍDAT SI objevilo bez doplněného objektu. Za typický slovosledný vzorec tak můžeme považovat (S)V. Lexikální vyjádření objektu se ve větě objevuje před či za slovesem. Sloveso STŘELIT / VYSTŘELIT se objevilo nejčastěji bez doplnění objektu se slovosledným vzorcem (S)V. Pokud byl doplněn objekt, byl umístěn za slovesem. U slovesa STRÍKAT buď objekt nebyl lexikálně vyjádřen, nebo se objekt objevil před slovesem, za slovesem či mezi dvěma slovesy. Určení a rozřazení slovesa VIDĚT je podle mě složitější. Jediný závěr, který z daného vzorku vět mohu učinit je, že pokud je objekt lexikálně vyjádřený, umisťuje se ve větě za sloveso. Sloveso VYTÁHNOUT (něco) se objevilo nejčastěji se slovosledným vzorcem (S)OV. Sloveso VZÍT se nejčastěji pojí se slovosledným vzorcem (S)V_iO. U vět se slovesem ZAPNOUT se objekt se umisťuje vždy za sloveso (SVO). Ve větách se slovesem (ZA)TLAČIT nejčastěji objekt lexikálně vyjádřen vůbec nebyl. Pokud byl objekt vyjádřený, objevil se vždy před slovesem. U slovesa ZVEDNOUT a ZNÁT nelze učinit žádný závěr.

Z výše uvedených výsledků je patrné, že slovosledné vzorce v ČZJ jsou u konkrétních sloves odlišné. Díky rozboru stejného vyprávění u jednotlivých respondentů jsem mohla porovnat věty, které byly ze sémantického hlediska totožné. Zajímavé je, že ani u vět obsahující stejné znaky a mající stejný význam, se nikdy neobjevil jen jeden typ slovosledného vzorce. To by mohlo dokazovat, že ČZJ je jazyk, pro který je z hlediska syntaktické struktury věty důležité dělení na téma a réma. Pokud bychom však tuto hypotézu chtěli ověřit, byl by nutný rozsáhlý výzkum mapující hlavně slovesa a jejich valenční doplnění.

6.2 Topikalizace

Cílem této části výzkumu je doložit, že se v ČZJ objevuje syntaktický jev zvaný topikalizace, a ukázat, jaké syntaktické celky jsou v promluvách neslyšících topikalizovány a jakým druhem nemanuálního chování je topikalizace doprovázena.

Z materiálu jsem vy excerpovala celkem 69 promluvových celků obsahujících topikalizaci. Tyto věty jsem rozdělila do několika typů podle toho, který větný člen byl topikalizován. V sebraném vzorku bylo topikalizováno **substantivum, verbum a příslovečné určení času a místa**. V některých souvětích byla topikalizována celá věta.

V následující části nejprve pojednám o nemanuálním chování, jímž se signalizuje topikalizace, a poté se věnuji podrobné analýze jednotlivých vět, které se v sebraném vzorku objevily.

6.2.1 Nemanuální chování při topikalizaci

V následující tabulce jsou zaznamenány typy nemanuálního chování při topikalizaci u jednotlivých vět zaznamenaných u respondentů. Toto nemanuální chování se skládá ze tří komponentů, jimiž jsou pohyby a pozice hlavy, pohyb obočí a míra otevření očí. U každého z uvedených komponentů uvádím škálu možných použití v projevu mluvčího ČZJ:

OČI: velmi široce otevřené, široce otevřené, normálně otevřené, přivřené, zavřené;
event. pohled dolů

OBOČÍ: mírně zvednuté, zvednuté

HLAVA: zakloněná, mírně zakloněná, rovně, mírně předkloněná, předkloněná⁴²;
event. nakloněná do strany

⁴² Pozice hlavy označuji jako „zakloněná hlava“ a „předkloněná hlava“ tehdy, je-li hlava zcela jednoznačně identifikována v této pozici. Pokud byla pozice hlavy na rozmezí mezi předkloněnou, resp.

Pod fotografie jsem zaznamenala danou variantu, která se u jednotlivých komponentů v konkrétním projevu vyskytla.

Na tomto místě je vhodné upozornit, že fotografie nemohou zachytit v úplnosti nemanuální chování, které probíhá v čase a prostoru a není statické. Popis nemanuálního chování, který je pod jednotlivými fotografiemi, jsem vytvářela na základě sebraných videí. Fotografie jsou tedy pouze ilustrativní a mohou realitu poněkud zkreslovat, relevantní jsou však videa, která se nacházejí na přiloženém DVD. Součástí tohoto DVD jsou i příklady vět vybrané z projevů jednotlivých mluvčích, jejichž číslování odpovídá číslování příkladů a fotografií v tabulce níže.⁴³

Tabulka č. 4: Nemanuální chování jednotlivých respondentů v různých větách

RESPONDENT 1	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně

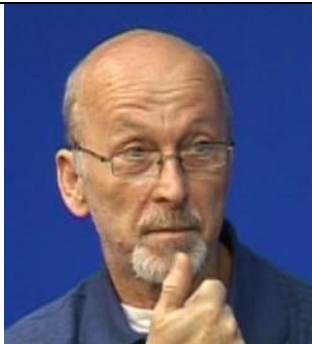
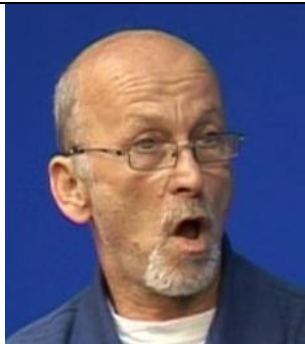

zakloněnou hlavou a hlavou rovně, definovala jsem toto postavení hlavy jako mírný předklon, resp. mírný záklon.

⁴³ Na tomto místě mé práce není uvedeno plné znění zmiňovaných příkladů (jejich přepis do glos a překlad do ČJ). Plné znění lze najít na přiloženém DVD. V tištěné příloze této práce jsou dále uvedeny všechny příklady jednotlivých mluvčích, které jsou zde ale uspořádány dle větných členů, které byly topikalizovány.

RESPONDENT 2	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, pohled dolů, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči normálně otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obochi zvednuté, hlava zakloněná
	PŘÍKLAD 4	PŘÍKLAD 5a	PŘÍKLAD 5b
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obochi zvednuté, hlava rovně	Oči velmi široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči velmi široce otevřené, pohled dolů, obochi zvednuté, hlava zakloněná

RESPONDENT 3	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2
FOTKY		
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná

RESPONDENT 4	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3a
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava zakloněná	Oči zavřené, obočí zvednuté, hlava zakloněná
	PŘÍKLAD 3b	PŘÍKLAD 4	PŘÍKLAD 5
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči přivřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná

RESPONDENT 5	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči normálně otevřené, obočí mírně zvednuté, hlava zakloněná

RESPONDENT 6	PŘÍKLAD 1a	PŘÍKLAD 1b	PŘÍKLAD 2
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná a nakloněná do strany	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně

RESPONDENT 7	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná
	PŘÍKLAD 4	PŘÍKLAD 5	
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči normálně otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	

RESPONDENT 8	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2a	PŘÍKLAD 2b
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči přivřené, obočí zvednuté, hlava zakloněná
	PŘÍKLAD 3	PŘÍKLAD 4	PŘÍKLAD 5
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči velmi široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně a nakloněná do strany	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně
	PŘÍKLAD 6	PŘÍKLAD 7	PŘÍKLAD 8
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, pohled dolů, obočí zvednuté, hlava zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně

RESPONDENT 9	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči zavřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči přivřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná
	PŘÍKLAD 4a	PŘÍKLAD 4b	PŘÍKLAD 5
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná
	PŘÍKLAD 6	PŘÍKLAD 7	PŘÍKLAD 8
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná	Oči normálně otevřené, obočí mírně zvednuté, hlava rovně	Oči přivřené, pohled dolů, obočí zvednuté, hlava zakloněná

RESPNDENT 10	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči velmi široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná
	PŘÍKLAD 4	PŘÍKLAD 5	PŘÍKLAD 6
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči velmi široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně
	PŘÍKLAD 7a	PŘÍKLAD 7b	PŘÍKLAD 8
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči velmi široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná

RESPONDENT 11	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2
FOTKY		
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná

RESPONDENT 12	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně

RESPONDENT 13	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná
	PŘÍKLAD 4		
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči přivřené, obočí zvednuté, hlava zakloněná		

RESPONDENT 14	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2
FOTKY		
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce rozevřené, obočí zvednuté, hlava mírně předkloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně

RESPONDENT 15	PŘÍKLAD 1	PŘÍKLAD 2	PŘÍKLAD 3
FOTKY			
NEMANUÁLNÍ CHOVÁNÍ	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava rovně	Oči přivřené, obočí zvednuté, hlava mírně zakloněná	Oči široce otevřené, obočí zvednuté, hlava zakloněná

Z uvedených fotografií je patrné, že nemanuální chování se při topikalizaci u různých mluvčích liší. Pro úplnost popisu nemanuálního chování příkládám tabulku s údaji, ve které uvádím, kolikrát jednotlivý mluvčí použil konkrétní variantu daného nemanuálního komponentu.

Tabulka č. 5 – Nemanuální komponenty u jednotlivých neslyšících mluvčích⁴⁴

⁴⁴ Čísla, která jsou uvedena ve sloupci pod jednotlivými respondenty, vyjadřují počet výskytů dané varianty komponentu. Celkový počet výskytů komponentních variant u jednoho respondenta odpovídá počtu vět, ve kterých se u něj objevila topikalizace. V pravém, červeně označeném sloupci je uvedeno, kolik se celkem vyskytlo daných variant komponentů u všech respondentů.

Symbolem + jsem označila ty typy variant dílčích komponentů, které v sobě nesly informaci navíc. Pokud by se všechny započítaly pouze číslem, nesouhlasil by počet výskytů u daného komponentu. Rozhodla jsem se tedy používat označení +, přičemž počet těchto symbolů v jednom řádku znamená počet výskytů.

V horní liště u čísel respondentů jsem barevně označila, do které generace spadají. Barevná škála odpovídá značení v podkapitole 5.3, tedy zelená značí starší generaci, žlutá střední generaci a fialová mladší generaci.

respondent	X	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	Celkem
komponent 1 obočí	mírně zvednuté					1				1							2
	zvednuté	3	6	2	6	2	3	5	9	8	9	2	3	4	2	3	67
komponent 2 oči	zavřené				1					1							2
	přivřené				1				1	2				1		1	6
	normálně otevřené		1			1		1		1							4
	široce otevřené	3	3	2	4	2	3	4	7	5	6	2	3	3	2	2	51
	velmi široce otevřené		2						1		3						6
	pohled dolů		+						+	+							+++ +
komponent 3 hlava	zakloněná		2		2	1			3	1				1		1	11
	mírně zakloněná		2					2	2	3	2		1	1		1	14
	rovně	2	1		1	2	1	1	4	2	4		1	1	1	1	22
	mírně předkloněná	1	1		3		1	1		1	2	1	1		1		13
	předkloněná			2			1	1		2	1	1		1			9
	nakloněná do strany						+		+								++

6.2.2 Nemanuální komponenty z hlediska tří různých generací

Vět, které obsahují topikalizaci, se v sebraném materiálu objevilo 69. Z tohoto počtu mladší generace použila topikalizaci v 15 větách, střední generace ve 34 a starší generace ve 20 větách. Nyní se podívejme na konkrétní užívání nemanuálního chování u respondentů jednotlivých generací.

Při výzkumu nemanuálního chování u **mladší generace** dojdeme k závěru, že ve všech větách obsahujících topikalizaci použili tito respondenti **vždy zvednuté obočí a téměř vždy oči široce otevřené**. Toto nemanuální chování se vyskytlo celkem v 11 větách, ve 2 větách jsou u různých mluvčích evidentní dokonce velmi široce otevřené oči. V jedné větě použili neslyšící mluvčí přivřené oči a v jedné větě normálně otevřené oči. Celkově se pouze dvakrát objevil pohyb očí směrem dolů. **Co se týče pozice hlavy, je zajímavé, že se u této generace vyskytly všechny možnosti dané škály naprosto ve stejném poměru** (hlavu nakloněnou do strany nezapočítávám). Každá dílčí pozice hlavy se totiž objevila v celkovém součtu projevů všech mluvčích vždy třikrát.

U střední generace se kromě jednoho příkladu objevilo **vždy zvednuté obočí**. **Oči byly** nejčastěji **široce otevřené**. Ve 4 větách se vyskytly oči velmi široce otevřené a ve 4 oči přivřené. Pouze v jedné větě topikalizoval respondent se zavřenýma očima a jednou s normálně otevřenýma očima. Projev neslyšících mluvčích doplňoval pohled očí dolů pouze ve dvou větách. **Pozice hlavy byla u střední generace nejčastěji rovně**. Ta se vyskytla ve 12 větách z 34. Druhou nejčastější pozicí hlavy byla hlava mírně zakloněná, která se objevila v 9 větách obsahujících topikalizaci. V 5 větách měli respondenti hlavu zakloněnou, ve 4 předkloněnou a v dalších 4 větách mírně předkloněnou. Celkově se ze všech 34 vět objevila hlava nakloněná na stranu pouze jednou.

Za standardní nemanuální komponenty **u starší generace** můžeme považovat **zvednuté obočí**, které se objevilo kromě jednoho příkladu ve všech větách, a **široce otevřené oči**, které se vyskytly v 16 větách z 20. Zbylé 4 věty byly topikalizovány s očima zavřenýma, přivřenýma či normálně otevřenýma. **Nejfrekventovanější pozicí hlavy se ukázala být hlava rovně**, která doprovázela topikalizaci v 7 větách. V 6 větách se objevila hlava mírně předkloněná. Zakloněná hlava se objevila ve 3 větách, mírně zakloněná ve 2 větách a hlava předkloněná taktéž ve 2 větách.

Celkově můžeme za standardní nemanuální chování při topikalizaci u všech generací považovat zvednuté obočí (které se vyskytlo v 67 větách z 69) **a široce otevřené oči** (které se vyskytly 51x z celkové počtu 67). U pozice hlavy situace tak jednoznačná není.

Nejvíce respondentů topikalizovalo s hlavou rovně (celkem ve 22 větách), ale i ostatní podtypy tohoto nemanuálního komponentu se vyskytly v podobném poměru. U starší generace se nejméně vyskytovaly ty pozice hlavy, které jsou na okraji výše uvedené škály. Tedy pozici hlavy zakloněnou či předkloněnou použili starší respondenti v poměru s ostatními pozicemi méně často. Domnívám se, že to může být způsobeno tím, že u nich může docházet k omezení pohybových schopností, což může mít vliv na tento doprovodný komponent, nebo to může být způsobeno tím, že projevy starších neslyšících mluvčích mají menší míru expresivnosti, než je obvyklé u mladší či střední generace.

Co se týče dílčího nemanuálního komponentu – hlava nakloněná do strany, byl u všech respondentů použit pouze dvakrát, z čehož vyplývá, že se nejedná o typický jev pro topikalizaci. Stejným způsobem lze hodnotit i pohled očí směrem dolů, který se vyskytl pouze ve 4 větách.

6.2.3 Nemanuální komponenty z hlediska jednotlivých mluvčích

V této části práce jsem se zaměřila na to, jestli mluvčí ve svém idiolektu užívají při topikalizaci vždy stejné nemanuální chování, tj. zda se stejný nemanuální komponent objevuje ve všech větách daného respondenta. Tato hypotéza se mi potvrdila jen zčásti. **Co se týče chování obočí při topikalizaci, bylo téměř vždy užito výhradně zvednutého obočí.** V podkapitole 6.1.2 uvádím, že tento jev proto pokládám při topikalizaci za obligatorní. Ve velké míře se také objevoval nemanuální komponent široce otevřené oči, pouze v některých případech jsem zaznamenala jiné nemanuální chování v oblasti očí. Při pohledu na projev jednotlivých mluvčích zjistíme, že celkem 6 neslyšících mluvčích má vždy oči široce otevřené. To se konkrétně objevilo u respondentů č. 1, 3, 6, 11, 12, 14. Jiní respondenti (konkrétně č. 5, 7, 10, 13, 15) kombinovali při topikalizaci užití pouze 2 různých typů otevřenosti očí. Tyto kombinace byly u jednotlivých mluvčích různé. Tři respondenti (č. 2, 4, 8) ve svých projevech topikalizovali se třemi různými typy nemanuálního chování v oblasti očí. Jeden respondent (č. 9) užil v různých větách celkem 4 různé varianty v oblasti nemanuálního komponentu očí.

Pozice hlavy byly u jednotlivých mluvčích více variabilní. Pouze jeden respondent (č. 3) použil v obou zaznamenaných větách tutéž pozici hlavy. Ostatní respondenti užili 2–4

podtypy tohoto nemanuálního komponentu zhruba ve stejném poměru. Jeden respondent (č. 9) užil celkem 5 různých variant tohoto komponentu.⁴⁵

Zde je důležité podotknout, že při pohledu na konkrétní nemanuální chování jednotlivých mluvčích ČZJ mohou dané výsledky značně ovlivnit počty příkladů daných respondentů, jelikož od některých respondentů jsem získala více příkladů než od jiných. Přesto lze tuto část uzavřít tvrzením, že **nemanuální komponent očí a pozice hlavy se při topikalizaci v různé míře liší i v rámci idiolektu. Zvednuté obočí lze považovat za obligatorní u všech jednotlivců. Typickým nemanuálním komponentem jsou také široce rozevřené oči.**

6.2.4 Pravidla nemanuálního chování při topikalizaci

Při bližším zaměření na jednotlivé věty obsahující topikalizaci jsem se snažila určit pravidla, která ovlivňují změnu jednotlivých nemanuálních komponentů. Své závěry shrnuji níže.

Pozice hlavy

Všichni respondenti, u kterých docházelo ve větách k topikalizaci příslovečného určení času, konkrétně k topikalizaci informace o přesném roce, použili vždy jako nemanuální komponent hlavu buď **mírně předkloněnou, nebo předkloněnou**. Celkem se tento prvek objevil ve 4 větách sledovaného vzorku. Domnívám se, že daný vzorek nelze považovat za dostatečný, je jistě nutné potvrdit tyto výstupy dalším a rozsáhlejším výzkumem.

U všech 8 vět, ve kterých se objevila topikalizace verba, byla **pozice hlavy buď rovně, nebo (mírně) předkloněná**. V žádné z těchto vět se neobjevila zakloněná hlava. Ve dvou větách byla hlava navíc otočená do strany. **Pozici hlavy rovně či (mírně) předkloněnou považuji za obligatorní nemanuální chování při topikalizaci verba (spolu se zvednutým obočím a široce otevřenýma očima).**

Pozice očí a jejich pravidla

U nemanuálního komponentu míra otevřenosti očí jsem zkoumala, zda existuje nějaká významová či formální souvislost vět, ve kterých se objevují zavřené oči, přivřené oči,

⁴⁵ Zajímavé je, že respondent č. 9 používá v porovnání s ostatními širší škálu u jednotlivých nemanuálních komponentů.

normálně otevřené oči a oči velmi široce otevřené. Žádnou souvislost jsem však mezi konkrétními větami jednotlivých mluvčích nenalezla.

Na základě sebraného materiálu lze tvrdit, že široce otevřené oči jsou typickým nemanuálním chováním u většiny topikalizovaných promluv v ČZJ.

Zvednuté obočí a jejich pravidla

Jak bylo již v této práci zmíněno, vzhledem k vysokému počtu výskytů zvednutého obočí (téměř 100 %) lze tento nemanuální komponent **považovat za obligatorní nemanuální komponent při topikalizaci.**

Pauzy a doba artikulace znaku

Co se týče pauz, z rozboru vět vyplývá, že situace v ČZJ je odlišná od situace v ostatních znakových jazycích. Lingvisté popisující ASL, BSL i Auslan se shodují, že za topikalizovaným členem nastává pauza, event. je délka artikulace⁴⁶ topikalizovaného znaku delší než u ostatních znaků.

V sebraném vzorku vět jsem se tedy také zaměřila na tyto konstituenty. Pauzu jsem si definovala jako jasnou viditelnou prodlevu mezi topikalizovaným znakem a zbytkem věty, která je i pro nerodilého mluvčího zřetelně identifikovatelná. Zhruba v 10 % vět jsem tuto pauzu zaznamenala, ve zbylém materiálu nebyl ani její náznak. Z analyzovaného materiálu tedy vyplývá, že **pauzy jsou pouze fakultativním a spíše menšinovým jevem doprovázejícím topikalizaci v ČZJ.**

Dobu artikulace topikalizovaného znaku jsem určovala podle doby artikulace ostatních znaků, je ovšem nepopíratelné, že jde o subjektivní hodnocení nerodilého mluvčího. Téměř ve všech větách byla doba artikulace topikalizovaného znaku shodná s délkou artikulace ostatních znaků. V některých větách usuzuji, že doba artikulace topikalizovaného znaku byla ještě rychlejší než doba artikulace ostatních znaků. To bylo pravděpodobně způsobeno pragmatickou složkou promluvy v daném kontextu.

6.2.5 Topikalizace verba

Topikalizace verba se vyskytla celkem v 8 větách. Pouze v jedné větě se topikalizované verbum opakovalo ve větě vícekrát (jednou jako topikalizované, v dalších případech již bez topikalizace). U topikalizace verba jsem byla konfrontována s problémem

⁴⁶ Délkou artikulace rozumím čas trvání znaku, tedy rozmezí mezi začátkem a koncem artikulace znaku.

určování slovních druhů v ČZJ (více viz kapitola 4). Ve 3 větách jsem označila daný znak za sloveso, ačkoliv může být toto označení diskutabilní, protože dané znaky mohou v ČZJ fungovat i jako substantiva (UČIT x UČENÍ; VZNIKNOUT x VZNIK), nebo jako adjektiva (OTĚHOTNĚT x TĚHOTNÁ). Na základě kontextu dané věty jsem se rozhodla zařadit je mezi slovesa.

Verba, která byla topikalizována, stála na začátku věty. Ve 3 větách předcházela topikalizovanému verbu jiný znak (přísluvce nebo substantivum ve funkci příslovečného určení času či jiné netopikalizované sloveso).

V 7 větách bylo topikalizováno pouze verbum, ale v jedné z vět bylo kromě slovesa topikalizováno také substantivum v roli příslovečného určení místa: OKNO + VYSKOČIT, *vyskočit oknem*.

Jak už jsem psala v podkapitole 6.2.4, za obligatorní nemanuální chování při topikalizaci verba považuji hlavu rovně, nebo (mírně) předkloněnou, zvednuté obočí a oči široce otevřené.

Níže uvádím 3 příklady topikalizace verba (zbylé příklady přikládám do přílohy):

- 1) ŘÍKAT + BYLO + AUTO + MALÉ + FIAT + 500 + BYLO + MALÉ + JÁ + PĚT + OSOB + JÉÉ (rozhození rukama) + SZ „málo místa“ + MALÉ + JET (a těsnit se v autě) + KOLONA + VÝSTUP + FOTIT + PÓZA (usmívající se lidi stojící v otevřené střechě auta) + ZAVŘÍT střechu + JET (v koloně) + UŽ + LIDI + VIDĚT + KLAISONY + ZVUKY + LIDI + PRÁVĚ + MANŽELÉ • ^tVYSTUPOVAT + JÁ + OPILÁ + MALÉ + AUTO + SKRČIT SE + PŘIŠLA + PRŮVOD + NESLYŠÍCÍ + NEZNAT + ZMATENÁ

Jeli jsme v malém autíčku, Fiat 500, a jelo nás tam pět osob. Bylo tam opravdu málo místa, tísnili jsme se. Zastavili jsme v koloně, abychom se vyfotili ze střešního okýnka auta. Potom jsme zavřeli střechu a jeli jsme dál a až potom jsem uviděla dav troubících a řvoucích lidí čekajících na novomanžele. Při výstupu z auta jsem si přišla jako opilá. To auto totiž bylo tak malé, že jsem se celou dobu musela krčit. Dále jsem šla s průvodem, ale jako neslyšící jsem tam nikoho neznala, byla jsem z toho zmatená. (respondent 1)

- 2) OBA + SPĚCHAT + POSBÍRAT + OBLEČENÍ + DRŽET (oblečení v ruce) +
 OKNO + VYSKOČIT, VYSKOČIT + AKORÁT + $\overline{\text{OKNO} + \text{VYSKOČIT}}^t$ +
 ULICE + JÍT + KLF (dvou osob) + ŽENA + OD + JEJÍ, JEJÍ + MUŽ + JEJÍ

Oba spěchali, posbírali své oblečení a vyskočili z okna. Zrovna když vyskakovali z okna, šly po ulici jejich manželky. (respondent 2)

- 3) PRAHA + KLF uzavřeného místa + MLČET + ZAMKNOUT + ONI + NEVĚDĚT
 + POTOM + PLYNOUT ČAS + MĚSÍC + DVA MĚSÍCE + UŽ + ROZŠÍŘOVAT
 SE + ONI + DOZVĚDĚT + REVOLUCE + AHA • ZAČÁTEK + $\overline{\text{ZNÁT}}^t$ +
 HAVEL + NEBYLO + JÁ

V Praze byly informace o revoluci rozšířené, ale mimo Prahu o tom nikdo nevěděl. Mimo Prahu se to lidé dozvěděli až o měsíc dva později. Na začátku jsem neznala Václava Havla ani já. (respondent 10)

6.2.6 Topikalizace subjektu

Ve vzorku, který jsem získala a analyzovala, se hojně objevovala topikalizace subjektu. V některých větách byl topikalizován subjekt včetně všech rozvíjejících členů, někde byl topikalizován pouze subjekt bez dalších větných členů, které ho rozvíjely. Zajímavé bylo, že v některých příkladech byly topikalizovány pouze ty větné členy, které subjekt rozvíjejí, ale nikoliv pouze samotný subjekt. (Stejná situace nastala i u topikalizace objektu.) U každé věty tak přesně graficky vyznačuji, které znaky byly topikalizovány.

Podle mého zjištění záleží při topikalizaci subjektu, resp. jeho větných členů na tom, kterou část považovali mluvčí za nejdůležitější složku sdělení. To je samozřejmě ovlivněno komunikační situací, záměrem mluvčího a kontextovou zapojeností daných členů.

Celkem jsem zaznamenala 14 promluvových celků, v nichž bylo 17 výskytů topikalizace subjektu, resp. jeho rozvíjejících větných členů. Ve všech větách se topikalizovaný subjekt vyskytl ve větě na první pozici, nebo za příslovečným určením času. Pouze v jedné větě byl topikalizovaný subjekt umístěn za verbem.

Zajímavé je, že v 5 větách se na pozici topikalizovaného subjektu objevily znaky zahrnující členy rodiny (MÁMA, SESTRA, MANŽELKY, SYN, DĚDEČEK A BABIČKA). Patrně je to z toho důvodu, že jedním z témat, na které respondenti vedli dialog s tazatelem,

byla rodina. Nemanuální chování při topikalizaci těchto členů však není jednotné, proto z něj nečiním žádný závěr.

V jednom z příkladů se odkryl zajímavý (netypický) jev: mezi rozvíjejícím větným členem substantiva a samotným substantivem stálo verbum (BÍLÁ + ŘÍKAT + KLOBÁSA), ale topikalizované bylo pouze adjektivum rozvíjející toto substantivum.

Do této kategorie jsem zařadila také větu, která obsahuje subjekt „PRÁCE“, i když jsem si vědoma toho, že by se mohlo jednat i o topikalizované verbum (PRACOVAT). Toto řešení jsem zvolila na základě toho, že respondentka použila zřetelný mluvnický komponent „PRÁCE“.

Co se týče nemanuálního chování při topikalizaci subjektu, nenastává žádná shoda mezi respondenty u komponentu pozice hlavy. Objevuje se zde totiž 5 různých pozic hlavy téměř ve stejném poměru. Žádný konkrétní závěr z této analýzy tedy vyvodit nelze. Nemanuální komponent očí se také u jednotlivých mluvčích lišil. Stejně se choval pouze nemanuální komponent obočí, který je ale obligatorní u každého typu topikalizace.

Níže přikládám 3 příklady topikalizace subjektu (zbylé příklady opět uvádím v příloze):

- 1) DŮVOD + DÁVNO + TLUMOČNÍCI + MÁLO + KLF množství + TAKY +
TELEVIZE + TLUMOČNÍCI + NULA + TITULKY + NEBYLO + DÍVAT SE
+ DÍVAT SE (jiný znak) + SZ „nevědět, co se dít“ ● ^tMÁMA + ODKAZ +
DÁVNO + SLUCHÁTKA + JÁ + DÍVAT SE + ONA + ZNAKOVAT +
DÍVAT SE (na ní a na televizi) + VÝHODA + TROCHU + DÍKY + MÁMA +
ODKAZ

Dříve bylo tlumočnicků málo, v televizi nebývali vůbec. Když jsem se dívala na televizi, pořady nebyly titulkované, nevěděla jsem, o co tam jde. Ale máma⁴⁷ měla sluchátka a znakovala nám, co se tam říká. Tak jsem se díky ní mohla dívat na televizi. (respondent 2)

⁴⁷ Z předchozího kontextu je zřejmé, že respondentčina matka byla těžce nedoslýchavá.

2) (porovnávání administrativní práce s lektorstvím)

ADMINISTRATIVA + NERVY + VYŘIZOVÁNÍ + DÁT + VYŘEŠIT + DÁT ●
^t
LEKTOR + DOBRÝ + ALE + DÁVAT + ÚNAVA

Když pracuju jako administrativní pracovník, mám při různém vyřizování nervy, ale vždy se to dá vyřešit. Lektorování je dobré, ale unavuje mě. (respondent 13)

3) JÁ + MUSET + DO + PRÁCE + MUSET + DŮVOD + ŽIVOT + DŮVOD + MUSET
+ ROZCHOD ● ^tPRÁCE + UKLÍZEČKA + TAM + FIRMA + KLIMENTSKE +
CENTRUM + UKLÍZEČKA + BYLO + VÝBORNÉ + FAJN + ŠKODA + ŠÉF +
NEROZUMĚT

Musela jsem jít do práce, protože jsem se rozešla se svým partnerem. Práce uklízečky ve firmě Klimentské centrum byla výborná, super. Jen je škoda, že jsem si nerozuměla se svým nadřízeným. (respondent 4)

6.2.7 Topikalizace objektu

Topikalizace objektu se objevuje v 8 větách. Jak už jsem uvedla v kapitole 6.2.6, v některých větách byl topikalizován pouze objekt, v některých i větné členy, které ho rozvíjely. V některých větách byly topikalizovány jen větné členy.

Topikalizovaný objekt stojí většinou na začátku věty, ale je zajímavé, že někdy je také topikalizovaný objekt umístěn za sloveso.

Při porovnávání nemanuálního chování při topikalizaci objektu, jsem zjistila, že zde nedochází u respondentů k žádné shodě. Dokonce se zde objevila celá škála pozic hlavy přes zakloněnou až po předkloněnou. Žádný konkrétní závěr z topikalizace objektu tedy učinit nelze. Stejná situace se objevila i u nemanuálního komponentu otevřenosti očí. Avšak u komponentu obočí došlo ke shodě: obočí bylo ve všech příkladech zvednuté.

Ukázkovou větou topikalizace objektu je dle mého názoru věta č. 1.

Níže uvádím celkem 3 příklady vět s topikalizací, ostatní nalezené vzorky jsou uvedeny v příloze:

- 1) $\overline{\text{CVP}}$ + NESPLNIT + JÁ + DŮVOD + MUSET + KREDITY + SBÍRAT + TŘI ROKY + STUDIUM + PRAVIDELNĚ (někam docházet) + VÍKENDY + OBČAS (vyjádření časové frekvence seminářů) + JÁ + ZANEPRÁZDNĚNÝ + UŽ + VYKAŠLAT

CVP (certifikační vzdělávací program pro neslyšící tlumočníky) jsem nesplnil, protože jsem musel během tříletého studia sbírat kredity a docházet na semináře o víkendech. Neměl jsem na to čas, a tak jsem studia zanechal. (respondent 9)

- 2) (kontext – zájem o tlumočené divadlo)

KDYŽ + UŽ + BÝT + STŘEDNÍ + VĚK + NEBO STARŠÍ + JEDNO + VIDĚT + STEJNÝ + TYP + LIDI + KLF (skupiny lidí) • $\overline{\text{TAKY + MLADÝ}}$ + TAKY + VIDĚT + STEJNÝ + KLF (skupiny lidí)

Když už jde někdo do divadla, jedná se většinou o lidi středního nebo staršího věku, ale pořád to jsou ti samí lidé. Mladší, které tam vídám, jsou také pořád titíž. (respondent 3)

- 3) STAROSTI + MOC + SZ „škoda“ + NE + HLEDAT + $\overline{\text{BEZ}}$ + OK + LETĚT

Na zájezdy, kde se o vše musím starat sama, nejezdím. Hledám takové, kde se nemusím o nic starat, když takový najdu, letím.⁴⁸ (respondent 15)

6.2.8 Topikalizace příslovečného určení času

Sebraný vzorek obsahuje 30 promluvových celků, v nichž bylo 33 výskytů topikalizace příslovečného určení času. Na pozici topikalizovaného příslovečného určení času se objevily příslovce vyjadřující četnost děje (POPRVÉ, PODRUHÉ), určitý ročník (PRVNÍ TŘÍDA, DRUHÝ ROČNÍK) a také datum (DVACÁTÉHO TŘETÍHO). Základní číslovky se objevily pro vyjádření počtu osob (JEDEN), věku (DVANÁCT LET), časového období (PĚT LET, PŮL HODINY).

⁴⁸ Tato věta je zahrnuta do této kategorie, i přes to, že je zde topikalizována pouze předložka BEZ, v překladu znamenající *bez starostí*. Jedná se pravděpodobně o frázi v ČZJ, kdy není nutné lexikálně vyjadřovat znak STAROSTI.

V některých větách se objevuje vyjádření příslovečného určení času pomocí substantiva (PÁTEK, ČERVEN, ZAČÁTEK), či příslovce (PŘÍŠTĚ), či spojením několika slov (OD TÉ DOBY). V některých větách je topikalizováno více znaků vyjadřujících rozsah určitého období (OBDOBÍ 1998 DO 2000 MEZI, *v období mezi lety 1998 a 2000*).

Topikalizované příslovečné určení stojí nejčastěji ve větě na první pozici nebo následuje za sémanticky koherentním celkem. V některých příkladech však bylo topikalizované příslovečné určení času i uprostřed věty.

Žádné nemanuální chování se v jednotlivých topikalizovaných kategoriích neshoduje, proto z toho nemůžeme učinit žádný konkrétní závěr. Pouze ve čtyřech větách obsahujících topikalizaci roku nějaké události bylo použito nemanuální chování s **mírně předkloněnou nebo předkloněnou hlavou, očima široce rozevřenýma a zvednutým obočím**, jak jsem popisovala v kapitole 6.1.4. Bohužel se nejedná o dostatečně relevantní vzorek k vytvoření určitého pravidla užívání tohoto jevu.

Všechny vyexcerpované příklady jsou v příloze. Níže uvádím pouze některé vybrané příklady:

- 1) ^t DVACÁTÉHOČTVRTÉHO + RÁNO + PŘÍPRAVA + OBĚD + ŘÍZEK + NEBO + KAPR + NEBO + SALÁT + PŘIPRAVOVAT

24. 12. ráno připravujeme oběd, řízek nebo kapra se salátem. (respondent 12)

- 2) DOPISOVAT + ŽENA + UŽ + AŽ (do dnes) ● ^t POPRVÉ + POZVAT + SVATBA + ODKAZ (žena) + POZVAT + POPRVÉ + ŽIVOT + ODKAZ (žena) + POZVAT + SVATBA

Dopisuji si s kamarádkou dodnes, ale poprvé jsme se viděly, když mě pozvala na svou svatbu. (respondent 1)

- 3) OBOR + FILOZOFIE + VZNIK + ^t DEVADESÁT OSM + ZMĚNA + PLUS + ODKAZ + PEVNOST + ^t DVA TISÍCE + ODKAZ + TO + UŽ + NESLYŠÍCÍ + JAKO + SE ŘÍKÁ + BYLO + UŽÁPLÝ + UŽ + PROTESTOVAT + HRDOST + MÍT + HRDOST + ODPOVÍDAT + PROTESTOVAT

Obor (ČNES) na filozofické fakultě vznikl v roce 1998 a Pevnost byla založena v roce 2000. To byly přelomové roky, kdy došlo ke změně. Neslyšící lidé si už nenechali všechno líbit, ale začali vyjadřovat svoje názory, projevovat svoji hrdost a protestovat proti věcem, které se jim nelíbily. (respondent 9)

- 4) ^tREVOLUCE + DOBA POTOM + CHVILKU + UTICHAT + PLAKÁTY + HVĚZDY + RUSKO + KOMUNISMUS + PRYČ + PRYČ + ODKAZ

Krátce po revoluci začalo vše utichat. Odstranily se plakáty a ruské komunistické symboly. (respondent 10)

6.2.9 Topikalizace příslovečného určení místa

Topikalizace příslovečného určení místa se objevuje ve 2 promluvových celcích se 3 výskyty. Věta (č. 2) je však komplikovanější, protože příslovečné určení místa je zde vyjádřeno znakem BRNO, ale další znak FIRMA označuje subjekt. Jestli je tento výskyt prototypem této kategorie, nemohu s jistotou potvrdit.

Navíc je vzorek tak malý, že na něm nelze zkoumat žádné zákonitosti ani v umístění topikalizovaných členů, ani v použití nemanuálního chování při topikalizaci.

- 1) RESPONDENT: ^tPLYNOUT ČAS + UŽ + V TOM + ^tMATEŘSKÁ (ŠKOLA) + VTOM + DOBRÝ + ALE
TAZATEL: RADLICE?
RESPONDENT: ^tRADLICE + ŠKOLA + ALE + ŘÍCT + BUDE + VŠICHNI + DĚTI + NESLYŠÍCÍ + TAM + ŘÍCT

Respondent: *Po nějaké době jsem pracovala v mateřské školce, kde to bylo dobré, ale –*

Tazatel: *V Radlicích?*

Respondent: *Ve škole v Radlicích, ale řekli mi, že všechny děti budou neslyšící.*

(respondent 8)

- 2) (kontext – popis krachu firmy)

FIRMA + ASI + PENÍZE (artikulováno NEMÍT) + NEBO + FIRMA + ZKRACHOVAT + NEBO + NEVÍM • ODKUD + ^tFIRMA + BRNO + ODKAZ +

PRAHA + ZŮSTÁVAT + PRAHA + MONTÉR

Firma asi neměla peníze, nebo došlo ke krachu, nebo nevím. Ta firma sídlila v Brně, montérská pobočka v Praze se nezachovala. (respondent 5)

6.2.10 Topikalizace větných celků

Zajímavostí ve vzorku topikalizovaných konstrukcí jsou dvě následující věty, ve kterých došlo k topikalizaci celých vět. V první větě souvisí topikalizace znaků ze sémantického hlediska s postupnou determinací, kdy se respondentka snaží tazateli upřesnit informaci o poloze svého bytu.

Ve druhé větě je užití topikalizace v celé větě patrně pragmatickou záležitostí. Je možné, že topikalizace souvisí s předchozím kontextem, kdy mluvčí vypráví o skvělém kolektivu, který byl v práci. Touto topikalizovanou větou tak pravděpodobně potvrzuje pravdivost předchozí informace a dokládá důkaz: „Byli jsme s kolegy tak dobrá parta, že jsme spolu jezdili i na dovolenou.“

Jelikož se tento jev objevuje pouze ve dvou příkladech, nemůžeme zde učinit žádný konkrétní závěr.

- 1) RADLICE + BYLO + MALÝ + STĚHOVAT + RADLICE + BLÍZKO + TAM +
... RADLICE + TAM + TRAMVAJ + SEDM + TAM + RESTAURACE + TAM +
ANNA + RESTAURACE + ANNA + TAM + BYDLET + DŮM + JÁ + TAM +
NAHOŘE + JÁ + TAM + SPOKOJENÁ + SUPER

Bydlela jsem v Radlicích v malém bytě, potom jsem se přestěhovala na jiné místo, stále však v Radlicích, tam kde jezdí tramvaj číslo sedm a nachází se tam restaurace Anna. V tom domě nahoře bydlím a jsem tam moc spokojená. (respondent 7)

- 2) ZÁŽITEK + CESTOVAT + RUSKO + CESTOVAT + RUSKO + POLSKO + LITVA
+ LOTYŠSKO + CESTOVAT + POZNÁVACÍ + ZÁJEZD + CESTOVAT + PRÁCE
+ TAM + DESET + NESLYŠÍCÍCH + DOMLUVIT + TŘI + ODJET + ZNAMENAT
+ SEDM + JEDEN + MÍT + NEDOSLYCHAVÝ + ALESPOŇ + ÚPLNĚ + SLYŠÍCÍ
+ AUTOBUS

Zážitky mám ze zahraničí z Ruska, Polska, Litvy a Lotyšska, kde jsem byla na poznávacím zájezdu. V práci jsme se domlouvala s deseti neslyšícími a nakonec jsme odjeli společně tři. Celkem nás nakonec bylo sedm neslyšících, z toho vlastně jeden nedoslýchavý. Ale jinak byli na zájezdě samí slyšící lidé. (respondent 4)

6.2.11 Typy topikalizace podle funkce

Při analýze všech vět obsahujících topikalizaci jsem došla k závěru, že stejně jako v ASL existuje i v ČZJ více typů topikalizace. Členění topikalizace není ale v ČZJ založeno na užití stejného nemanuálního chování (to bylo u jednotlivých respondentů značně odlišné hlavně v nemanuálním komponentu pozice hlavy), ale lze vyčlenit topikalizované členy z hlediska jejich funkce. Zajímavé je, že oba typy, které se vyskytují v ČZJ, korespondují s členěním topikalizace v ASL.

První typ topikalizace uvozuje úplně nové dílčí nebo hlavní téma. Jde o téma, které se dosud v promluvě neobjevilo a mluvčí pomocí topikalizace upozorňuje na fakt, že se chystá hovořit o zcela nové informaci. Pomocí topikalizace tak upozorní adresáta na změnu tématu (příklad 1, 2). Tento typ topikalizace je velmi podobný jevu v ASL, který Aaronsová (1994) nazývá „téma v základní pozici 1“. Příkladů tohoto typu se v mnou sebraném vzorku objevilo přibližně stejně jako příkladů druhého typu. Tento typ topikalizace je doprovázen specifickým nemanuálním chováním, které se u jednotlivých respondentů do jisté míry shoduje. Nemanuální komponent v oblasti obočí a míra otevřenosti očí jsou u jednotlivých respondentů téměř shodné, což potvrzuje fakt, že zvednuté obočí se při topikalizaci jeví jako obligatorní nemanuální chování a stejně tak se objevují široce otevřené oči ve většině topikalizovaných promluv tohoto vzorku. Můžeme ale u jednotlivých respondentů vyzorovat odlišnosti v užití nemanuálního komponentu pozice hlavy, protože respondenti používají celou škálu možných variant. Zajímavé je, že i jednotliví mluvčí nemají ve svých projevech jednotné používání nemanuálního chování při tomto typu topikalizace. U jednotlivých příkladů s touto funkcí topikalizace, se jejich nemanuální chování lišilo. Pozice hlavy byla proměnlivá a na funkci topikalizace ve větě pravděpodobně nemá podle uvedených příkladů žádný vliv.

Druhý typ topikalizace se používá, když se mluvčí vrací k tématu, které se už v promluvě objevilo. Mluvčí chce upřesnit nebo doplnit informaci, kterou adresát již zná, a přitom se ujistí, že adresát ví, o čem se mluví. Toto využití topikalizace odpovídá třetímu typu topikalizace (téma v základní pozici 2), který popisuje Aaronsová (1994)

(příklad 3, 4). Zajímavé je, že daný topikalizovaný znak se nemusel objevit bezprostředně po daném tématu, ale mluvčí se k němu mohl vrátit až po delším časovém úseku.

Stejně jako u předchozího typu topikalizace byly v ČZJ dva nemanuální komponenty shodné u všech respondentů, tj. zvednuté obočí a téměř vždy oči široce otevřené. Pozice hlavy byla proměnlivá v rámci idiolektů, i ve srovnání promluv všech respondentů.

Topikalizace z hlediska funkce však podle mého soudu nebyla ve všech větách rozpoznatelná. Přibližně u 30–40 % vět bylo obtížné rozhodnout, do kterého typu daný příklad zařadit. Většinou se jednalo o věty obsahující topikalizaci příslovečného určení času. Myslím, že se zde nabízí prostor pro další podrobnější zkoumání.

Příklady:

- 1) ZÁCHRANA + NASTOUPIT + ELEKTRO + VYRÁBĚT + SVĚTLO + KLF (tvaru)
+ JÁ + PŘIJÍT + PRACOVAT + PŮL + ROKU + KONEC + PRYČ + VYHODIT
(mě) + CO? + DŮVOD + JÁ + LIDI + STĚŽOVAT SI + DŮVOD + FIRMA +
NOVÁ^t + FIRMA + SZ „už to bylo“ + ODKAZ + PŘEMĚNIT SE + NOVÁ + FIRMA
+ JMÉNO + PŘEMĚNIT SE + KOUPIT + PŘIJET + JAK? + PLATIT + LIDI +
NÁPAD + SZ „nahradit“ + LIDI + SEBRAT + SOUHLASIT + SEBRAT + DÁT +
SMLOUVA + URČITÁ + DOBA + PUSTIT + KONEC + PŮL + ROKU + KDO +
VYHODIT (všechny) + DALŠÍ + NOVÉ + LIDI + NÁSTUP + CENA + STEJNĚ
NÍZKÁ

Naštěstí se mi povedlo najít práci v elektře, kde jsem vyráběla dataprojektory. Pracovala jsem tam půl roku, než mě vyhodili. Stěžovala jsem si i s ostatními, kteří přišli o práci, a zjistili jsme, že ta naše původní firma se přejmenovala. Ta firma s novým jménem vymyslela, že bude přijímat lidi vždy na půl roku na dobu určitou a pak jim všem dá výpověď a přijme zase další zaměstnance. Pro ně to je totiž výhodné, nemusí nikomu zvyšovat platy.
(respondent 11)

- 2) PŘESTĚHOVAT SE + TÁTA + CHTÍT + ČECHY + MÁMA + JEDNO +
MÁVNUTÍ RUKOU + SPOLEČNĚ + PĚT + RODIČE + UŽ ● ONI + OZNÁMIT
+ VŠICHNI + VOJÁCI + NĚKTEŘÍ + CHTÍT + VRÁTIT ● MANŽELKÝ^t

ODKAZ (ONY) + VRÁTIT ZPÁTKY

Táta se chtěl přestěhovat do Čech, mámě to bylo jedno, a tak jsme se společně s celou pětičlennou rodinou přestěhovali. Když všem oznámili (že se můžeme vrátit do Čech), někteří vojáci se chtěli vrátit a své manželky vzali s sebou. (respondent 7)

- 3) OBA + SPĚCHAT + POSBÍRAT + OBLEČENÍ + DRŽET (oblečení v ruce) + OKNO + VYSKOČIT, VYSKOČIT + AKORÁT + $\overline{\text{OKNO} + \text{VYSKOČIT}}$ + ULICE + JÍT + KLF (dvou osob) + ŽENA + OD + JEJÍ, JEJÍ + MUŽ + JEJÍ

Oba spěchali, posbírali své oblečení a vyskočili z okna. Zrovna když vyskakovali z okna, šly po ulici jejich manželky. (respondent 2)

- 4) (kontext soutěžení na Hrách bez hranic):

VYHRÁT + MOCT + POCHLUBIT + MŮJ + TÝM + VYHRÁT + MOCT + POCHLUBIT + JÁ + MŮJ + TÝM + JMÉNO + SLOVO + TONÍČEK + BYLO + „TO JE“ + SYNOVEC + MŮJ + MALÝ + JMÉNO + ON + TONÍČEK + ON + KOPÍROVAT (jméno) ● KVŮLI + DÁVNO + HRADEC KRÁLOVÉ + „TO JE“ + MĚSÍC + PŘED + HRADEC KRÁLOVÉ + BYLO + TURNAJ + FRISBEE + KLF kulatý + FRISBEE + OD + CDY + ZAŘIZOVAT ● BYLO + MÍT + $\overline{\text{TÝM}}$ + $\overline{\text{DRUŽSTVO} + \text{TONÍČEK}}$ + BYLO + ÚSPĚCH + PRVNÍ MÍSTO ● $\overline{\text{TÝM} + \text{MÝ}}$ + KFL družstva + STEJNÝ + LIDI + TAM + KLF (družstva – přesunout se na jiné místo) + POUZE + JEDNA + OSOBA + VYMĚNIT

Můžu se pochlubit tím, že můj tým Toníček, pojmenovaný podle mého malého synovce, vyhrál. Asi před měsícem byl v Hradci Králové turnaj ve frisbee, který jsem zařizovala v rámci aktivit organizace CDY. Tým Toníček tam byl také, tam jsme byli první. Tým Toníček byl i na Hrách bez hranic téměř ve stejné sestavě, pouze jeden spoluhráč se vyměnil. (respondent 2)

6.2.12 Shrnutí

V ČZJ se může topikalizovat subjekt, objekt, verbum a příslovečné určení času a místa. V některých větách dochází dokonce k topikalizaci mnoha větných členů za sebou, což může ze sémantického hlediska souviset s postupnou determinací jednoho konstituentu, či k topikalizaci celých vět, což je patrně otázka pragmatiky.

Ze zkoumaného vzorku vyplynulo, že **všichni oslovení respondenti různých generací topikalizaci používají** (každý ji použil minimálně ve dvou větách). Generační rozdíly se projevily pouze ve způsobu, resp. míře používání nemanuálního chování. Starší neslyšící mluvčí totiž méně používají okrajové pozice hlavy (hlavu zakloněnou či předkloněnou), což je pravděpodobně způsobeno omezeností fyziologického uzpůsobení jejich těla, nebo mírou použité expresivnosti.

Nemanuální chování při topikalizaci zahrnuje určitý pohyb či pozici hlavy, zvednuté obočí a široce rozevřené oči, přičemž dva poslední zmíněné prvky nemanuálního chování považuji dle analýzy sebraného materiálu za **obligatorní**.

Z hlediska zkoumání topikalizace jednotlivých větných členů se ukázalo, že při topikalizaci verba je obligatorním nemanuálním chováním: **hlava rovně, nebo (mírně) předkloněná, zvednuté obočí a oči široce rozevřené**. U topikalizace subjektu, objektu ani příslovečného určení nebylo nemanuální chování v jednotlivých větách totožné, proto z něj nelze vyvodit žádný konkrétní závěr.

Ve své práci tak nemohu navrhnout žádné vymezení různých typů topikalizace z hlediska používání nemanuálního chování, jak detailně dokázala například Aaronsová (1994) při zkoumání ASL. Díky její práci jsem se však začala zabývat tím, jestli existuje více typů topikalizace – ne vzhledem k nemanuálnímu chování, ale vzhledem k funkci ve větě.

Mohu proto konstatovat, že stejně jako v ASL existuje i v ČZJ více typů topikalizace. Na základě svého výzkumu jsem vysledovala pouze dva typy, ale oba korespondují se členěním topikalizace v ASL. **První typ topikalizace uvozuje úplně nové dílčí nebo hlavní téma**. Mluvčí pomocí topikalizace upozorňuje na fakt, že přijde nějaká nová informace nebo změna tématu.

Druhý typ topikalizace se používá, když se mluvčí vrací k informaci, o které se již v promluvě zmínil, a chce ji doplnit či nějak modifikovat. Topikalizací se pak ujišťuje, že adresát o této skutečnosti ví.

Ani u jednoho typu jsem však neobjevila jednotné nemanuální chování signalizující daný typ topikalizace. U obou typů se (téměř) vždy užívalo zvednuté obočí, oči široce

otevřené, ale lišily se v použití pozice hlavy, která byla nejednotná nejen mezi respondenty, ale i v idiolektech.

Velkým přínosem této práce je bezesporu sesbírání základního materiálu mapujícího používání topikalizace u tří různých generací neslyšících mluvčích, který je dostupný a použitelný pro další výzkum. Mnou definované kategorie jsou prvním pokusem o vyčlenění typů topikalizace v ČZJ. Předpokládám, že z těchto závěrů vyjdou další badatelé a navržené kategorie se tak budou modifikovat, popřípadě rozšiřovat.

6.3 Slovosled nominální skupiny v ČZJ

V této části práce mě zajímalo, jaká je posloupnost znaků v nominální skupině v ČZJ. To jsem posuzovala z 690 vyexcerpovaných příkladů všech respondentů.

Z mého materiálu vyplynulo, že v nominální skupině může v ČZJ stát adjektivum, posesivum, numerálie či jiné substantivum, resp. dvě substantiva volně položená za sebou či spojená speciálním výrazem. V následujících podkapitolách jednotlivé typy jmenné skupiny blíže popíši.

6.3.1 Postavení adjektiva v nominální skupině

V získaném materiálu ČZJ se pravidelně opakovaly čtyři typy postavení adjektiva ve jmenné skupině: **před substantivem** (ČERVENÉ OBLEČENÍ, HEZKÝ MUŽ, JINÁ HRA, MODERNÍ STROJ), **za substantivem**⁴⁹ (OBLEČENÍ MOKRÉ, DĚTI OŠKLIVÉ, HRY PĚKNÉ, KREJČOVÁ PÁNSKÁ), **před i za substantivem** (SUCHÝ ŽUPAN SUCHÝ, SLUCHOVÁ VADA SLUCHOVÁ, UPŘÍMNÍ DVA UPŘÍMNÍ) nebo **mezi dvěma substantivy** (LIKÉR KOŇSKÝ LIKÉR, POVAHA LEGRAČNÍ POVAHA, FIRMA NOVÁ FIRMA). Ve třech případech jsem u neslyšících respondentů našla **opakování adjektiva a substantiva dvakrát za sebou** (ZÁMEČNICKÉ STROJE ZÁMEČNICKÉ STROJE, NEJLEPŠÍ ZÁŽITEK NEJLEPŠÍ ZÁŽITEK, NĚKTERÝ UČITEL NĚKTERÝ UČITEL).

Výše seřazené výskyty jsou za sebou uvedeny podle nejvyšší četnosti v natočeném vzorku. Pokud bych mezi sebou porovnávala umístění adjektiva před substantivem a za substantivem, objevilo se umístění adjektiva ve jmenné skupině před substantivem asi o 1/3 častěji než za ním. Ostatní způsoby vyjadřování adjektiva ve jmenné skupině se objevovaly mnohem méně často než první dva způsoby.

⁴⁹ Snažila jsem se identifikovat pouze ty příklady, kde adjektivum nemělo predikativní funkci.

6.3.2 Postavení posesiva v nominální skupině

Posesiva se v ČZJ v mém natočeném vzorku objevovala **před substantivem** (MOJE RODIČE, JEHO MÁMA, JEJÍ DCERA) i **za substantivem** (HESLO MOJE, RODINA JEHO, MUŽ JEJÍ). První způsob se v mém vzorku objevil výrazně častěji. Konzultovala jsem s rodilou uživatelkou znakového jazyka, proč se ve většině případů objevuje posesivum před substantivem. Její názor byl, že je to způsobeno vlivem psané češtiny, která způsobí zafixování posesiva na prvním místě ve jmenné skupině a přenášení těchto struktur do českého znakového jazyka z češtiny.

Pokud se ve jmenné skupině⁵⁰ objevilo posesivum i adjektivum, nejčastější pořadí bylo: **posesivum – substantivum – adjektivum** (MOJE PRÁCE JINÁ, MOJE SESTRA STARŠÍ, JEJICH PRAVIDLA ZVLÁŠTNÍ), následně **posesivum – adjektivum – substantivum** (MŮJ VOLNÝ ČAS, JEJÍ VLASTNÍ DŮM, JEJICH STAVEBNÍ PRAVIDLA). Třetím způsobem bylo **substantivum – posesivum – adjektivum** (PROBLÉM JEHO VLASTNÍ, BARVA TVOJE OBLÍBENÁ ČERVENÁ, STAROSTI JEJÍ VLASTNÍ).

Pořadí **adjektivum – posesivum – substantivum** se objevilo pouze dvakrát (CIZÍ JEJICH TURISTI, JINÝ⁵¹ TVŮJ NÁZOR), **substantivum – adjektivum – posesivum** taktéž (DORT ZVLÁŠTNÍ JEJICH, RODIČE NESLYŠÍCÍ MOJE).

6.3.3 Postavení numerálií v nominální skupině

V mém zkoumaném materiálu se objevovala numeralia⁵² ve jmenné skupině **před substantivem** (DVĚ DĚTI, VŠECHNY ZKOUŠKY, MOC ZÁŽITKŮ) a **za substantivem** (PANÍ DVĚ, MUŽI OBA, NESLYŠÍCÍ ČTYŘI). Postavení číslovky před substantivem se objevovalo poněkud častěji. **Řadová numerale**⁵³ se téměř vždy objevovala **před substantivem** (DRUHÁ DÍVKA, PRVNÍ LÁSKA, PRVNÍ MANŽEL).

⁵⁰ Následující složené jmenné skupiny obsahující posesiva jsou umístěny v jedné shrnující tabulce v příloze. Protože příkladů nebylo mnoho, nedělila jsem tabulku podle generací.

⁵¹ Adjektivum *jíný* (či *stejný*) nemá charakteristické rysy adjektiv. Svým chováním se spíše podobá zájmenům, přesto jsem ho zařadila do svého výzkumu.

⁵² Číslovky jsou taktéž uvedeny v příloze, protože jich také bylo málo, nejsou děleny podle jednotlivých generací, ale uvedeny v celkové tabulce.

⁵³ Vzhledem k tomu, že jich bylo málo a téměř všechny výskyty byly před podstatným jménem, neuváděla jsem tabulku zvlášť napříč jednotlivými generacemi.

V projevech ve znakovém jazyce se objevila i jmenná skupina, ve které se kromě numerale objevilo i adjektivum. Vzhledem k tomu, že takových příkladů byl minimální počet, nelze z toho učinit žádný závěr.⁵⁴

6.3.4 Postavení dvou substantiv v nominální skupině

Na základně mnou zkoumaného materiálu jsem zjistila, že ve jmenné skupině v ČZJ se mohou objevit dvě substantiva. První substantivum (ve funkci podmětu či předmětu) vyjadřuje základní substanci a druhé substantivum danou substanci blíže specifikuje (např. JÍDLO ZÁSoba, PROGRAM OSlav, KURZ PEVNOST, VYCHOVATEL INTERNÁT).⁵⁵ Substantiva ve jmenné skupině za sebou následují (jako v předešlých příkladech) nebo jsou spojena pomocí speciálního výrazu (např. PRO1, PRO2, OD, SPOLU, které níže popisuji). Tyto speciální výrazy podle mě plní podobnou funkci jako předložky v českém jazyce.

V mém natočeném vzorku se objevily tyto speciální výrazy: „PRO1“, „PRO2“ (příklad z ČZJ: VLAK VAGÓN PRO KOLA, SPORT PRO KROUŽEK) – které by se do českého jazyka daly přeložit stejně – *pro* (eventuálně *na*; *vagón na kola*) nebo vyjádřit pomocí morfémů (*sportovní kroužek*), „OD“ (příklad z ČZJ: MANŽEL OD JEDNA PANÍ) – které by se do českého jazyka dalo přeložit jako *od* nebo *z* nebo v češtině vyjádřit pomocí morfémů (*manžel jedné paní*), „SPOLU“ (příklad z ČZJ: MŮJ BRATR SPOLU MANŽELKA ŠVAGROVÁ) – *můj bratr se svojí manželkou, tj. s mojí švagrovou*).

Domnívala jsem se, že by se do těchto speciálních znaků také dal zařadit znak „V TOM“ (příklad z ČZJ: FILM V TOM LAUREL HARDY HEREC – *Film, ve kterém hráli Laurel a Hardy*), ale rodilá uživatelka znakového jazyka mi mou domněnku nepotvrdila. Podle jejího názoru se jedná pravděpodobně o sloveso *obsahovat*. Podle mého názoru tento znak sloveso není a mohl by se považovat za jeden ze speciálních výrazů ve jmenné skupině plnící funkci předložky. Do budoucna by bylo vhodné se na tento konkrétní znak zaměřit a elicitovat případy, ve kterých se používá.

Zastávám názor, že by sem mohl patřit znak, který se velmi špatně popisuje, do ČJ by se dal přeložit nejlépe slovním spojením *to je / to znamená* (orálním komponentem je „ŮŮ“) a význam znaku je podle mě *zpřesňování informace*. Funkce tohoto znaku by se mohla

⁵⁴ Postavení číslovek s jinými adjektivy není v samostatné tabulce, ale je uvedeno pod jednotlivými nadpisy.

⁵⁵ Funkce těchto dvou substantiv má obdobnou funkci jako neshodný přívlastek v českém jazyce.

přirovnat k funkci českého výrazu *tedy* (příklad z ČZJ: PANÍ + DVĚ + TO JE + JEJICH + MANŽELKY – přeloženo do ČJ: *dvě paní, tedy jejich manželky*). Podle mého názoru by tento výraz mohl plnit podobnou funkci jako korektory s vysvětlující (explikativní) funkcí v českém jazyce. Celkově je na tomto výrazu zajímavé, že leží mezi dvěma substantivy označující totéž. Mohl by to být totiž výraz značící apozici v ČZJ. V práci se to objevilo minimálněkrát, proto to nedokážu blíže určit.

Dvě substantiva se také objevila u pojmenování osob či míst. Téměř vždy na **první pozici stálo obecné pojmenování** a za ním následovalo **konkrétní jméno** (např. ŠKOLA RADLICE, POLITIK HAVEL, TÝM TONÍČEK, MUŽ ZEMAN).

6.3.5 Shrnutí

Z poměrně velkého množství vyexcerpovaných příkladů nominální skupiny jsem došla k mnoha dílčím závěrům. Adjektivum v nominální skupině nejčastěji umístěné **před substantivem**, eventuálně **za substantivem**. Hojně se také umísťovalo adjektivum **před i za substantivum** či **mezi dvě substantiva**. Tento výsledek mi přijde obzvláště zajímavý, protože z výsledků výzkumu Záhumenské (2009) vyplývá, že adjektiva se umísťují výhradně za substantiva. Podle ní může adjektivum stát před substantivem pouze v případě, když označuje barvy. To se mi v mém výzkumu vůbec nepotvrdilo.

Nejčastěji se posesiva v ČZJ v mém natočeném vzorku objevovaly **před substantivem**, což je podle rodilé uživatelky znakového jazyka způsobeno vlivem češtiny na znakový jazyk. Druhým nejčastějším umístěním bylo **za substantivem**.

Pokud se ve jmenné skupině objevilo posesivum i adjektivum, nejčastějším pořadím bylo: **posesivum – substantivum – adjektivum**, následně **posesivum – adjektivum – substantivum**.

Postavení numerálií je v ČZJ nejčastěji **před substantivem**, či o trochu méně frekventovaným postavením **za substantivem**. Řadové číslovky se ale téměř vždy objevovaly **před substantivem**.

Celkový přínos tohoto výzkumu vidím v sebrání mnoha materiálů obsahující nominální skupinu a následné roztřídění vzorků podle četnosti. Výsledky, které jsem zjistila, se mi zdají být velice zajímavé hlavně z toho důvodu, že z části nekorespondují s dosavadním výzkumem ČZJ. To může být způsobeno tím, že jsem věty excerpovala z kontextově zapojených promluv, nebo tím, že v průběhu let dochází v ČZJ ke změně slovosledu. Ten se může měnit například z důvodu vlivu češtiny na ČZJ, nebo vlivem cizích znakových jazyků.

Zároveň ale výsledky odpovídají situaci v ASL, BSL i Auslanu, kde jsou pozice v rámci nominální skupiny obdobné mým výsledkům.

7 ZÁVĚR

V této práci jsem se zabývala základním slovosledným vzorcem, topikalizací a postavením znaků v nominální skupině v českém znakovém jazyce. Podkladem pro analýzu byly nahrávky s patnácti neslyšícími respondenty různých generací, kteří vedli rozhovor s neslyšícím tazatelem.

Z mého materiálu vyplynulo několik dílčích závěrů, které shrnuji níže. Zároveň jsem na několika místech práce dokládala, jak mohou být tyto výsledky ovlivněny metodami, které jsem pro svůj výzkum zvolila – tuto reflexi metody pokládám také za dílčí přínos práce.

Při výzkumu základního slovosledu v ČZJ jsem nedošla k jednomu konkrétnímu slovoslednému vzorci, který by byl platný pro všechny věty v ČZJ tak, jak to učinili zahraniční badatelé. Domnívám se, že z povahy znakového jazyka, ve kterém existuje mnoho různých typů sloves, z nichž některé mají pevný slovosledný vzorec, jednotný závěr ani učinit nelze. Místo toho jsem považovala za adekvátnější zjišťovat prototypické slovosledné vzorce u jednotlivých typů sloves samostatně.

V rámci mého výzkumu jsem analyzovala téměř 700 vět. Nejdůležitějším poznatkem, vyplývajícím z této práce je podle mě určení základního slovosledného vzorce **(S)VO**, případně **(S)OV** ve větách obsahující prosté sloveso a doplnění objektu. I u dalších typů sloves se objevily určité slovosledné tendence. Ve větách s **neobjektovými prostými slovesy** či **neobjektovými prostorovými slovesy** je nejčastějším vzorcem **SV**, pokud je subjekt vyjádřený. **Ve větách obsahujících prostorové sloveso objektové**, ve kterých byl lexikálně vyjádřený objekt, **bylo nejčastější umístění tohoto objektu před slovesem**. Lexikální vyjádření subjektu ani objektu u shodových sloves neslyšící mluvčí spíše nepoužívají. Podobná situace nastala i u vět obsahující poloshodové sloveso. **Ve větách obsahujících prostorovo-shodová slovesa** mluvčí fakultativní objekt umísťovali **před sloveso nebo mezi dvě slovesa**. Fakultativní subjekt téměř nebyl vyjádřen. U vět, které obsahují reciproční sloveso, mluvčí lexikálně nevyjadřují subjekt ani objekt, protože to u těchto sloves není nutné. Co se týče **umístění modálního slovesa**, je **vždy umístěno před slovesem v infinitivu, které nese vlastní význam predikátu**. Zajímavé je, že se v **každé větě užívá maximálně jednou**.

V rámci této práce jsem také zkoumala, jestli se konkrétní slovesa vyskytují vždy se stejným slovosledným vzorcem. To jsem mohla zkoumat na základě rozboru vyprávění jednotlivých respondentů, ve kterém se objevila shodná slovesa a mnohdy i věty obsahující

stejně znaky. Můj předpoklad, že určitá slovesa budou tíhnout k určitému slovoslednému vzorci, se však vůbec nepotvrdil. Ani u jednoho slovesa (vyskytujícího se ve vyprávění více než třikrát a pojícího se s objektem) se totiž neobjevil pouze jeden slovosledný vzorec. Dokonce ani věty, které obsahovaly stejné znaky a nesly stejný význam, respondenti neukazovali stejným způsobem. To by podle mého soudu mohlo dokazovat, že ČZJ je jazyk, který má sice určité slovosledné preference, ale na druhou stranu je pro něj z hlediska syntaktické struktury důležité dělení na téma a réma.

Základní slovosledné tendence se však mohou v ČZJ změnit, pokud mluvčí ve větě použije topikalizaci. Na základě svého výzkumu, ve kterém jsem analyzovala 69 vět obsahujících topikalizaci, jsem dospěla k závěru, že se v **ČZJ může topikalizovat subjekt, objekt, verbum a příslovečné určení času a místa**. Některé věty obsahovaly topikalizaci mnoha větných členů za sebou či topikalizaci celých vět, což může ovlivňovat pragmatická složka výpovědi.

Topikalizace se objevila u všech mnou oslovených respondentů. **Nemanuální chování při topikalizaci zahrnuje pozici hlavy**, ve většině vět **široce otevřené oči a zvednuté obočí**. Poslední zmiňovaný nemanuální komponent považuji za **obligatorní**. Generační rozdíly v použití nemanuálního chování se objevily pouze v míře užití pozice hlavy, což může souviset buď s omezeností pohybového aparátu, nebo s mírou expresivnosti objevující se v idiolektu jednotlivých mluvčích.

Z hlediska zkoumání topikalizace jednotlivých větných členů se ukázalo, že při topikalizaci verba je obligatorním nemanuálním chováním: **hlava rovně, nebo (mírně) předkloněná, zvednuté obočí a oči široce otevřené**.

Z hlediska funkce topikalizace ve větě jsem definovala dva různé typy korespondující s typy topikalizace v ASL. **První typ uvozuje úplně nové dílčí nebo hlavní téma s cílem upozornit adresáta na novou informaci či změnu tématu. Druhý typ se používá tehdy, když se mluvčí vrací k tématu, které se už v promluvě objevilo. Mluvčí chce upřesnit nebo doplnit informaci, kterou adresát již zná, a přitom se ujišťuje, že adresát ví, o čem se mluví**. Nemanuální chování v mém vzorku však u těchto dvou typů nebylo jednotné (až na nemanuální komponent zvednuté obočí, který považuji za obligatorní).

Posledním dílčím tématem bylo postavení znaků v rámci nominální skupiny. Z 690 vyexcerpovaných příkladů nominální skupiny jsem dospěla k následujícím závěrům. Adjektivum je v nominální skupině nejčastěji umístěné **před substantivem**, méně často **za substantivem**. Tento výsledek mi přijde obzvláště zajímavý, protože se neshoduje

s dosavadním výzkumem v ČZJ. Ten totiž ukazoval, že postavení adjektiv je výhradně za substantivem, kromě adjektiv označujících barvy, které mohou být umístěny i před ním. Co se týče posesiv v ČZJ, ta se v mém natočeném vzorku objevovala **před substantivem**, nebo méně často **za substantivem**. Pokud se ve jmenné skupině objevilo posesivum i adjektivum, nejčastějším pořadím bylo: **posesivum – substantivum – adjektivum**, následně **posesivum – adjektivum – substantivum**. Postavení numeralií je v ČZJ nejčastěji **před substantivem**, či o trochu méně frekventovaným postavením **za substantivem**. **Řadové číslovky** se ale téměř vždy objevovaly **před substantivem**.

Celkově vidím přínos svého výzkumu v sesbírání základního materiálu, díky kterému bylo možné popsat základní slovosledné tendence v ČZJ. Tento materiál by mohl posloužit k založení Korpusu ČZJ, ze kterého by se v budoucnu mohlo čerpat při dalších výzkumech. Pokud by se v budoucnu povedlo vytvořit Korpus ELAN pro ČZJ, umožnilo by to tak porovnávat nejen slovosledné tendence v ČZJ, ale také rychlost znaků, pohyby očí a další dílčí aspekty znakového jazyka.

Předpokládám, že mnou zjištěné výsledky se budou nadále modifikovat. To lze předpokládat z toho důvodu, že jsem daný materiál hodnotila pouze ze svého subjektivního hlediska. Do budoucna bych doporučovala, aby se výzkumem souvisejícím se slovosledem v ČZJ zabýval rodilý uživatel znakového jazyka. Zvláště při popisu topikalizace by totiž neslyšící mluvčí mohl přesněji posoudit jednotlivé nuance v užívání nemanuálního chování či přítomnosti pauz díky svému jazykovému citu.

Navrhuji také, aby se podobný výzkum slovosledných tendencí v budoucnu zaměřil na oficiální projevy neslyšících, například ve Zprávách ve znakovém jazyce, či na projevy neslyšících dětí, například na webovém portálu Weblik – dětská internetová televize pro neslyšící. Výsledné výstupy by bylo zajímavé porovnat s mými závěry.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- AARONS, D. *Aspects of syntax of American Sign Language*. s. 200. Disertační práce. Boston University, 1994.
- ASHER, R. E.; SIMPSON, J. M. Y. *The Encyclopedia of Language and Linguistics. Volume 9*. Oxford : Pergamon Press, 1994.
- BAKER, C. Sentences in American Sign Language. In BAKER CH.; BATTISON, R. (eds.) *Sign language and the Deaf Community*. National Association of the Deaf. 1980, s. 75–86.
- BAKER-SHENK, C.; COKELY, D. *American Sign Language: A Teacher's Resource Text on Grammar and Culture*. T. J. Publishers : 1980, Silver Spring.
- BURÁŇOVÁ, E.; HAJČOVÁ, E.; SGALL, P. *Aktuální členění věty v češtině*. Praha : Academia, 1980.
- ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda*. Praha : Pražská imaginace, 1997.
- ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. Olomouc : nakladatelství Rubico, 1998.
- Český národní korpus - SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2010. Dostupný z WWW: <<http://www.korpus.cz>>.
- DANEŠ, F.; GREPL, M.; HLAVSA, Z. *Mluvnice češtiny (3). Skladba*. Praha : Academia, 1987.
- DEUCHAR, M. Is BSL an SVO language? In KYLE, J.; WOLL, B. (eds). *Language in Sign: International Perspectives on Sign Language*. London: Croom Helm, 1983, s. 69–76.
- DEUCHAR, M. *British Sign Language*. London, 1984.
- GIVON, T. Word order. In *Syntax. Volume 1*. Amsterdam: John Benjamins Company, 2001.
- GREENBERG, J. H. *Universals of Language*. The M.I.T. Press Cambridge, 1966.
- FIRBAS, J. Ze srovnávacích studií slovosledných (k Mathesiovu pojetí slovosledné soustavy). *Slovo a slovesnost* 23, 1962, s. 161–174.
- FIRBAS, J. Ke konfrontačním studiím o aktuálním členění větném. In *Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity*. Brno : Brněnská univerzita, 1980, s. 19–28.
- FRIEDMAN, L. A. The manifestation of subject, object, and topic in American Sign Language. In LI, C. N. *Subject and topic*. New York : Academic Press, 1976, s. 125–148.
- JOHNSTON, T.; SCHEMBRI, A. *Australian Sign Language. An introduction to sign language linguistics*. New York : Cambridge University Press, 2007.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; PLESKALOVÁ, J. *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

KARLÍK, P.; NEKULA, M.; RUSÍNOVÁ, Z. *Průruční mluvnice češtiny*. Praha : Nakladatelství lidové noviny, 1995.

KUCHAŘOVÁ, L.; TIKOVSKÁ, L. Klasifikátory v českém znakovém jazyce. In KUCHAŘOVÁ, L. a kol. *Jazyk neslyšících. Co víme, co nevíme a co bychom měli vědět o českém znakovém jazyce*. Praha : FFUK, 2005, s. 69–77.

KYLE, J. G.; WOLL, B. *Sign Language. The Study of Deaf People and Their Language*. Cambridge University Press, 1985.

LI, C. N.; THOMPSON, S. A. *Subject and topic*. New York: Academic Press, 1976.

LIDELL, S. K. *American Sign Language Syntax*. Mouton Publishers, 1980.

LIDELL, S. K.; JOHNSON, R. E. American Sign Language: The Phonological Base. (The Movement – Hold Model.) In VALLI, C.; LUCAS, C., MULOROONEY, K. J. *Linguistics of American Sign Language*. Washington, D. C. : Gallaudet Univesity Press, 2005, s. 37–41.

LILLO-MARTIN, D.; QUADROS, R. M. Clause Structure. 2008. In BRENTARI, D. *Sign Languages: Cambridge Language Survey*. New York : Cambridge University Press, 2010, s. 225–251.

LILLO-MARTIN, D.; SANDLER, W. *Sign Language ane Linguistic Universals*. Cambridge : Cambridge University Press, 2006.

MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk (Úvodní poznámky). *Speciální pedagogika* 11. 2001a, č. 2, s. 69–75.

MACUROVÁ, A. Jazyk a hluchota. *Slovo a slovesnost* 62, č. 2, 2001b, s. 92–104.

MACUROVÁ, A. Poznáváme český znakový jazyk II. Slovesa a jejich typy. *Speciální pedagogika* 11. 2001c, č. 5, s. 285–296.

MACUROVÁ, A.; NOVÁKOVÁ, R. *Struktura a fungování znakového jazyka III*. [Přednáška]. Praha : FFUK, 2007.

MATHESIUS, V. O tak zvaném aktuálním členění věty. *Slovo a slovesnost*. 4, 1939, s. 171–174.

MIKULOVÁ, M. a kol. *Anotace na tektogramatické rovině pražského závislostního korpusu. Anotátorská příručka*. Praha : UK, Ústav formální a aplikované lingvistiky, 2005.

MOTEJZÍKOVÁ, J. *Simultánnost v českém znakovém jazyce*. Diplomová práce. Praha : FFUK, 2007, 97 s.

NEIDLE, C. J. a kol. *The Syntax of American Sign Language. Functional Categories and Hierarchical Structure*. MIT Press, 2000.

NOVÁKOVÁ, R. a kol. *Slovosled v českém znakovém jazyce. Sloveso a jeho argumenty*. Seminární práce. Praha : FFUK, 2004/2005.

PĚNČÍKOVÁ, J. *Příslovečné určení zřetele vyjádřené infinitivem stejným jako verbum finitum* [Přednáška] Žďárek, Hořovice : 2009.

RICHTEROVÁ, K.; NOVÁKOVÁ, R. *Český znakový jazyk a znakové jazyky ve světě*. [Přednáška] Praha : FFUK, letní semestr 2012.

SKALIČKA, V. *Typ češtiny*. Praha : Slovanské nakladatelství, 1951.

SUTTON-SPENCE, R.; WOLL, B. *The Linguistics of British Sign Language. An introduction*. Cambridge : Cambridge University Press : 1998.

TOMAN, J. Ertlova diskuse českých klitik. In Hladká, Z.; Karlík, P. (eds.) *Čeština univerzália a specifika 5*. Brno : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 73–79.

TRÁVNÍČEK, F. *Historická mluvnice česká 3. Skladba*. Praha : SPN, 1956.

UHLÍŘOVÁ, L. *Knížka o slovosledu*. Praha : Academia, 1987.

VALLI, C.; LUCAS, C.; MULROONEY, K. J. *Linguistics of American Sign Language. An introduction*. Washington : Gallaudet University Press, 2005.

WILBUR, R. *American Sign Language: Linguistic and Applied Dimensions*. Boston, 1987, s. 115–131.

ZÁHUMENSKÁ, J. *Adjektiva v českém znakovém jazyce?* Diplomová práce. Praha : FFUK, 2009, 150 s.

Zapomenutý svět – Jdeme na zálety. [online]. [cit. 1. 5. 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.youtube.com/watch?v=EmdweDzqkus>>.

PŘÍLOHA Č. 1

Dotazník pro respondenty

1) Věk:

- a) do 28let b) 29 – 55 let c) starší než 55 let

2) Pohlaví:

- a) žena b) muž

3) Jsem:

- a) neslyšící c) nedoslýchavý
b) slyšící d) s kochleárním implantátem

4) Rodiče:

- a) slyšící b) neslyšící

5) Škola:

- a) pro neslyšící b) pro slyšící

6) Nejvyšší dokončené vzdělání:

- a) základní c) střední bez maturity
b) střední s maturitou d) vysokoškolské

7) Jsem z:

- a) Čech b) Moravy c) Slezska

8) Souhlasíte s tím, abych nahraný materiál použila v diplomové práci? (Jen sestříhané ukázky zajímavých příkladů.)

- a) ano b) ne

PŘÍLOHA Č. 2

Tazatelův úvodní projev

Dobrý den,

Jmenuji se Milan Fritz, jsem neslyšící a studuji Filozofickou fakultu obor Čeština v komunikaci neslyšících. V současné době na této škole probíhají různé výzkumy znakového jazyka. Jsem moc rád, že jste ochotni na našem výzkumu spolupracovat.

Dnešní natáčení vám zabere přibližně 25 minut. Bude probíhat tak, že na začátku vám pustím 1 video, němou grotesku, a vaším úkolem bude převyprávět, o čem je. To bude trvat přibližně 5–10 minut. Následně si spolu budeme povídat na různá témata (např. o vašich různých zážitcích, koníčcích, rodině apod.). Povídání bude trvat přibližně 15 minut. Nakonec vás poprosím, abyste vyplnili krátký dotazník o sobě.

Po celou dobu bude náš dialog nahráván. Rád bych se vás proto zeptal, zda by vám nevadilo, kdyby byl výsledný materiál citován v diplomové práci a zaznamenán na přiložené DVD. Jednalo by se pouze o uvedení nějakého zajímavého příkladu.

Máte nějaké otázky? Pokud ne, můžeme začít.

PŘÍLOHA Č. 3

Topikalizace verbální fráze (zbytek příkladů):

- 1) HRY + BEZ + HRANIC + TAM + DÁVNO + BYLO + JÁ ● BYLO + VTOM + BRNO + MÍSTO + OBLAST + TAM + BRNO + BYLO + ASI + ZA SEBOU + TŘIKRÁT + ČTYŘÍKRÁT + ZA SEBOU + TAM + BRNO + BYLO + (váhání) + 1998 + 1999 + MEZI + MEZI + JÁ + BYLO + PŘÍTOMNÁ + ASI + DVAKRÁT + TŘIKRÁT + JÁ + TAM + POTOM + UKONČIT ● NEVÍM + PĚTKRÁT + ZA SEBOU + PŘESTAT + NEPAMATOVAT + PŘESNĚ + POTOM + JAKO + VZPOMÍNAT + ŠKODA + BYLO + PĚKNÉ + ODKAZ ● PŘESUNOUT + ¹VZNIKOUT + TAM + UHERSKÉ HRADIŠTĚ + TAM + VZNIKOUT + ŘÍKAT + 3DIMENZE + VZNIKOUT + ODKAZ + PROČ + NE? JAKO + ZPÁTKY + VZPOMÍNAT + JÁ

Na Hrách bez hranic jsem dávno byla. Konaly se v Brně asi třikrát nebo čtyřikrát za sebou. Bylo to v letech 1998/1999, a já jsem tam dokonce asi dvakrát nebo třikrát byla. Potom se o té akci slehla zem. Nevím, kolikrát byla celkem, asi pětkrát za sebou a potom to skončilo. Nepamatuji si to přesně, kdy to bylo, ale je to škoda, vzpomínky na to mám krásné. Vznik nových her se povedlo teď nedávno v Uherském Hradišti, které pořádala 3Dimenze. Říkala jsem si, proč tam nejít?! Alespoň zavzpomínám na staré časy! (respondent 2)

- 2) (kontext: nemožnost svítit na internátu po večerce)

MUSET + SPÁT + UŽ + ROZČÍLENÁ ● NESLYŠÍCÍ + ODKAZ (levou rukou) + ŠKOLA + CHODIT + VALAŠSKÉ MEZIŘÍČÍ + NASTOUPIT + ŘÍCT + POPROSIT + ON (levá ruka) + ANO (souhlasit) + UDĚLAT + DÁT + PROVÁZEK + DŘEVO + ČUDLÍKY + ELEKTRICKÉ + DRÁTY + DRÁT + NAMOTAT + HOTOVO + JÁ + VLASTNÍ + LAMPIČKA + VZÍT? + DOBŘE + JAK?

VYSVĚTLIT + OK + UŽ + PŘIJET + INTERNÁT + DVEŘE + HLAVNÍ +
 VYCHOVATEL + OTEVŘÍT DVEŘE + POKOJ + SPEC velikosti pokoje ●
 ODKAZ + ^tOTEVÍRAT DVEŘE + DRÁŽKA + DRÁT + LIŠTA + SUNDAT +
 DRÁT + ZASTRČIT + AŽ + SKORO + OKNO + LEST + KLF postele + VĚST (drát
 až za postel) + ROZSVÍTIT + KONEC

Byla jsem rozčilená, že jsme museli chodit brzo spát. A tak jsem poprosila svého kamaráda, který studoval elektrikáře ve Valašském Meziříčí, aby pro mě udělal takový speciální systém (na zhasínání pokoje) složený z mnoha drátů, provázků a dřevěné konstrukce. Řekl mi, ať si vezmu vlastní lampičku a vysvětlil mi, jak to funguje. Když jsem přijela na internát, věděla jsem, že hlavní vychovatelka vždy otevře dveře do pokoje a vejde (zhasnout). Tak jsem otevřela dveře, dala pod ně drážku s kabelem, který jsem schovala do lišt a vedla ho celým pokojem tak, aby nebyl vidět. Díky tomu lampička svítila (automaticky zhasínala se při každém otevření dveří). (respondent 11)

- 3) ^tUČIT + CHYTRÝ + ALE + SZ „FIFI“ (lenost) + KLF osoby + ČTYŘKY, PĚTKY
 + PROBLÉM + MATEMATIKA + OPRAVA + SRPEN + NEPOVĚST

Co se týče učení, chytrý jsem, ale jsem líný a nic nedělám. Proto mám samé čtyřky a pětky. Největší problém mi dělá matematika, v srpnu jsem z ní neudělal reparát. (respondent 14)

- 4) AKORÁT + ^tOTĚHOTNĚT + KONEC + PLYNOUT ČAS + VRÁTIT + UŽ + NE
 (mimikou) + DŮVOD + ROK + ODKAZ + URČITÁ + DOBA + ROK + SMLOUVA
 + SZ „nemoci“ + VRÁTIT + MÍSTO

Akorát když jsem otěhotněla, skončila jsem v práci. Po mateřské jsem se už vrátit nemohla, protože jsem měla smlouvu na dobu určitou na jeden rok. (respondent 8)

- 5) (kontext – omezené obory na středních školách)

^tPOSLEDNÍ + ROČNÍK + 1967 + PŘED + PŘIDAT + 1966 + MEZI + JÁ + BUDE +
^tODEJÍT + ZAČÁTEK + DOPLNIT + PRVNÍ (levou rukou) + KLEMPÍŘ (pravou) +

DRUHÝ (levou rukou) + MALÍŘ + POKOJŮ (pravou rukou) + PŘIDAT + TŘETÍ
(levou rukou) + ČALOUNÍK (pravou rukou) + PŘIDAT + JÁ + ODEJÍT

V posledním ročníku, to bylo v roce 1967, nebo vlastně o něco dříve asi 1966, akorát když jsem odcházel, se otevřely nové obory: klempíř, malíř pokojů a čalouník. Ten rok jsem ale zrovna odcházel. (respondent 6)

Topikalizace subjektu, zbytek příkladů:

6) JÁ + OD + NAROZENÍ + BYLO + JEVIŠTĚ + VYSTUPOVAT + JAKO + AŽ (do
dnes) + ZAČLEŇOVAT SE + DIVADLO + SVĚTLA + CÍTÍM + TAM + DOMA +
CHODIT + DŮVOD + TÁTA + ON ● ^tSESTRA + HRÁT + MÁMA + CHVILKU +
KRÁTCE

Od narození jsem se pohybovala na divadelním jevišti, tam se cítím jako doma a to díky mému tátovi. Moje sestra taky hraje a máma taky krátce hrála. (respondent 3)

7) UŽ + DODĚLAT + ŠKOLA + DIPLOM + HOTOVO + UZAVŘENO +
HOTOVO ● ^tULITA + VZNIKOUT + NOVÝ + ODKAZ + NABÍDNOUT +
BYLO + NABÍDNOUT + ODKAZ + UČIT + KURZ + ČESKÝ + JAZYK +
PRO + OBLAST + STUDENTI + NESLYŠÍCÍ + DĚTI + OBLAST

Už jsem dokončila školu a měla jsem diplom v kapse. Ulita, zrovna v té době nově vznikla, a tak mi nabídla učit češtinu neslyšící děti. (respondent 2)

8) PŘESTĚHOVAT SE + TÁTA + CHTÍT + ČECHY + MÁMA + JEDNO +
MÁVNUTÍ RUKOU + SPOLEČNĚ + PĚT + RODIČE + UŽ ● ONI + OZNÁMIT
+ VŠICHNI + VOJÁCI + NĚKTEŘÍ + CHTÍT + VRÁTIT ● ^tMANŽELKY +
ODKAZ (ONY) + VRÁTIT ZPÁTKY

Táta se chtěl přestěhovat do Čech, mámě to bylo jedno, a tak jsme se společně s celou pětičlennou rodinou přestěhovali. Když všem oznámili zprávu (že se můžeme vrátit do Čech), někteří vojáci se chtěli vrátit a své manželky vzali s sebou. (respondent 7)

- 9) ZVLÁŠTNOST + OD + OSM + RÁNO + DO + DVANÁCT + ÚSEK + ŽENA + SMĚT + VEN + VYCHÁZKA + PO + DVANÁCT + ÚSEK + ŽENA + ZÁKAZ

Zvláštností je, že mezi osmou ranní a dvanáctou je jediný čas, kdy mohou ženy vycházet ven. Po dvanácté hodině už mají ženy zákaz chodit ven. (respondent 15)

- 10) ROK + NASTOUPIT + PANÍ + CHMELÍŘOVÁ + STARÁ + BÁBA + ODKAZ ● JEJÍ + SYN + CHMELÍŘ + ZÁSTUPCE + ŘEDITELE + TAM ● JEHO + MÁMA + STARÁ + BÁBA + ODKAZ

V tom roce nastoupila paní Chmelířová, taková starší paní. Její syn je ten Chmelíř, který dělá zástupce ředitele (v Holečkově škole). A jeho máma je ta starší paní Chmelířová. (respondent 8)

- 11) DĚDEČEK + NESLYŠÍCÍ + MOJE + RODIČE + GENERACE + NESLYŠÍCÍ ● PRVNÍ + ODKAZ (levou rukou, držen dalších 6 znaků) + DĚDEČEK + BABIČKA + ODKAZ (pravou rukou) + NESLYŠÍCÍ + PRVNÍ + ODKAZ (pravou rukou) + HOP (potom) + ODKAZ (levou rukou) + MÁMA (pravou rukou) + STRÝC + ODKAZ (levou rukou) + TAKY + NESLYŠÍCÍ (pravou rukou) + HOP (potom) + SESTRA + MY + NESLYŠÍCÍ + ODKAZ (levou rukou) + STRÝC + ODKAZ (levou rukou, držen následujících pět znaků) + ODKAZ (pravou rukou) + DĚTI + ONI + NEDOSLYCHAVÝ + NESLYŠÍCÍ + ROZŠÍŘIT SE

Moje rodina je neslyšící po mnoho generací. První neslyšící členové naší rodiny byl dědeček a babička. Moje máma a strýc jsou také neslyšící. Se sestrou jsme taky neslyšící. Strýc má také neslyšící či nedoslýchavé děti. Je nás hodně. (respondent 10)

12) ZÁCHRANA + NASTOUPIT + ELEKTRO + VYRÁBĚT + SVĚTLO + KLF (tvaru)
 + JÁ + PŘIJÍT + PRACOVAT + PŮL + ROKU + KONEC + PRYČ + VYHODIT
 (mě) + CO? + DŮVOD + JÁ + LIDI + STĚŽOVAT SI + DŮVOD + ^tFIRMA +
^tNOVÁ + FIRMA + SZ „už to bylo“ + ODKAZ + PŘEMĚNIT SE + NOVÁ + FIRMA
 + JMÉNO + PŘEMĚNIT SE + KOUPIT + PŘIJET + JAK? + PLATIT + LIDI +
 NÁPAD + SZ „nahradit“ + LIDI + SEBRAT + SOUHLASIT + SEBRAT + DÁT +
 SMLOUVA + URČITÁ + DOBA + PUSTIT + KONEC + PŮL + ROKU + KDO +
 VYHODIT (všechny) + DALŠÍ + NOVÉ + LIDI + NÁSTUP + CENA + STEJNĚ
 NÍZKÁ

Naštěstí se mi povedlo najít práci v elektře, kde jsem vyráběla dataprojektory. Pracovala jsem tam půl roku, než mě vyhodili. Stěžovala jsem si i s ostatními, kteří přišli o práci, a zjistili jsme, že ta naše původní firma se přejmenovala. Ta firma s novým jménem vymyslela, že bude nabírat lidi vždy na půl roku na dobu určitou a pak jim všem dá výpověď a nabere zase další zaměstnance. Pro ně to je totiž výhodné, nemusí nikomu zvyšovat platy.
(respondent 11)

13) UČITEL + ^tSLYŠÍCÍ + NEBO + UČITEL + NESLYŠÍCÍ + ALE + ZNAKOVAT +
 ODKAZ + PRVNÍ + MÍSTO + DŮLEŽITÝ + POSKYTNOUT

Učitel slyšící, nebo neslyšící, to je jedno, nejdůležitější je, aby uměl znakový jazyk.
(respondent 13)

14) RESPONDENT: ^tBÍLÁ + ŘÍKAT + KLOBÁSA + ŮŮ „to je“ + BÍLÁ + KLF
 úzké dlouhé věci

TAZATEL: KLASICKÁ + KLOBÁSA?

RESPONDENT: NE + NENÍ + ŮŮ „to je“ + VINNÁ + ŘÍKAT + V-I-N-N-Ý +
 JEJICH + TYP + PRODÁVAT + MÍT

Respondent: Bílá – říká se tomu – klobása, to je bílá úzká věc...

Tazatel: Klasická klobása?

Respondent: Ne, to není, říká se tomu vinná klobása, prodává se to skoro všude, hlavně v cizině. (respondent 12)

15) TAM + TÝDEN + SRAZ ● JÁ + ZÁŽITEK ● $\overline{\text{CDY + PODOBNÝ}}^t$ + SRAZ + LUMP
+ ALKOHOL + ZVRACET + KLF (prostoru) + ROZBÍT + VYSKLÍT + POPRVÉ +
ŽIVOT

Týden tam měla sraz organizace podobná jako je CDY, to byl pro mě tedy zážitek! Chovali se jako lumpové, pili alkohol, zvraceli, rozbíjeli věci, vysklili skla. To jsem viděla poprvé v životě. (respondent 4)

Topikalizace objektu, zbytek příkladů:

16) RODIČE + $\overline{\text{SLYŠÍCÍ}}^t$ + DĚTI + SLYŠÍCÍ + POSLOUCHAT + SZ „výhoda“ (O, SV)

Slyšící děti slyšících rodičů mají obrovskou výhodu v tom, že mohou své rodiče poslouchat/komunikovat s nimi. (respondent 13)

17) PRÁCE + $\overline{\text{VÝPOVĚĎ}}^t$ + DEVĚT MĚSÍCŮ + VÝPOVĚĎ + ČEKAT + DEVĚT
MĚSÍCŮ + NEBO + PŮL + ROKU + VYMEZENÍ ČASU

V práci bývala výpovědní lhůta devět měsíců, museli jsme čekat devět měsíců nebo půl roku. (respondent 5)

18) V TOM + STEJNÝ + ZKONTAKTOVAT + $\overline{\text{ZÁSTUPCE + ŘEDITELE}}^t$ + KLF
OSOBY + BYLO + JANDUSOVÁ

V té době jsem zkontaktovala zástupkyni ředitele, paní Jandusovou. (respondent 8)

19) NĚKOLIK + LET + ODKAZ + KREJČOVÁ + PÁNSKÁ + KREJČOVÁ + POTOM
+ DOMÁCÍ + PRÁCE + FIRMA + INVALIDI + DIPRA + ELEKTRICKÉ + DRÁTY
+ RŮZNÉ + DOMÁCÍ + PRÁCE + POTOM + DALŠÍ + TRIOLA + PRACOVAT +
PODRSENKY + ŠÍT + DŘÍVE (BYLO) + JÁ + ZMĚNA + $\overline{\text{DOMÁCÍ + PRÁCE}}^t$
NE + ZASE + ZMĚNA...

Několik let jsem pracovala jako pánská krejčová, potom jsem dělala domácí práce pro firmu invalidů Dipra, kde jsem pracovala s elektrickými dráty a vykonávala i jiné domácí drobné práce. Potom jsem pracovala v Triole, kde jsem šila podprsenky. Potom došlo opět ke změně a dělala jsem domácí práce – ne, zase jsem pak dělala něco jiného... (respondent 4)

20) BOHUŽEL + DOBA + BYLO + ZLÁ + NEMOCT + NESLYŠÍCÍ + VLASTNÍ +
STACIONÁŘ + KLUBOVNA + STACIONÁŘ + NEBYLO + BOJOVAT + TĚŽKO
● VĚTŠINOU + PŮJČIT + ^tMOJE + TOVÁRNA + TATRA + MÍT + VLASTNÍ +
MÍSTNOST + ŘÍKAT + R-O-H + UKAZOVAT + ROH + TAM + ŽENSKÉ +
DOMOVY + DOLE

DOLE? (otázka tazatele)

ANO + DOLE + JEJICH + VLASTNÍ + DOLE + MÍSTNOST + JÁ + SPOJIT +
PŮJČIT + MĚ + SRAZ + BYLO + TAM

Bohužel doby byla zlá, neslyšící neměli ani vlastní klubovnu či stacionář. Dalo se jen těžko o to zažádat. Většinou jsme si půjčovali prostory od mé továrny Tatry, která měla vlastní místnost pro zasedání ROH, tam u Ženských domovů dole.

Dole?

Ano, dole měli vlastní místnost. Když jsem se s nimi spojil, půjčili mi ji a mohli jsme se tam sejít. (respondent 6)

Topikalizace příslovečného určení času, zbytek příkladů:

21) ^tPOPRVÉ + ZMATENÝ + NIC + NEŘÍCT + NULA + DOBRÝ + SZ „nerušit“ +
NEŘÍCT

Poprvé jsme mu vůbec nic neřekli. (respondent 15)

22) UŽ + UPLYNOUT ČAS + ^tPODRUHÝ + JEJÍ + DCERA + DĚTI + SYN +
POZVAT + PĚT LET + ŠEST LET + BYLO + POZVAT + ONA + JÁ +
SVATBA

Za nějaký čas mě pozvala podruhé, když se ženil její vnuk. Je to asi tak pět nebo šest let, kdy mě pozvala na svatbu. (respondent 1)

23) PROTO + PRYČ, PRYČ, PRYČ + ^tPODRUHÝ + MUŽ + NECHTÍT + HÁDAT
SE + NE

Jsem pořád pryč a podruhé se vdát už nechci. Nechci se hádat. (respondent 7)

24) POTOM + DVA ROKY + TŘI ROKY + UŽ + DÍTĚ + TĚHOTNÁ • KOMISE +
NAVŠTÍVIT MĚ + OPAKOVAT + NĚKOLIKRÁT + KONTROLA + POPRVÉ +
PODRUHÉ + ^tPOTŘETÍ + MUSET + TAM (do práce) + ZRUŠIT + INVALIDNÍ
+ DŮCHOD

Asi za dva, tři roky jsem už byla těhotná. Opakovaně mě několikrát navštívila komise, a když přišla potřetí, musela jsem jít do práce, protože mi zrušili invalidní důchod. (respondent 7)

25) MALÝ + ZNAMENAT + MATEŘSKÁ ŠKOLA + ^tPRVNÍ (TŘÍDA) + NELÍBIT SE +
NELÍBIT SE + (UČITEL – znakováno omylem) – ŠKOLA + DOBRÁ + ALE +
UČITEL + NEBO + VYCHOVATEL + KRÁST + MOJE + JÍDLO

Jako malý jsem chodil do mateřské školy. V první třídě se mi nelíbilo, škola byla dobrá, ale učitelé i vychovatelé mi kradli moje jídlo. (respondent 5)

26) ŠKOLA + TAM + TŘI ROKY + JÁ + NASTOUPIT + ZRUŠIT + ^tPRVNÍ (ročník) +
ODKAZ + ZACHRÁNIT + HOP (já) + PRVNÍ + DRUHÝ + ZAČÁTEK (levou
rukou) + TAM (levou rukou) + HOP (já) + NIC + ZRUŠIT + PŘIDAT +
NABÍDNOUT + NÁSTAVBA + POTOM + DVA ROKY

Nastoupila jsem do školy, která se za tři roky po mém nástupu zrušila. První ročník ještě nechali, ale ten můj – druhý ročník, už ne. Nabídli nám jen dvouletou nastavbu. (respondent 8)

27) AKORÁT + ^tDRUHÁ + PANÍ + JEN TAK + SÁHNOUT + NOS + OBOČÍ
NAHORU

Druhá paní jen tak sáhla někomu na nos a jeho obočí se zvedlo. (respondent 8)

28) AKORÁT + ^tPANÍ + ^tTŘETÍ + (PANÍ + DRUHÁ + KAMARÁDKA + JEJÍ) +
PŘIJÍT + DORT + NÉST

Akorát přišla další (třetí) paní, která byla kamarádkou té druhé paní, a nesla v ruce dort. (respondent 9)

29) (kontext: vánoční zvyky)

NAPŘÍKLAD + ^tDVACÁTÉHOTŘETÍHO + VŽDY + VEČER + PŘIPRAVIT +
STROMEČEK + POSTAVIT + MUSET + VŠECHNO + UKLIDIT + HOTOVO

Například 23. 12. večer vždy připravujeme stromeček, musíme ho postavit a také vše uklidit. (respondent 12)

30) ALE + DOBA PŘEDE MNOU + ŠKOLA + ^tČTVRTÝ + ^tROČNÍK + ODKAZ +
PRYČ + LISTOPAD + TEPRVE + REVOLUCE + ZMATENÁ + CO? + DAVY
LIDÍ + VÁCLAVSKÉ NÁMĚSTÍ + JÁ + CO? + PROČ? + REVOLUCE +
NASTOUPIT + HAVEL

V době, kdy jsem byla ve čtvrtém ročníku na škole, kolem listopadu teprve přišla revoluce. Byla jsem z toho zmatená, nevěděla jsem, co ty davy lidí na Václavském náměstí znamenají, proč tu jsou. A v té době akorát nastoupil prezident Václav Havel. (respondent 10)

31) ^tPRVNÍ + ^tROČNÍK + OBDOBÍ + ÚSEK + NERVÓZNÍ + MOC

V prvním ročníku jsem byla velmi nervózní.

32) SPOLUŽÁCI + TŘI + (otázka od tazatele „Byli jste jen tři nebo čtyři?“) + ANO + TŘI

● ČTYŘI + ODKAZ ke čtvrtému + ROKŮ + MOC + PRYČ + TŘI + ^tJEDEN +

PRYČ + DVA + ZBYTEČNÝ + UČIT + ŠESTÁ + VYDRŽET + NUDA + UČIT +
POHODA + STUDIUM + NIC + MOC + POHODA + MOC + POHODA

Byli jsme ve třídě jen tři spolužáci.

Byli jste opravdu jen tři nebo čtyři?

Byli jsme tři. Ale je pravda, že původně jsme byli čtyři. Ale ten čtvrtý spolužák musel odejít z důvodu vysokého věku. Potom odešel ještě jeden a zbyli jsme dva. Moc jsme se toho nenaučili. Ještě v šesté třídě jsem to vydržel, ale byla to nuda, úplná pohoda, nic jsme se neučili. (respondent 14)

33) AKORÁT + KLF (osoby – já) + GAY + ŠÍLET + ZNAMENAT + KAM? ●
ZMĚNA + ŽIVOT + MŮJ + PĚT + LET^t + SZ „ŠKODA, ZBYTEČNĚ“ +
(SLYŠÍCÍ + ŘÍKAT) + PĚT + LET^t + KAM + SZ „nemít práci“

Akorát v té době se rozneslo, že jsem gay. Lidé z toho šileli a přemýšleli, co se mnou. Můj život se tím změnil. Pět let (ve škole) jsem tak studoval zbytečně, alespoň to tvrdili slyšící lidé. Po pěti letech (studia) tak prý nebudu mít práci. (respondent 9)

34) JÁ + NEJLEPŠÍ + VYBRAT + TO + UKLÍZEČKA + PROČ? + TAM + VŽDY^t
+ UKLÍZEČKA + PŘESTÁVKA + SRAZ + DESET + NESLYŠÍCÍCH +
SHROMÁŽDIT SE (u stolu) + ZNAKOVAT + INFORMACE + PŘEDÁVAT SI +
CO + VAŘENÍ + PŘEDÁVAT SI + ZPRÁVY + NESLYŠÍCÍ + DOKOLA +
PŘEDÁVAT SI + PŮL HODINY^t + NESLYŠÍCÍ + STŮL + SPEC (tvaru a velikosti
stolu) + MŮJ + JÍDLO + OSTATNÍ + PODNIK + VĚDĚT + MÍT + NESLYŠÍCÍ +
REZERVACE + STŮL + SPEC (tvaru a velikost stolu) + MŮJ + DESET +
INFORMACE + MÍT

Za mé nejlepší povolání považuji práci uklízečky, protože jsme vždy o přestávce s ostatními deseti neslyšícími zaměstnanci seděli u stolu a předávali jsme si novinky o vaření, o neslyšících a podobně. Tu půl hodinu ten stůl byl pouze nás neslyšících. Ostatní z firmy věděli, že na něj máme rezervaci. (respondent 4)

35) RŮST + UŽ + ^tDVA + ROKY + DVA ROKY + UŠI + BOLET + UŠI + ZÁNĚT +
Z-Á-N-Ě-T + ODKAZ + ZÁNĚT + UCHO

Když mi byly dva roky, začali mě bolet uši, měla jsem tam zánět. (respondent 7)

36) JÁ + DŮKAZ + ODKAZ + ^tDVANÁCT + ROKŮ + UKAZOVAT + PTÁT + CHTÍT
+ CO + PŘÁNÍ + BUDOUCNOST + JÁ + CHTÍT + UČITELKA

Mám důkaz, že když mi bylo dvanáct let, ptali se mě, co bych chtěla dělat v budoucnu. Odpověděla jsem, že bych chtěla být učitelkou. (respondent 8)

37) TLUMOČNÍK + HLAVNĚ + ŠÍŘÍT SE + HLAVNĚ + TLUMOČNÍK + ODKAZ
+ PŘEDTÍM + HOROR + DOBA + PŘEDTÍM + DOKOLA + ZNAKOVANÁ +
ČEŠTINA ● ^t1998 + PROTESTOVAT + VYHODIT + TLUMOČNÍK + KLF
(osoby)

Hlavně se začaly rozšiřovat tlumočnické služby. V době předtím to byl horor, všichni stále používali znakovanou češtinu. Až v roce 1998 jsme protestovali a došlo k vyhození tlumočníka. (respondent 9)

38) ^tOBDOBÍ + 1998 + DO + 2000 + MEZI + ZMĚNIT + ŽIVOT + MYSLET

Mezi lety 1998 a 2000 se mi změnil život, alespoň myslím. (respondent 9)

39) (SLYŠÍCÍ + ŘÍKAT) ... PRÁVĚ + SCHÁZET SE + SAMI + NESLYŠÍCÍ +
ZAČLENIT SE + ODMÍTAT + ODMÍTAT + SAMI + ZAČLENIT SE +
ODMÍTAT + UŽ + SZ „NAŠTVANÝ“ + ^tOD TÉ DOBY + ZHORŠIT SE +
HÁDAT SE + NECHTÍT + POCHOPIT + NEMÍT + JEDNOU + NEMOCI +
POCHOPIT + JEDNOU + POŘÁD + NENÍ + JEDNOU + SZ „zklamání“ +
KONEC

Slyšící říkali, že se my neslyšící scházíme sami a odmítáme se začlenit mezi ostatní. Byla napjatá atmosféra a od té doby se to jen zhoršovalo a hádali jsme se. Nechtěli pochopit, že se sami nechodíme pořád, ale bylo to jen jednou výjimečně. Byli zklamáni. (respondent 9)

40) MY + ZNAKOVÝ + JAZYK + BOJOVAT + TLUMOČNÍK + ZMĚNIT ● TAKY
+ ^t V TOM + DOBA + ODKAZ + BYLO + VĚC + ZNAKOVANÁ + ČEŠTINA +
ZNAKOVÝ + JAZYK + ODKAZ (oběma rukama na ZJ a ZČ) + HOROR +
ATMOSFÉRA + ODKAZ ● BOJOVAT

Bojovali jsme za znakový jazyk a za změnu tlumočnicka. Taký v té době byla neklidná atmosféra kvůli sporům mezi znakovým jazykem a znakovanou češtinou. A proto jsme bojovali... (respondent 9)

41) PLYNOUT (ČAS) + ^t PÁTEK + DOMŮ + NEVĚDĚT + DOMŮ + MOCI +
ROZLOUČIT

Uplynul nějaký čas a v pátek mě poslali domů. Nevěděla jsem, že jedu domů, jinak bych se (se spolužáky) rozloučila. (respondent 10)

42) AŽ + ^t ČERVEN + JÁ + ABSOLVOVAT (školu) + ČERVEN + ABSOLVOVAT +
VYUČIT

Až v červnu jsem dokončila školu a dostala jsem výuční list. (respondent 10)

43) POTOM + ^t VEČER + TEPRVE + JÍDLO + ALE + JINÉ + JÁ + BRAMBOROVÝ
+ SALÁT + RYBY + TY + JÁ + JINÝ + ŘÍKAT + RYBÍ + SMETANA +

Potom večer si teprve dáme jídlo, ale nejíme bramborový salát a rybu jako ty, ale jíme to, čemu říkáme rybí smetana. (respondent 10)

44) ^t UŽ + ZAČÁTEK + ODKAZ + STÁT SE + REVOLUCE + INFORMACE +
DÁVAT + NULA + NEBYLO + NIC

Na začátku revoluce jsme vůbec neměli žádné informace o tom, co se děje.
(respondent 10)

45)DNES + CÍL + MŮJ + ŠKOLA + ZMĚNA + CÍL+ SNAŽIT + METODA +
SPECIÁLNÍ ● ^tPŘÍŠTĚ + ČESKÁ + REPUBLIKA + POHLED (někdo zvenčí na
školu) + ANO + DŮKAZ + LEPŠÍ + ODKAZ + ANO

*Mým cílem je, aby se škola změnila, aby začala používat speciální metodu. A až někdo
přijede ze zahraničí do České republiky, byla by pro něj nová metoda důkazem lepšího
vzdělávání.* **(respondent 13)**

PŘÍLOHA Č. 4

DVD, které obsahuje:

- a) převyprávění grotesky v ČZJ u jednotlivých respondentů,
- b) přepsané věty do glos v ČJ,
- c) přepsané věty z grotesek do glos v ČJ, včetně českého překladu, zařazené k jednotlivým typům slovosledných vzorců,
- d) výskyty topikalizace v ČZJ u jednotlivých respondentů,
- e) přepisy vět (glosami) obsahující topikalizaci do ČJ, včetně českého překladu, seřazených podle jednotlivých příkladů respondentů,
- f) výskyty nominální skupiny v ČZJ u všech respondentů,
- g) přepisy jednotlivých příkladů nominální skupiny do glos v ČJ, včetně českého překladu, uspořádaných podle jednotlivých generací.